

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA

(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY

(2005. december – 2007.)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

(2008. január – 2019. május)

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

VIDA GÁBOR

DEMÉNY PÉTER

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

LÁNG ZSOLT

SZABÓ RÓBERT CSABA

VARGA LÁSZLÓ EDGÁR

Tördelőszerkesztő:

MOLNÁR ROZÁLIA

Korrektor:

SZÓCS KATALIN

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

BALLA ZSÓFIA:

Ez a város; Szentháromság; Értékrend (Versek) ■ 5

PATAK MÁRTA:

Holnap megyek meghalni; Pavor nocturnis (Novellák) ■ 7

LACKFI JÁNOS:

A bojlerjavítás zsoltára (Vers) ■ 15

LOKODI IMRE:

A repedt szájú köcsögről (Részlet) ■ 17

GAGYI JUDIT ESZTER:

Mindenki gyermek. Holnaptól háború; Maradni könnyű;
Alternatíva; Anyapótlék #2 (Versek) ■ 30

TAMÁS DÉNES:

A tó (Regényrészlet) ■ 33

DÉR ADRIENN:

Fényjáték; Fantáziautazás; Moraj (Novellák) ■ 40

JÁNK KÁROLY:

Kis gombakalauz (Versciklus) ■ 45

HORVÁTH ANDOR:

Életeink (Emlékirat; 2. rész, 2. változat) ■ 52

LÁNG ORSOLYA:

403. levél; a fagyott kéz-hipotézis; autotómia; miópia (Versek) ■ 69

SÉTATÉR

GYÖRGY PÉTER:

Gyász és ünnep között. A láthatóvá tett múlt,
az emlékezet kiürült nyelve ■ 73

PROKRUSZTÉSZ MŰHELYE

FEHÉR IMOLA:

Kulturális LÍraLógus – Avagy barangolás a Poes:s berkeiben ■ 87

FÓRUM

WÖLFINGER KITTI:

Az eszmévé finomult vágy (Érzékiség Babits Mihály és Balla Zsófia poétikájában) ■ 92

TÉKA

KISS JÚLIA:

Összevart életésirodalom (Balla Zsófia: *A darázs fészke*) ■ 106

TALÁLT VERS

BABITS MIHÁLY:

Intelem vezeklésre ■ 110

NÉVJEGY

LOKODI IMRE ■ 111

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek / szemle / Látó-repertórium

Balla Zsófia

EZ A VÁROS

A kert elsötétül az esőben.
Nincs ennél komorabb,
csak a havasokban
s a csatatereken.

Elszánt szórakozás falja a testeket,
elfogyasztja a kirendelt időt.
Csend ontja, mint a kályha,
az agyag hidegét.
A valóságot belepik
a vágyak és elképzelések.

Dühödt varjak Isten előtt
rekedt hangon dalolnak,
szelnek, tépnek.
Kinyúlt áldozatuk
vérvörös rongy, alkonyi ég.

Amíg csalódva, amíg élünk,
e kertben holnap
fellobbanunk-e még?

SZENTHÁROMSÁG

Hogy át voltam itatva vele!
A hármas osztat nekem triptichon.
Hetven éve *e jelben* fölseperték
családunk, meghalt majd minden rokon.

Azért ette bele magát eszembe,
képeken a fohász azért üt át:
hogy hagyjon szemtől szembe
fordulva
egyre az Egyre,
a végtelen sok Egyetlenre
emlékeztetni a hazát.

ÉRTÉKREND

Szép az, amit szépnek találnak.
Szép a kötött forma nekem.
A forma egy gúzsba köt a halállal.
Ép a májam, és szép volt a szemem.
Jó dolog nézni. S akiknek nincsen *képe* –
egyre többen köpnek a vers nyitott szemébe.

Patak Márta

HOLNAP MEGYEK MEGHALNI

Azért hívlak, mert döntöttem, nélküled megyek. Pisztoly nincs, az illető, akit ajánlottál, azt mondta, túl bonyolult lenne, nemcsak a fegyverviselési engedélyem hiányzik, hanem a gyakorlatlanságom miatt az utolsó pillanatban megremegne a kezem, és nem tudnám úgy irányítani a fegyvert, hogy halálos legyen a lövés. Ilyen kis kaliberű sportpisztollyal sajnos nem megyünk semmire, úgyhogy inkább szereztem 15 ml barbiturátot. 12 700 euró az ára, ha ennyi, hát ennyi, nem is alkudoztam, azt mondta, ettől majd mély álomba merülök, aztán egy idő után megáll a szívem. Garantálja, hogy nem fogok felébredni. Sajnos, te nem jöhetsz velem, mert egyedül kell kinnom a poharat. Mégpedig azért, nehogy az utolsó pillanatban mégis elrontsak valamit. Esetleg lebeszéljen valaki – ki más, mint te – a szándékomról. Hát ennyit tudtam intézni.

Miután ezt megbeszéltem vele, utána már nem mertek többet felhívni. Azt hiszem, nem is próbáltak volna lebeszélni, talán rájöttek már a múltkor, hogy úgylis hiába kísérleteznének. Megadták a pontos címet, a nevet, hogy kihez kell fordulnom, aztán elköszöntenek. Magamban mosolyogtam, mert a beszélgetés végén úgy hangzott ez a köszönés, mintha még találkoznánk. Már a nyelvemen volt, hogy mondom neki, ne komédiázzon itt velem, megadja az instrukciókat az utolsó lépéshez, aztán mossa kezeit? Nevetséges. De persze érthető is talán. Fél, gyenge, nem mer szembenézni a tényekkel.

Tudod, azért örülök ám, hogy így történt. Mármint hogy mégsem tartatsz velem. Túl melodramatikus lett volna, gondold el, mint a két barátnő, akik eltervezték, hogyan halnak meg együtt, kieszték jó előre a legfájdalommentesebb halálnemet, és most bandukolnak a hólepte hegygerincen, mennek, mennek, amíg végleg rájuk nem esteledik. Nyugodtak, azt mondják, ha kihülünk és megfagyunk, a róka se nyúl hozzánk reggel, mert érzi rajtunk az emberszagot, a holló esetleg kivájja majd a szemünket, de ez sem olyan biztos. Nem is tudom, hogy jut ez most az eszembe, mindegy is, a lényeg az, hogy mi eleve nem ezt választottuk, egész pontosan én most nem ezt választottam nélküled, mert neked még maradnod kell, figyelni a tör-

ténéseket. Hidd el, nem a te károdra döntöttem. Te még elhúzhatod egy darabig, és majd meglátod. Ha beválik a módszer, akkor tudod, te is bármikor követhetsz. A magányos távozásnak ez a legjobb módja. Ha közösen csináltuk volna, akkor esetleg még az autóba visszajuttatott kipufogógáz is jó lett volna, de az inkább egy reménytelen szerelmespárnak való megoldás. Szép halál, egymás karjaiban elaludni. A mi közös utolsó lépésünk szép lett volna, ha végigvisszük, de nálad tényleg még nem jött el az ideje.

Ne legyen lelkiismeret-furdalásod. Jó, rögtön vissza is vonom, mert attól, hogy én mondom, még lehet, hogy lesz, de tedd túl magad rajta. Tudom, hogy nem azért fogod túltenni magad rajta, mert én most mondom, de akkor is, láttál, éltél már eleget ahhoz, hogy tudd, a dolgok nem olyan bonyolultak, mint amilyeneknek látszanak. Számtalanszor megbeszéltük mi ezt már.

Kár, hogy így alakult. Szívesebben haltam volna meg veled, ahogy elterveztük, talán akkor biztosítottnak láttam volna a további sorsodat. De ne bánkódjunk, örülünk annak, ami van, hisz végső soron ez az életünk legnagyobb tanulsága. Mindig mindent az adott pillanathoz mérni, ahhoz mérten cselekedni. Ennél többet nemigen tehetünk, hacsak ki nem ragadjuk magunkat az adott pillanathoz, és áthelyezzük valamilyen más valóságba, ami csak a mi fejünkben létező fikció, ha nem oszthatjuk meg mással, mert mihamarabb megosztjuk, rögtön valóság lesz. Tündérmese. Egy szép tündérmese. Viszont legfeljebb egy emberrel oszthatjuk meg, akkor az tényleg egy tündérmese, paradicsomi állapot, szerelmespár élhet így egy darabig, kívül a valóságon. Ahogy mi ketten éltünk, az is ilyen volt végső soron, de bennünket inkább bolondnak nézett mindenki. Szóval két emberé lehet csak az elképzelt valóság, mert ha tömegek élnek így, az vagy erős terror nyomására történik, vagy utópia az egész, egy teljes társadalom nem élhet úgy, hogy nem vesz tudomást arról, ami körülötte van, hanem az álmvilágba menekül előle. Terror, igen, terror alatt élhet kívül a valóságon, a belső emigrációjában. Kicsit zaklatott vagyok, de bizonyára érted.

Várhattam volna, amíg hazaérek, de ahogy így elmesélem, még ha néhány utcasaroknyira vagyok is tőled, könnyebb, mintha szemtől szemben kellene. Tudod, attól félek, ha közvetlen közletről látlak, meginognék elhatározásomban. Most tőled várom a végső lökést. Például ha hazamegyek, mondj el mindent ugyanúgy, ahogy minden nap elmondtuk egymásnak életünk összes kudarcát.

óvatlan pillanatban lelépnék elé, és már nem tudna lefékezni. A villamosvezető nő, mert nő lenne a szerencsétlen, hogy még nagyobb legyen a nyomás, magából kikelve ugrana ki a kocsiból, és szaladna oda, hogy megnézzze, lélegzem-e még. Persze, semmi életjelt nem mutatnék.

Felejtsd el, ne törődj vele, zaklatott vagyok, azért hordok össze itt neked hetet-havat. Hirtelen szakadt rám a lehetőség. Tudod, a pénz súlyát nem éreztem a zsebemben, pedig talán ugyanannyit nyomott, mint most ez a kis üvegcsse, de most mintha ólomsúly húzna, mióta benne van, úgy érzem, mintha tapintható erővel vonzana maga felé a végső üresség. Szédítő érzés. Nem tudom, mi lesz, ha hazaérek.

Azért mondtam, hogy életünk összes kudarcát mondd, nehogy a szépeket. Nem szeretnék felvillanó reménysugarat. Semmi szükség az „amíg élek, remélek” olcsó vigaszára. Nem akarok tovább élni. Pont. Tudomásul vettem, hogy eddig és nem tovább. Kifizettem ezt a rengeteg pénzt, igaz, volt miből, de akkor is. Nem kellett volna eddig se húznom, miattad volt minden, ezt te is nagyon jól tudod. Most ne tarts vissza. Ha hazaérek, kezd el rögtön, ne kímélj! Légy szigorú, mint mindig. Köztünk az őszinteség útja volt mindig az egyetlen járható út. Az utolsó is az legyen.

Egy kérdést föl kellene tennem magamnak, de nem merem. Nevezetesen, hogy miért pont holnap, miért nem most azonnal, mikor itt a szer a zsebemben. Nem is akarok válaszolni most, kerülöm a kérdést, tudhatod, miért. Nem értem, mi ez az utolsó reménysugár, hogy még egyszer látlak, rendesen elköszönök tőled, és csak holnap megyek. Összeszedem a holmit egy bőröndbe, mintha kirándulni mennék, úgy is köszönök el, a gyanú leghalványabb jele sem ébredhet föl benned, hogy többé nem látjuk egymást, pedig tudod, hogy nélküled megyek oda, ahová veled készültem. Lett volna annyi pénzem, hogy a te adagodat is megvegyem, de nem akartam, szándékosan nem vettem, nehogy kísértésbe ess. Tudod, a te időd még nem jött el, még akkor is várnod kell, ha ez most nem esik jól neked. Holnap még csak az én időm jön el, anyám, de nélküled megyek.

PAVOR NOCTURNIS

Holnap a doki megint belém nyomja majd a fecskendőt, és akkor napokig hallgatni fogsz, semmi esélyed, hogy megszólalj, mindent én fogok irányítani, te meg csak nézel ki a fejedből, szedegeted napi három alkalommal étkezés előtt a cseppjeit, bámulod értetlenül a feliratot a címkén, hogy Nichticin, 30 mg/ml, Dr. 3x15, ez áll a barnás üvegcséd falán, meg a patika neve, Apotheke Justus von Liebig, 1130 Wien, Wilhelmstr. 44, oda visznek, Bécsbe, nehogy itthon felismerjenek, miközben kezelésre tartasz a pszichiáteredhez.

Attól nem félek, hogy te fogsz végezni velem, pedig egyszerűbb lenne, ha nem nekem kellene cselekednem, de nem csodálkozom, mert te a piszkos munkát mindig rám hagytad. Neked roppant kényelmes így, hogy én is itt vagyok. A barátnőnk persze ebben sem tényező, elismerem, én se nagyon tudok vele mit kezdeni, mégiscsak egy nő. Hárman vagyunk, de mindenképpen kettőnk között dől el, hogy széna-e vagy szalma. Te vagy az erősebb, te állsz ki, mindenben te döntesz, kifelé téged látnak nap mint nap, akkor is, ha mi ketten is itt vagyunk mögötted a háttérben, a plusz családod.

Tudod, az elején még élveztem is, de ezt már jó néhányszor elmondtam neked. Élveztem, hogy te milyen tököcs csávó vagy, nem tojssz be, ha ki kell állnod egy nagy tömeg elé. Aztán teltek-múltak az évek, egyre jobban elszaladt veled a fakó, pocakot eresztettél, megnőtt a fejed, és ami még ennél is rosszabb, egyre jobban kiütközött a cezaromániás természeted, és én ezt már nem értékeltem. Ki nem állhatom, ha szidnak, de azt se, ha istenítenek. Rosszul vagyok attól, ami körülöttem zajlik. Felfordul tőle a gyomrom.

Tulajdonképpen ha rendesen viselkedsz, betartod a játékszabályokat, akkor most nem is kellene kezelésre járnunk, de te mindig izgága voltál, elnyomtál, sarokba szorítottál, folyton a középpontba akartál kerülni, mi értelme volt, mondd meg, elérted, amit akartál, aztán innen most hogyan tovább? Én megmondom neked, innen egyenes út vezet a pokolba, egy a kérdés csupán, hogy mikor, és ezt nyilván te is sejtet már, csak nem akarsz tudomásul venni, azt hiszed, még mindig az a lázadó ifjú vagy, aki torzonborz hajjal, szakállasan kiállt szónokolni a tömeg elé.

Egyedül tőlem tartasz valamennyire, ezt is tudom, mert előttem pontosan ugyanolyan törpe vagy, mint én. Kifelé megjátszod a magabiztos népezért, de előttem meghunyászkodsz, pedig nem kérlek rá, mégis lapítasz a sarokban, mint nyúl a barázdában, és ha a közeledbe kerülnék, elfutnál előlem, pedig puskám sincs, hogy rád lőjek, noha most már szívesen meg-

tenném. Gondolatban néhányszor meg is tettem. Tudod, hányszor fogtam rád fegyvert? Mindegy, micsodát, puskát, pisztolyt, kést vagy akár furkósbót, nem is egyszer, aztán az utolsó pillanatban mégis meggondoltam magam, mintha rájöttem volna, hogy ha téged megöllek, akkor nekem is végem, pedig nem, hidd el, akkor nem gondoltam erre, csak utólag, hátborzongató érzés volt.

Holnap leülök, és innen nem mozdulok el addig, amíg te föl nem állsz, és el nem indulsz. Tudod mit? Nem megyek. Itt és most eldöntöttem. Mit tud csinálni? Idejön és erőszakkal elvisz? Be se engedik a testőreid. Nem hiszem el, hogy nem fogod fel, mit beszélek. Tudom, hogy szükséged van rám, sokkal inkább, mint nekem rád. De mivel egy testben lakunk, kénytelen vagyok alkalmazkodni hozzád. Csakhogy elég volt abból, hogy mindig te diktálsz. Lehet, hogy mással még el tudod hitetni, mennyire szuper jó fej vagy, de én nem veszem be tovább ezt a mesét, mikor eddig is tudtam, hogy máz az egész, jól kitaláltad magadnak, el is hitted, hogy te leszel a nagy megmentő, de most vége, érted?, vége, mert én nem játszom tovább ezt a játékot. Te meg kénytelen leszel tudomásul venni, mert nélkülem te sem létezhetsz, világos?

Ha nem önállósítanád ennyire magad, akkor már réges-régen túl lennénk az egész hercehurcán, el is felejtettük volna mind a ketten, hogy külön-külön léteztünk, a barátnőnkkel együtt vígan megférnénk egy testben mi hárman. De ha igazán őszinte akarok lenni, akkor azt is be kell látnom, hogy én sem vagyok teljesen biztos magamban. Nem tudom, hogy szeretnék-e összeolvadni veled. A barátnőnkéről nem is beszélve. Valahogy sokkal kényelmesebb, biztonságosabb így nekem, nem is tudom, hogyan mondjam, nyilván érted. Zavar, hogy te is vagy, ugyanakkor meg is nyugtat, mert időnként, amikor előjössz, teljesen takarékra állíthatom magam. Ezt nem is érti más, csak aki hasonló cipőben jár.

Még az is kikíváncozik belőlem, hogy mennyire bánt, hogy neked hisz mindenki, engem biztos kiröhögnének, ha megszólalnék utánad. Vagy talán ki is fütyülnének. Sokszor eljátszottam magamban a gondolattal, mi lenne, ha én állnék ki egyszer helyetted a szónoki emelvényre. Az embereid nem hinnének a fülüknek. Ott állsz fönn, te vagy, és nem ismernek rád. Nagyon bírnám. Tudod, veled ellentétben bennem semmi büszkeség, gőg vagy felsőbbrendűség-érzés nincsen. Nekem csak egy bajom van veled, hogy tudom, ha buksz, nekem is buknom kell, és nem könnyű elviselni, hogy látom, a vesztedbe rohansz, és nekem menthetetlenül veled kell tartanom.

Négy órákor megint felébredtem, hallottam a szellemeket, kiabáltak itt a sötétben, hogy öljelek meg, láttam a véredet, most is az éjjeliszekrényen csorgott a kislámpából, akkor fogtam a pengét, és belekarcoltam ide a karomba, hogy *Never more*, láthatod, majd ha beheged, olyan lesz, mint egy vörös tetoválás, megmarad örökre, csak a var esik le róla, utána rózsaszínes lesz, fokozatosan halványul, de sose tűnik el örökre. A tablettáktól olyan nehéz lett a fejem, hogy gondolkodni se tudtam, de azt eldöntöttem, hogy föl fogok lázadni ellened. Gyáva vagyok, azt hiszem, megölni nem merlek, pedig az lenne a legjobb mindenkinek, bár a barátnőnk, nem tudom, mit szólna hozzá, hogy egyszeriben vége, nem rázhatja többet a seggét senki előtt, de nekünk, kettőnknek az lenne jó, meg másoknak is jót tennénk vele. Gondold csak el.

Bécsbe járatsz, magyar pszichiáterhez, állami pénzen, persze, neked mindent szabad, bocsánat, elfelejtettem, hogy te vagy a király, legalábbis azt hiszed, én meg folyton szívok helyetted. A *Pavor nocturnis* nem téged küld padlóra minden éjjel. Elhiszem, így könnyen játszod a nagy nemzetmentőt. De ha akarod tudni, mi a véleményem rólad, akkor elmondom: egy kis pöcs vagy, érted? Egy ronda kis féreg, szőrös hernyó, felfuvalkodott béka, még a százlábú pók is szebb nálad. Nem tudod, mit mondj erre, ugye? Hát jól figyelj: elég volt. Elég. Nem fogok összeolvadni veled, inkább kinyírlak. Szép lassan végzek veled. Kiváglak magam mellől, óvatosan, mint technikaórán az általános iskolában, mikor lassan forgattam az ollót, vonalmentén, nehogy belevágjak a figura hónaljába, térdhajlatába. Így foglak téged is lefejteni innen, magam mellől. Ahogyan a sebész lefejti a nemes szervre ránőtt daganatot. Mert te is pont úgy telepedtél rám. Hasonlítasz is a daganathoz. Az is egyre csak nő, nő, a végén elburjánzik, ha nem operálják ki onnan, akkor felzabálja az egész szervezetet. Úgyhogy én is lépni fogok, amíg nem késő, még mindig jobb, ha én öllek meg téged, mintha te ölsz meg engem, nem számít, hogy a végeredmény ugyanaz. Mégse mind-egy, hogy ki mondja ki a végső szót.

Még szeretnék valamit gyorsan elmondani, mert mindjárt kezdődik, érzem, egy pillanat, és jönnek a bogarak, ki a falból, mindenhol, amerre nézek, fekete hátúak, egészen feketék, nagyok, mint a pincebogarak, aztán a kékes-zöldes fémesen meg a rezes fémesen csillogók, mint a rezes futrinka, van is ilyen, ha nem tévedek, a zöldek, a kékek, a ganajtúrók, érdekes, mikor az erdőben látom őket, nem félek tőlük, de itt a szobában igen, mert mindent elborítanak, mielőtt kinyitnék egy könyvet, elég, ha leveszem a polcra, és kipottyan belőle száz, kinyitom a lekváros üveget, mikor rám tör

az éhség, és a számócalekvárban is nyüzsögni kezdenek, hangyaméretűek először, tudom, hogy a magok, de azonnal nőni kezdenek, mihelyt kimerem az üvegből a kanállal, és a számhoz emelem, feketés-barna, lomha mozgással indulnának belém, hogy ők faljanak fel engem, akkor én üvöltve eldobok kanalat, üveget, nyitnám az ablakot, hogy levegőt vegyek, de onnan is jönnek be, repülnek hangtalanul, ez feltűnhetne ugyan, de nem tűnik fel, hogy nincs hangjuk, ebből kellene tudnom, hogy tévképzet, de, mondom, nem tűnik fel, csak kapkodom ide-oda a fejemet, nehogy nekirepüljenek, és próbálom becsukni előttük az ablakot, rá is csukom az utolsókra, de nem hallok a reccsenést-roppanást, ahogy az ablakkeret széle rávasalja irgalmatlanul a kitinpáncéljukat az illeszkedés helyére, ebből is tudhatnám, hogy tévképzet, de nem tudom, mert félek, csak azt az egyet tudom, hogy félek.

Azt az egyet szeretem benned, hogy te sose félsz. Talán ezért is nem öltelek még meg. Ha nem így volna, biztos már megtettem volna. Kettőnk közül valamelyikünknek lépnie kellett volna már, tudjuk jól, és te úgyse fogsz, a barátnőnk meg pláne nem, holtbiztos, tehát megint rám vár a piszkos munka, de már megszoktam, te mindig csak a babérokat aratod le, a barátnőnk meg csak a seggét rázza.

Elfelejtettem, mit akartam mondani. Ez is tünet, a demencia kezdete, de nem baj, mi a fenének annyi mindent tárolni a fejemben, totál fölösleges.

Most mindjárt kezdődik, érzem, utánam jössz te, és vége mindennek, mert te összerombolsz nekem mindent, fogalmam se lesz majd, ki vagyok, ki voltam, arról se, hogy egyáltalán a világon voltam, semmiről, az lesz a tökéletes megszűnés, minden dolgok vége. Nem várom meg, azt hiszem, cselekedni fogok, itt az utolsó pillanat, most nem fogom elszalasztani, annyiszor megfogadtam, hogy most, most nem hagyom ki, aztán mégis, de most, most nem, csak a konyhaszekrényig kell eljutnom, ott van a kés, a kádat addig teleengedem vízzel, viszem a hajszárítót is, hogy biztosabb legyen. Vagy mégis inkább penge kéne.

Jaj, nem, látom, ebből megint nem lesz semmi, füstbe ment terv ez is, ahogy eddig minden, amit kigondoltam. Végző megoldás csak a kötél lehet, az az egyetlen komoly eszköz, de honnan szerezzek kötelet, selyemzsinórt, ami nem szakad el? Mondd? Nem tudom, mitévő legyek, a kés olyan egyértelmű lenne, de most érzem, a fejemben elkezdnek cikázni a gondolatok, mindjárt vége, idejössz helyettem, és akkor vége, azt hiszem, igen, ez kell nekem, ez a szikrányi bizonyosság, hogy holnap, talán holnap, ha ideengedsz, másképp lesz minden, miért ne lehetne, te is csak ember vagy, a Nichticin segít, hogy az maradj, hogy azok maradjunk, elmegyünk

holnap Bécsbe a doktorhoz, és elmondjuk szépen, amit gondolunk, mert hiszen egyet akarunk, valahogy mégiscsak egyet akarunk mi ketten, persze, a barátnőnket sem felejttem el, de neki nem sok szava lehet két férfi mellett.

Éjjel majd megint nem merek aludni, azt képzelem, hogy ki kell állnom helyetted, ott nyújtózkodom, hogy fölérjem a szónoki emelvényen a pulpitusra helyezett mikrofont. Hiába engedik nekem lejjebb, egész kicsire zsugorodom ott előtte, végül akkora leszek, mint egy óvodás gyerek, akit kiállítanak szavalni, de nem jut eszébe a vers, és elpityeredik ott mindenki előtt.

És már jönnek. Ott vannak. Látom. Fényesek, feketék. Gyere! Segíts! Most. Félek. Azonnal gyere, és intézkedj. Nem akarok egyedül maradni velük, légy szíves, gyere, félek. Nagyon félek, mert a nyakamba másznak. Már érzem a karmolós ízelt lábakat, miniatűr karmok a végükön, beleakaszkodnak a bőrömbé, lefejteti se tudom magamról őket. Gyere, segíts! Vigyél ki innen! Tudom, hogy te vagy az erősebb, elismerem, hogy te vagy az erősebb, nem fogok többet lázadni ellened, segíts, gyere, mert már látom őket. Igen, holnap Bécs, holnapután kötél, csak gyere, mielőtt gondolataim selyemfonalát is örökre elengedem.

Lackfi János

A BOJLERJAVÍTÁS ZSOLTÁRA

Uram, nem én leszek az,
aki elárullak?
Hiszen együtt nyúltunk a tálba,
pedig mindent gondosan
előkészítettem,
nagycsütörtökön még a
bojlert is megjavítottam,
le kellett ereszteni,
vödörszám hordtam fel
a vért, lavórban a
csontszilánkokat,
öntöztem vele a kertet
különösebb lelkipurdalás nélkül,
mert meg kell lennie.
Uram, minden háztartásban
folyamatosan forrón
tartanak százhusz liter
vért, van, akinél százötvenet,
kétszázat is, minden házban
a sarokban lóg a te forró,
eleven tested, nem nagyon
törődünk vele,
csak megfiatalodhassunk
a fürdő által.
Akkor van baj, Uram,
ha nem ömlik automatikusan,
ha koszosak maradunk,
és az edényeink is szennyesek,
kívülről mint a fehérre meszelt
sírok, belül meg csupa rohadás.
Mondd, nem én leszek az?
Csupa jószándékkal,

a nemsokára megérkező
rokonokkal, akikkel körbeüljük
asztalodat, és felfalunk téged,
akiknek Húsvétra szétosztjuk
a piacon vett datolyát, pisztáciát,
lehet, hogy éppen tojást festünk,
az új élet jelképét,
és akkor árullak el,
éppen ezzel a jól olajozott
szervezéssel árullak el,
de hát hogyan csinálnám
másképp, Uram?
Közben egy titkos számláról
aktiválja magát a banki művelet,
SMS-t kapok, harminc
ezüstpénz érkezett,
rendszeren belüli
utalás, pedig munkanap sincs.
Vegyek belőle telket, Uram?
Építsek rá házat, függesszek
fel az egyik sarokban egy
forró hengertestet, telis-tele
a te véreddel, és abban fürödjek,
Uram, fürödjek éjjel és nappal,
hogy izsópnál fehérebbre
moshass engem, Uram?

A REPEDT SZÁJÚ KÖCSÖGRŐL

RÉSZLET

Lajos sógor írja, folyamatosan írja a leveleit, teljesen hasztalanul, mert Aladár bátyám nem veszi a fáradságot, hogy válaszoljon. A borítékokat rendszerint a lóistálló gerendájának vakaró-kefetartó vájatába gyömöszöli, némelyiket felbontatlanul. Klozetre csak azért nem viszi, mert tudvalevő, hogy Gábor papbácsi, vagyis Kiss Gábor plébános élvezettel olvas a klozeten régi újságokat, többnyire román nyelvű lapokat. Mondja, hogy a plébániára járó *Romániai Magyar Szót* és a *Brassói Lapokat* megőrzi valameddig. Viszont nem lehet tudni, hogyan kerülnek Túr plébániájára a Vasgárda lapjának kivételesen jó állapotban megmaradt példányai, amelyeket a plébános úr megsemmisítésre szán, Wüsthof-ollójával szeletekre vágja valamennyit. Azt gondolom, a legionáriusok lapját, a *Garda* számait „hivatalból” küldik Gábor pap valamelyik reszketeg elődjének, valamelyik túri magyar plébánosnak, mihez tartás végett. Elképzelhető, hogy a szóban forgó lapot vagy más ilyen szellemű testvérújságokat eljuttatják a dél-erdélyi rabbiknak is, de az is lehetséges, hogy nem. A maradék dél-erdélyi zsidóság a negyvenes évek végén, ötvenesek elején elkerüli Balázsfalvát és a környékét, meglehetősen, a vidék tömény görögkatolikus szellemisége erősen nyomasztana értelmiségit, kereskedőt egyaránt.

Gábor plébános a csufudi, székásbesenyői vagy magyarpéterfalvi filiákba hajtva a medgyesi Herman Klaus mester műhelyéből kikerült kocsiján meséli Aladár öccsének, hogy az első rasszista törvény „még II. Károly király aláírásával”, 1940. augusztus 9-én látott napvilágot. A gyulafehérváriakat súlyosan érintette, hogy a törvény a zsidóságot csoportokra osztotta, amelyeknek keretében az erdélyiek a legkedvezőtlenebb besorolást kapták. 1941-ben Antonescu rendelete a gyulafehérvári hitközséget súlyos feladatok elé állította, aminek eredményeképpen Fehér megye székhelyén összpontosították a területen élő 2451 főnyi zsidóságot. Így mintegy 800 ember elhelyezéséről, élelmezéséről, megélhetésének biztosításáról kellett gondoskodni. Időlegesen könnyítést jelentett az, hogy 1942-ben hazabocsátottak 360

nagyenyedít, majd a marosújváriakat, igaz, 1943-ban újra az összpontosítás került napirendre. Végig Gyulafehérváron laktak Tövis, Erzsébetváros, Balázsfalva, Marosludas, Szászsebes és Dicsőszentmárton zsidó lakosai. Csodálom, hogy mindezt Gábor plébános fejből pattintva meséli, mert sok ilyesmi van az ő fejében, amit talán semmi sem töröl ki, hacsak nem muszáj mégis ilyen adatokat törölni.

Lajos sógor leveleit megválaszolatlanul vagy felbontatlanul szövi be a pók és a feledés az istálló gerendáján, mert a hajdan egyházi ingatlannak szánt istálló gerendája elég erős ahhoz, hogy rendre kiállja Lajos sógor Aladár fiát célzó rohamait. A levelek kezdetben sűrűbben jönnek, aztán szaggattottan, amíg egyszer csak elmaradnak. Aladár bátyám sejti, hogy bajban van Lajos sógor, nem tudja finanszírozni második asszonya, aranyos Hermina elsőrendű igényét, mert a '47-es pénzügyi reform alapos megszorításokat tartogat számukra. Egyszerűen lehetetlen ellátni aranyos Herminát napi pakk finom cigarettával, amit ráadásul Marosvásárhely egyetlen trafikjában, a Boltz-féle dohányárudában lehet beszerezni. Emellett Lajos sógor számtalan megalázó gúnyolódást kénytelen elviselni amiatt, hogy aranyos Hermina sehogy sem tud felvidéki dialektusából nyáradmentire váltani. Ami pedig a származását illeti, a Marci Fogadó törzsvendégei közül senki sem képes megjegyezni az asszony szülőhelyének a nevét. Kimondani is nehéz a nyáradmenti szájnak a Karancslapújtót, pedig Nógrád megyei faluról van szó, bár igaz, azt sem tudja senki, hogy a Palócföldet kettéosztó határ túlsó vagy innenső oldalán leledzik ez a furcsa nevű helyiség. Akkor szlovák ez a nő, állapítják meg a Marci Fogadóban szívesen elüldögélők, csoda, hogy nem kezdenek tótozni, ugyanis a falunkban csak oláhozás van, kis mértékben zsidózás, de tótozás egyáltalán. Nincs miért.

Lajos sógor bajban van azért is, mert az újonnan beszerzett kis rádió erősen recseg, hiába mondja korábban Villanyos Misi, hogy a recsegés nem a készülék hibája, hanem Londont, az Amerika Hangját erősen zavaró szovjet állomások tehetők felelőssé. Persze, Lajos sógornak ebben az időben már erősen reszket a keze, még nem tudja, hogy Parkinson-kóros, a keresővel pedig sehogy sem tudja megtalálni a szóban forgó adók millimétereken belüli hullámhosszát. Nemhogy ő, a Kicsi Ángi Ferenc keze sem biztos, pedig kifinomultabb, hiszen verset ír. Ugyanis Kicsi Ángi Ferenc költő, akár Lajos sógor, csakhogy előbbi – helyi ítései megállapítások szerint – Lajos sógornál radikálisabban képes fogalmazni, ezért sok nézeteltérés is támad, ami a versek forradalmiságát, gyűjtőképességét illeti, mert Kicsi Ángi Ferenc

befolyásolhatatlanul fenntartja megalapozottnak vélt álláspontját: a várva várt amerikaiakat csakis gyűjtőhangú költeményekkel illik várni.

Aladár bátyám továbbra is ugyanolyan szőke és szikár, ugyanolyan magas és kissé hajlott hátú, mint amikor hazatért Oroszországban töltött hadifogságából. Ugyan beesett az arca, de tekintete megkapóan nyílt, mint amikor elmeséli Lajos sógornak egy vak orosz nővel, Jekatyerinával megesett történetét az orosz partizánoktól erősen zaklatott hadműveleti zónában, ahogy egy folyó parti elhagyott malom árnyékában tenyésző családosban kúszva, meglátja a guggoló nő pináját. Paprikavörösnek írja le az asszony két lába között buján tenyésző kis mezőt. Aladár bátyámnak nem kellett volna ilyesmit mesélnie, mert tudvalevő, hogy a sógor szája fosik, mármint ha én tudom, holnap tudja az egész falu. Mit falu, az egész vidék, az egész Bekecsalja, Lajos sógor mobilitásának köszönhetően. Sokfelé hívják, mert kitűnően ért a kólíka, a dugulás, a szopornyica, a kehe gyógyításához. Ami igaz, igaz, Balászfalva és a környéke, Gábor plébános római katolikusoktól lakott filiája, úgymint Túr, Magyarpéterfalva, Székácsbesenyő, általában Alsó-Fehér vármegye éléskamra szempontjából nem felélt puszta, úgyhogy Aladár bátyámnak kijár reggelire két darab főtt tojás, egy szelet félbarna kenyér, amelynek szélessége kétujjnyi, bicskahosszúságú füstölt szalonna, egy fej magyarpéterfalvi csípős lila hagyma, egy csupor fekete tea fél decinyi zsidveji (Seidrich) fehér borral bolondítva. Ebéd a papi lakon, Lukács Erzsébet (64 éves) túri asszony naponta tűrhető két fogással áll elé, nem is rántásoz túlságosan, mert a liszt az liszt, vacsora inkább nincs, helyette, ó, édes Istenem, este tízkor villanyoltás, és a rádió egészen halkán szól Gábor plébános hálószobájában. Nem csoda, hogy halkán szól, mert csendőrs a tőszomszéd, a plébániára néző ablakkal. Gábor plébános ott ültet el sóvárinak mondott almafacsemetét, aminek teljesen reménytelen sorsa van, tekintettel, hogy a parancsnok megjegyezhetetlenül ortodox névre hallgató felesége a bili reggeli tartalmát mindig a fa tövére csorgatja, és tán süket is, mert hiába ordibálunk vele, hogy ne tegye, mégis. Innen a Gábor bácsi kezdeti konfliktusa a közeggel, és lesz még több is, gondolja Aladár bátyám, amikor reggel tudóre veszi a levegőből az első húgyszagú adagot, szólna is, nyavalya a valagodat, bűdös kurvája, de nem szól, már hogy szólna valamit.

Lányokról soha nincs szó a plébánián, bár lehetne, mert a túri és a magyarpéterfalvi lányok maguk közt nemegyszer kibeszélik a plébános úr kocsisát. Csak azt nem értik, mit keres a szász fiú a római katolikus papnál, hiszen lutheránus, mi más volna. A véznán magas, szőke, nyílt tekintetű,

alighanem kék szemű fiatalember csakis környékbeli szász lehet, ami elég is ahhoz, hogy a lányok túl sokat ne beszéljenek Aladár bátyámról, mert tudvalevő dolog, a szász a magyarral ritkábban keveredik, mint a románnal, viszont ebből is meglátszik, hogy Aladár bátyám, Gábor plébánosnak köszönhetően, jó fizikai gyarapodást ér el. Csak a kissé hajlott hátával van baj, amit a pap nem néz jó szemmel, azt tartja ugyanis, hogy nem veleszületett fizikai hibájából, hanem valamiféle mély-paraszti jellemből fakad, kétségtelenül a megadás, az indokolatlan alázat jele, amit ki kell verni belőle. És a filiákba menet Gábor pap többször rá is szól a kocsisára, húzd ki magad, Aladár, ütök a hátadra, és előfordul, hogy üt is. Talán még ma is visszacseng Aladár bátyám fülébe a plébános hangja, amint Márk evangéliumából idéz az alázat és alázatosság példájára, és másra szólóan is: „Ha valaki közületek ki akar tűnni, legyen szolgátok, és ha valaki közületek első akar lenni, legyen mindenkinek szolgája.”

Nem jó, hogy Dél-Erdélyben vannak zárt temetők, úgy érte, hogy kő-, esetleg téglafal veszi körbe a sírkertet. Nem az, hogy a holtat kikísérőt torokon fogja, szorítja valami, mert teljesen nyílt, bekerítetlen sírkertben is előfordul az ilyesmi, hiszen mindenkit megkeríthet a majdnemhogy pánik közeli hangulat, hanem valahonnan nagyon messziről jövő szokás szerint csak este későn, a csillagok megjelenése után szabad a temetőt zárni, és csakis reverendás papnak, mert a hiedelem szerint a reverenda képes visszaszakolni az övéinek gyászáról, mély fájdalomról meggyőződnie kívánó halott szellemét. Ebből adódik a baj, ugyanis Gábor papnak végig kell csinálnia ezt a mifelénk szokatlan, a gyászszertartás befejező elemeként számontartott procedúrát, csakhogy ez alkalommal nagyon is furcsa módon eltűnik a kapu kulcsa, hiába kérdezi a helyi egyháztanács elnökét, egyben a temető gondnokát, bizonyos Gál Tódort, mert nem tud a kulcsról, fogalma sincs, hova tűnhetett. A plébános megtalálja a módját, belülről zár, eltolja a nagy reteszt, majd a kulcs is megkerül, felmászni a falra, leugrani a fal alatt elvezető mezei útra, és békén hazamenni. Gábor plébánosnak ez időben van elemes lámpája, hát gyertyalángnyi fényével húz körívet a borúsán sötét éjszakába, hogy az egy szál magában arra járó embert kiverje a frász, eldobja a zsákját, megiramodva, örülten lármázva felkeltse a nyugovóra tértő falut.

A plébános aznap este nem kapcsolja be a rádiót, nem vacsorázik, szokásos boros teáját kortyolgatja, s mert másnap temetés lesz, szűrt lámpafényben átnézi a korábbi gyászbeszédeinek papírra vetett alap gondolatait.

Van, amit összegyűr, papírkosárba vele, aztán meggondolja magát, néhányat visszavesz, kisimítja, vaskos könyvet helyez a *márványtörésű* lapokra, nyomtatónak. Kettétör egy-egy szál cigarettát, rágyújt. Aladár bátyám ekkor látja először a jó középkorú ember ős borostáit előtörni, dús szemöldökét összegubancolva, arca majdnemhogyan kikelt, nyakán áttetszenek a finom véraláfutások szövetei, amit erős markú torkozás nyomának néznének, ha nem tudnánk, hogy azt a magas papi gallér okozza. Akkor is ilyennek látja a tisztelendő úr arcát, amikor megfordul a plébánián bizonyos marosvásárhelyi újságíró, aki öltönyét bizonyosan nem helyi, hanem nagyvilági, azaz hogy polgári divatokhoz igazítja, almazöld alapon apró fekete vonalakkal határolt négyzetekkel a szöveten, a mellényzsebéből kileskelődő lila selyemzsebkendővel, amelynek csücskéjére akar szállni egy pillangó, majd rájön, tévedés van a dologban, nem a fajtája, csak mintha. Műanyag szipka az idegen szájában, a végén aranykarika. Egyáltalán nem olyan, mint az aranyos Hermináé, aki meggyfaszipkával láncban szívja a cigarettáit, és szívja Lajos sógort a végletekig, mert a Bolcz-féle dohánybolt bezár, hírlik, hogy Bolcz urat minden magyarázat nélkül kitessékelik a házából, a boltjára zöld olajos festékkel kent vaspánt kerül, a dolgok nem mennek jól. Lajos sógor mindezek ellenére elképzelve sok verset ír. Kicsi Ángi Ferenc is sokat ír, gyűjtősnél gyűjtősebb verseket prezentál a Marci Fogadóban gyéren üldögélő hallgatóságának, mert a költő azért költő, hogy ha a helyzet úgy kívánja, radikalizálódjon, vagy hogy is kell ezt mondani.

Miután a sekrestyést elviszi egy gyors lejáratú vastagbélrák, Aladár bátyám, a sekrestyés napidíja 20 lejről 24 lejre emelkedik, vasárnap délutánra erős tömjénzsigot áraszt magából, mert milyen is a sekrestye. Erősen zárt hely, az ember ruhája magába szívja a tömjénzsigot, noha annyira nem zárt, hogy a vasárnap délelőtti szentmisékbe Ruzsi néni jól belekiabáljon, mert újabban Újvári bácsi istállót épít, majdnem szorosban a templom mellett. Ruzsi néni általában elől ordítózik a tévelygő jószággal, főleg a nagyszájú libákkal veszekszik, embere, Újvári bácsi pedig a teheneit oktatja rúddal, rendesen behallatszik, amikor kiabálja, lábat, nye, a kutyák egyék meg az összes lábadat, hülye marhája, és még nem mondtam, hogy a vasárnapi mise alatt a szomszédban mindig leszakad a hiúba vezető feljárt lappancsának a madzagja, mert valahogy leszakad. Ezen kívül Újvárosi bácsi és Ruzsi néni kíméletlen szavakkal illetik egymást, nem baj az, gondolja, de nem hangoztatja Aladár bátyám, az viszont bajnak baj, hogy Ruzsi néni bejelenteli, ezután nem tudja vállalni a plébános úr és a kocsis tisztán tartását, va-

gyis ne várják el tőle azért a pénzért, hogy hetente inget, gatyát mosson, meg ágyneműt, kivasaljon reverendát, zsebkendőt, oltárterítőt, kemény gallérú inget és a plébános úr selymes nyaksálát, mert nem, és pedig azért nem, mert a beadás több paraszti munkát igényel, váll váll mellett sírnak, kiabálnak, dugdosnak, kapálnak, vetnek, aratnak Újvári bácsiék. Rendben van, Ruzsi, mondja a plébános, és nagyot nyel hozzá: akkor mi magunk. Ettől kezdve a plébánia hátsó udvarán dőlni kívánckozó kukoricakas mögött kihúzott harangozókötélre terítünk, azon szárítunk ruhaneműt. A vasalást Lukács Erzséni jó szívvel vállalja, bár hangoztatja, gerincsérve miatt erősen szédül, márpedig a vasalóasszonynak mindig lefelé kell nézni, ami a gerincnek nem jó. Látja Aladár bátyám, amint Lukács néni vasal, mintha guvadna ki a szemé. Nem a gerinctől guvad, bár lehet, attól is, mondja Gábor pap, hanem hogy az asszony jó ideje Basedow-kórban szenved, viszont gerincsérvétől hajtja le a fejét, mintha állandóan keresne valamit a földön, elveszített gyűszűt, varrotűt, elhullajtott ősz hajszálat, ifjúságot, nem tudom, mit. Akkor is erősen dülle az asszony szeme, amikor a plébánia kertje végében szétvetett lábakkal előrehajol, homlokát cirógatja a lábán elszáradó kömény, ujjbeggyel szedegeti vissza a vasalóba a parázssal kiöntött, darabosan izzó szemet, mert ha fúj, nehogy. Általában fúj, a Küküllők találkozásánál időnként huzatos az ájer. Lukács néni ilyenkor vízzel megöntözi a parazsat, ami hevesen sistereg, majd kihuny. Aladár bátyám meglepődve látja egyszer a kas mögül, amint Lukács néni szétnéz, két rétből derekára kalangyalja oláhosan fekete, aranyozott csikokkal ellátott bolyhos szoknyáját, és guggolva a parázsra pisil. Ezt látva, Aladár bátyám fogságból hozott emléke felélénkül, amint Jekatyerina az orosz folyó partján, a partizánoktól erősen zaklatott malom árnyékában tenyésző csalánosban vele szembepisil. Annyi különbséggel, hogy Lukács néninél nem vörösen, már nem buján tenyészik a kis mező.

Erzséni néni újságolja éppen vasalás közben Gábor papnak, hogy Újváriékat, nem tudni, kinek, minek köszönhetően, levették a kuláklisztárol, annyi megszorítással, hogy Újvári bácsi a Singer-varrógépét igen, viszont szabóinasait nem tarthatja meg. Az egyébként mesterszabó Újvári bácsi mindig három-négy inással dolgoztat a határban, másként mondva, részben szolgákat tart, aztán a hároméves mesterfolyam utolsó évében ráhajtja a fiúkat a szabómesterségre, mert a szakmai képzettségükről államilag érvényes papírt kell kiállítania. Amúgy Újvári bácsiék, beleértve Ruzsi nénit, erősen felejtik a magyar nyelvet, egyébként mindenki hajlamos felejtetni, keverik a szavakat, van, amit már nem értenek, s az utóbbi időben gyermekek sem

szaladnak be a plébániára, mint régebben, bizonyos szavak, fogalmak helyes értelmét megérdeklődni a katolikus paptól. Saját magyar viseletről nem tudnak, ha volna mégis, attól nagyon is megtartóztatnák magukat. A legényekben annyi a közös, hogy parasztingüket kiengedve hordják, a hajdani magyar csizma szárát egyenesre csapják, a világos, inkább almazöld kalap méregzölddé érik, de nem megy át feketébe, pedig nem ártana, ha átmenne, gondolja Gábor plébános. Ha ezekről az emberekről esik szó, Aladár bátyám hangoztatja, de nem is, inkább kérdezi: milyen nyelven beszélnek a túriek, a csufudiak, a magyarpéterfalviak úgy egymás között, milyen nyelven beszél a dél-erdélyi magyar az észak-erdélyivel? Az is érdekelné Aladár bátyámat, hol a határ, amelyik a dél-erdélyi magyar embert az észak-erdélyitől nyelvjárásban, szokásban, viseletben, „lelkiekben” elválasztja, hol a vásárnapi színes és egymásba karoló forgatag, mint otthon vagy mint Csíkban, Kolozsváron. Jaj, nincs is olyan, csak fekete-fehér a férfin és az asszonynépen, az is csak ha temetnek; mi van szokásban? Az van, amit a tejsarnokig és onnan visszafelé elbeszélnek, a tejet jól megkeresztelik vízzel, mert fokmérés nincs, zuhé bele mindent; viselkedésüket illetően sehogyan sem viselkednek ezek az emberek, mennek szemlesütve, nagyokat hallgatnak, mintha súlyos bűn terhelné valamennyit, pedig nem ölnek, nem rabolnak, legalábbis nem beszél erről az emlékezet; három ujjal csípi meg a poharat, és nem öt ujjal szorosán és masszívan, hogy legyen rajta az ember ujjbe-gye, pedig az övéké a bor, még az övéké a szőlő is, és az övéké a kapanyél; nagy csendben kukoricát csuhéznak, a csutka törése a kacagás, a félredobott csuhé a szerelem, poshad, penészedik a felsőbb rend alatt, mint elrejtett nedves bugyigó; talán a férfiak fasza se áll fel, amikor hágatnak, gondolja Aladár bátyám, s ha hágatnak, a fehérnép nem fordul el, a szemét se takarja, mert nem jut eszükbe semmi sem, dehogyis jut eszükbe; a gyónatószékekben nem kell meggyónni a bűnöket, majdnemhogy büntelen emberek, nincs mit rajtuk feloldozni, egyiküknek sincs miért fogadkozni, hogy erősen szánom és bánom minden bűnömet, mert mint az asztalra rendszerint visszajáró lágy tojás, mindig ugyanaz, ilyesmiket gondol Aladár bátyám; minden savósínű és ecetszagú, pártában maradó vénlány ablaka előtt ecetfa; szájszag és avasodó szalonna, megcukrosodó méz és sárguló vaj szelet kenyéren, félcsípős hagyma szed ki könnyeket, fokhagymát fonnak koszorúba, és nem leányhajt, mert nincs szalag, nincs pántlika, se piros, se fekete, fehér pántlikájuk sincs; se nóta az ablakban, mert gondosan be vannak csukva, zsalugáter lehúzva, a hajdani szász mintára esetleg. Jól emlékszik Aladár bátyám időkre, amikor ezek az emberek a Küküllők találkozásának

vidékéről borral, szőlővel a szóban forgó folyók forrásvidéke felé hajtanak, csereáruba visznek haza gyalulatlan deszkát, sajtot, túrót, vaját, krumplit, sőt erős gabonapálinkát is. Szökni is szöknek át a határon a második bécsi döntés után. Mi nem győzünk örülni a magyarzsákodi rokonoknak, és annál is jobban örülünk nekik, amikor értésünkre adják, hogy azonnal visszatérnek, ha úgy hozza a helyzet.

Lajos sógor tapintatlan elszólásaival akkor hívja fel magára a Marci Fogadó népének figyelmét, amikor Telekit és Csákyt egyszerűen lekismiskázza amiatt, hogy a Bécsben tárgyaló Csáky István külügyminiszter s a delegációt megfigyelőként elkísérő Teleki Pál miniszterelnök képtelen Adolf Hitlerből, Ribbentropból és Ciano grófból kiverni, hogy Dél-Erdély s a Bánság Észak-Erdéllyel együttvéve térjen vissza Magyarország kebelébe. A Marci Fogadóban a vasárnapi mise után fél fertály mellett hosszasan elüldögélők közül sokan helyeselik Lajos sógor kritikai megállapítását. A sógor vérszemet kapva folytatja, megnyugtatta a dél-erdélyi rokonokat, tekintsek úgy, mindez átmeneti állapot, idő kérdése, hogy Horthy hadserege lerohanja Dél-Erdélyt, talán Bukarestet is, mert nem szabad percig is felejtetni, hogy az osztrák–magyar hadsereg, élén Erich von Falkenhayn tábornokkal, mint a semmit, úgy foglalja el Bukarestet. Azt már csak az ő megbízható asztaltársaságában híreszteli, akkor sincs nagy baj, ha Horthy valamiért feladná Dél-Erdélyt, mert ha ő, Lajos sógor tudja, hogyne tudná Horthy Miklós és vezérkara, hogy Dél-Erdély csak nyűg és púp lenne Budapestnek, hiszen az impériumváltás után eltelt idő elegendő arra, hogy a dél-erdélyi magyarság hol egészen, hol részben eloláhosodjon, úgyhogy előbb meg kell nézni, miről is beszélünk. A román fennhatóságú Bánságról Lajos sógornak viszont más elképzelése van; mindenki tudja, stratégiaiilag fontos hely, mármint a dunai kereskedelem, hadászat szempontjából, noha Lajos sógor eközben jelzi, a Bánság gazdagságáról csak hallomásból tud, mert Ács János bácsi ott szolgál a nagy háború idején egy folyami cirkálón, aki úgy írja le a vidéket, hogy olyan tán nincs több, csak a mesékben. Lajos sógor gondolatmenetében az sem kizárt, hogy Ács János azért csinál kilenc élő gyermeket, mert szerelmi buzgóságát a Bánság gazdagsága táplálja, szerelemtől zavart állapotban az ember hajlamos összetéveszteni egy akármilyen sovány Nyárád mentét a dúsgazdag Bánáttal.

Aladár bátyám ezen felvetődő kérdésekre nyilván nem tudja a választ, mindössze sejtései vannak, amikor ezekről érdeklődne, legalábbis szóvá tenné, de nem érdeklődhet, ilyen s efféle dolgokról nem tanácsos beszélni, mert Gábor papot bekéretik a balázsfalvi rendőrségre, nyilatkozzon: miért vág-

ja le a fecsorok kiengedett ingét; miért biztatja a fátákat, hogy csakis magyar férfiakkal háljanak; miért tart rémületben a munkából a temető alatt haladó úton késő este hazatérő munkásembert; miért kényszeríti a házvezetőnőt arra, hogy ujjbeggyel szedje vissza a vasalóba a hamuval kiöntött izzó szenet. Négy kérdés mindösszesen.

A dolgok részleteibe kevésbé beavatott Aladár bátyám tanácsolja, hogy a kérdésekre Gábor pap ne adjon választ, amíg nem konzultál az őt egyszer Marosvásárhelyről meglátogató, polgári divatok szerint öltözködő újságíróval, aki nemcsak újságíró, annál valamivel több, legalábbis többnek nézi Aladár bátyám a finom almazöld szövetet vékony kockákkal felosztó öltönyében feszítő úriembert, aki könyvet ír, aki pedig könyvet ír, azt írónak mondják, ott van a könyve Gábor plébános szekrénye tetején, *Kristófék kincse* címmel.

Hosszú szünet után nem lehet el nem olvasni Lajos sógor levelét, a borítékon az áll halványan fogó ceruzával maszátolva, mintegy sajtóosan felszólító pecsétként: „nyisd ki válaszoljál meg nekem hogy tугyam”. Aladár bátyám rezdületlen arccal futja át az apja szálkás betűkkel, cukros tasakból vágott, kávébarna papírra írt levelét, amelyben közli: „Hermina elviselhetetlen már sokszor elküdtem annypicsájába, nem megy el pedig, mondja oljasmiket utonfélen szarevő parasztvidékek ezek a mijénkek, megy visza felvidékre, mert ottan jó, sebahogy megy nekünk fijam, ugyi mennyen, mege álljon, nincsen dohanya inna feketét is meléje, én jolvagyok rezket a kezem ujja valahány, az a baj, nincsen pénzem anyad temetésire vet kölcsön visszafizetve útolsó baniig, három havi adóval vagyok adosa a percseptornak Szilágyinak, mert mondja jön a foglalás ha nem, imre bátyád röhög, mint a majom a faszának, kéne 300 lej elmaratt s idei adora fizetni, letörött a diófa a cserepekre, összetört száz mert nagy vihar jött Nyiras felől, cserének darabja 5 lei, küdc hogy tугyam, mert ha nem nincs más felakaszam magam, ne mond Gábor bátyádnak mert az is nem papnak kelet volna menyen, hanem ügyvédnek inkább, mert tudom sokat gunyol engem pedig vagyok ojan, tanult ember mint ő hiába plébános, de ne mondál neki ijesmit, mert még hazazavar s milesz velünk, írjal gyorsan csokolak Lajos apád.”

Mehet a többi közé, gondolja Aladár bátyám megint csak keményedő arccal, viszi is a gerenda vájátába Lajos sógor borítékostól kettéhajtott levelét. Ki tudja, mire gondol Aladár bátyám, amikor felnyúló keze félúton megáll, szeme kimered, mint Lukácsné basedowos asszonynak szokott, ha lehajol, nincsenek ott a levelek, szálíg hiányzik, csak egy pók prezentál

Szárcsa háta fölött fényes szálon légi mutatványt. Nincs ott Lajos sógortól érkezett levélgyűjtemény. Aladár bátyám nem sok jóra gondol, annyit mond Szárcsának, te, ló, mi a fene van... Ha tudná Lajos sógor, mi folyik Túrben Gábor plébános és a fia körül, nem is várná Aladár bátyám gyors jelentkezését, hanem mindenképp jobban várná a végösszegként megnevezett pénz mihamarabbi befutását.

Kiss Gábor plébánost pedig megint csak meglepetés éri, Balázsfalva rendőrségén civil ruhás szekus szembesíti a plébánia istállója gerendájának vájatóból előkerült irredenta, kifejezetten románellenes versekkel, ami, ha nem is mesterkézre vall, államellenes érzelmek gerjesztéséhez éppenséggel elég, az Erdély visszafoglalására biztatóan gyűjtő sorok önmagukért beszélnek, úgyhogy több kérdés nincs is. Gábor plébánosnak leesik az álla, annyit mond, ilyesmikről neki nincs tudomása, nyilvánvalóan provokáció.

Nem jön és nem jön, Aladár bátyám hiába várja Gábor papot haza. Civil ruhás ember érkezik helyette, tört magyarsággal beszél, azt mondja Aladár bátyámnak, van kereken egy órája, pakoljon össze, vegye magához a személyes dolgait, szigorúan a személyes dolgait, majd a plébániáról távozva üljön fel a Balázsfalva–Parajd rután közlekedő személyvonatra, többé nincs mit keresnie Túrben, Csufudon, Magyarpéterfalván sincs mit keresnie. Érti?, kérdezi a civil ruhás férfi. Értem, mondja Aladár bátyám kétszer, mert ebben a helyzetben kétszeri nekifutásra tud kimondani egyetlen tőmondatot. Azt már nincs honnan tudnia Aladár bátyámnak, hogy másnap a túri plébánián békepap rendelkezik, és első dolga az, hogy Szárcsától mihamarabb szabaduljon. Azt sem tudja, hogy az egyik szemére félvak derest már aznap homokfutó elé fogják, állategészségügyi technikus rángatja a gyepelő szárát idegesen.

Aladár bátyám a kabátja bélésébe varrt háromezer lej készpénzt utaztat hazafelé, vele utazik a gondolat, talán Lajos sógor nem él vissza a helyzettel, azaz hajnali kelés után nem azzal kezdi a napot, mint kezdte régebben közvetlenül fejtés előtt, hogy megállapítsa: mióta Aladár fia a fronton van, megáll a klozet szintje, és csak dolga végeztével fog hozzá fejni. Most már fejni sincs mit, a pajtában nincs láb-láb, ahogy Lajos sógor nevezi a nagyjóságot, mindössze nyeszlett tinó csorgatja a nyálát ridegen, behajtásra várva Tompa havasáról.

Aladár bátyám útban hazafelé előbb Imre bátyjánál áll meg, Gábor pap nagyobbik testvérénél, leadja a pénzt megőrzésre, mert Lajos sógor a pénz seggére verne pillanatok alatt, sürgősebben aranyos Herminát látná el finom cigarettával, selyem fejkendővel, az asszonynak drága regényeket venne,

mert Imre bátyja újságolja, ki hinné, hogy aranyos Hermina egyszer csak rákap az olvasásra. A felvidéki asszony nyári dologidőben napokat képes eltölteni a Peres patak martjára fekvő árnyékokban, falja a ponyvát, falja az olcsó cigarettát, természetesen szutykos meggyfaszipkájával, falja Lajos sógort. A jó gazdaember mélységesen lenézi Lajos sógort, nemcsak hogy lenézi, meg is agyalja, ha Lajos sógornak kedve tartja Imre sógor küszöbén elvégezni a dolgát. Márpedig Lajosnak sokszor van kedve ilyesmire vete-medni, így nemegyszer megesik, hogy a hajnalokig leskelődő gazda elkapja a sógort, fogja a nadrágszíját, annak peckes felével véraláfutásosra csapdossa ülepét, ilyenkor Lajos sógor tolvajt kiált, és fogadkozik, többé nem jön a küszöbre a dolgát elvégezni. Máskülönben Imre gazda erősen sajnálja Gábor pap öccsét, felőle se levél, se hatósági értesítés nem jön, gyanítja, valamelyik tömlőcből vezetik fel napi kihallgatásokra, és jön majd a vádemelés, sokévi börtön. Az is lehet, a Duna-delta nádrengetege várja. Jócskán múlik fél esztendő, Gábor papról semmi hír, egyszer aztán mégis jön ügyészégi publikálás, hogy a plébános felett a marosvásárhelyi katonai bíróság fog ítélni, a rokonok ott lehetnek, ha akarnak. Furcsa, gondolja Aladár bátyám, Lajos apjának a versírásból különösebb baja nem származik, elviszik ugyan egyszer-kétszer, megagyalják alaposan, amiről Lajos sógor természetesen nem beszélhet, meg aztán Aladár bátyám inkább nem kérdezi, valamiért nem, ami bántóan érinti Lajos sógort, amit szóvá is tesz a Marci Fogadóban. Lajos sógor asztaltársasága valahogy nem ítélni Aladár bátyám közömbössége felett, hallgatagok, viszont biztosra veszem, mindjárt eszükbe jut Lajos sógor locsogása a szintjét tartó klozettről.

Viszik Kicsi Ángi Ferencet is, kihallgatják többször, eközben nem engedik el, kétévi börtönbüntetést szab ki rá a bíróság, mindvégig a vásárhelyi fogházban tölti a büntetését. Lajos sógor meggyőződése, ezért Kicsi Ángi Ferenc még elégtételt vesz, természetesen vállvetve az amerikaiakkal.

Aladár bátyám szétnéz otthon, minden a régi, mondja. Úgy tűnik, mint ha az idő visszafelé menne, pedig áll. Az idő állását legjobban a falióra mutatja meg neki. A falióra azóta áll, hogy Szarajevóban bizonyos Princip Gavriło nevű szerb diák a revolverével rálő a nyitott automobilban feszítő főhercegre, és annak dús keblű nejére is. A legendárium szerint azon a baljós, szerencsétlen délutánon üti az óra az utolsót, valamikor fél hat tájékán, majd abbahagyja végképp. Aladár bátyám nem bírja nézni a faliórát, valamiért nem bírja.

Tóth Zoltánt, a Felső-Nyárad mentéért felelős szekus tisztet öli a mérreg, a mai napig nem tudja kinyomozni, hová rejti el Lajos sógor az összes

versét. A temetőben nem keresi többé, amióta a kápolna tornyából kirepül egy tollait hullajtó öreg varjú, és árnyékok merészelnék közeledni, holott Tóth Zoltánnak revolvere van, kezét mindvégig a pisztolytáskán tartja, ha mégis kedve támad kutakodni ott. A szekus sejti, hogy a verseknek ott kell lenniük, talán a matuzsálem-hárs villámtól csapott hasadékaiban, de erről inkább hallgat. Rosszindulatú szájak szerint a nyomozó azért adja fel Lajos sógor verseinek keresését, mert haszontalan és ártatlan, a rendszerre egyáltalán nem veszélyes, sokszor értelmezhetetlen költeményekről van szó, inkább petőfieskedő bohózat, nem úgy, mint Kicsi Ángi Ferencnél, mert az agglegény tökös, a rendszerre valóban ártalmas, félig-meddig kiművelt, mondjuk úgy: gyűjtőhangú strófákat ír. Van, amikor Lajos sógort bántja, és van, amikor egyáltalán nem bántja ez a – szerinte – végig nem beszélt tényállás.

Nem sokkal azután, hogy Aladár bátyám hazatér a Küküllők találkozásának vidékéről, bejelenti házassági szándékát. Elmegy Imre bátyjához, előbb neki szól, és nem egészen érti, mire fel mondja neki a bátyja, jól van, Aladár, ha úgy gondolod, hogy egy Etelkával beéred egy életre, akkor ne gondolkozz sokat. Vigyed, itt a pénzed az utolsó baniig. A hírre Lajos sógor jót csettint, odaszól az olcsó, fertelmesen bűdös cigarettáit meggyfaszipkával fogyasztó asszonyhoz: Hallod, aranyos Herminám?!

A faliorát nem adom, mondja Lajos sógor, amire aranyos Hermina azt mondja: neki mindegy.

Van két köcsög, nézi Lajos sógor a korondi cserepeket. Jó lesz ajándékba, mondja aranyos Herminának, mert pénze egy lyukas garas, nem sok. Előbbi felesége, Ilon néném kapja nászajándékba valamikor a húszas évek elején. Hármat kap, egy odalesz. Csoda, hogy két cserépedény ép, mert ilyesminek a nyaka szokott törni, mondja Lajos sógor. Csak egyik köcsögnek csorba a szája. A köcsögöket esküvői ajándékasztalukra tették fel hajdanán. Ilon néném már akkor állítja, hogy az egyik köcsög szája repedt. Később Bekecsen özönlik be a Vörös Hadsereg, menteni kell a bődön zsírt, a három köcsög szilvaízt. Hova, hova, a kemence kéményébe, mondja Lajos sógor Ilon nénémnek, mint aki biztos a dolgában. Megérkezése után az orosz jó rutinnal nyúl a kemence kéményébe, megveregeti Lajos sógor vállát, látszik, rokonok vagyunk, mondja a vörös. Lajos sógor a katona minden szavát érti, mert mire való egy előző nagy háború, fogság.

A katona megerősíti Lajos sógornak a baskír–magyar rokonságot, mondja azt is az elképedő sógornak, hogy a rokonság jussán viszi az egyik köcsögöt, de megtartja magának a másik kettőt is. Előbb kimegy a frontra, majd

jön a köcsögökért. Aznap este gépfegyver kelepel a jobbágytelki bércen, másnap nem jön, sohasem jön a baskír. Adom hát Aladár fiamnak, mondja Lajos sógor.

Ételka az esküvőn Aladár bátyám oldalán szótlanul nézi az egyik köcsög száján jelentkező repedések hajszálvékony vonalait.

————— Gagyi Judit Eszter

MINDENKI GYERMEK. HOLNAPTÓL HÁBORÚ

Háromszor próbáltam felnőni.
A lerágott tíz körmömmel együtt.
Ezt a küszöböt kellett volna átlépnem itt.

Fél lábbal nem lehet.
Vissza se jönni.

Ajtókeretben ragadni.
Biztos szükségállapotban.
Lövészárkot és a kötelesség.
Gyerekkor bont frontvonalat.

Pozíciót váltani. Eláll a hátad.
Kiképzőtisztek akarják levágni
a lábad.
– Megengedhetetlen! Ne álld el az utat! –
Az embernek maga ajtaja van;
inkább a sajátomat.

Estére összekuporodsz.
Markolod megoldandó kulcsodat.

MARADNI KÖNNYŰ

Sosem hittem volna, hogy ilyen lehet egy kilakoltatás.
A matrac horpadásai tátott szájjal figyelik,
ahogy a plafonon sárga foltot hagy a vérnyomás;

látom magam előtt: a vevő átfesteti,
s a festő saját levében főve anyáz:
büdös bagós egyetemisták –

csuklani fogok és fázni akkor,
kívánni bár egy egér testmelegét.

De minek is gondolni rá,
szokni kéne csak inkább,
hogy sír kánonban az ablak-eső
– míg el nem érem a tűrőképesség határát,
mint a maradni könnyű felirat az üvegen:

minden sarka addig kunkorodik,
míg menni már nem nehéz –
muszáj.

ALTERNATÍVA

Van, hogy egy vonalat mikor elkezd,
odaképzeli a végét:
csonka képkeret, mely átlós sarkát
kiegészíti
a négy napja fájo térde
egy fotel letört karfájára emlékezteti

a lefekvéskor odaképzelt ajtó helye,
amin tudja: bármikor kimenekülhet
(még ha nem is, de sosem próbálta)

nyomai a hóban, amit visszajár,
hogy újra lássa: kört rajzolt
(pedig előre tudta)

bár még a lepedő gyűrődéseit is
minden reggel ugyanúgy igazítja
– pusztá emlékezetből

plusz egy arcot, amit valahányszor elkezd,
mindig ugyanúgy fejez be.

ANYAPÓTLÉK #2

A felső polcról serpenyőt.
Ahogy főzni tanítottál,
arra gondolok.
Tojást vennék elő, de egyet már
a tartóban összeroppantok.
Míg a kagylóhoz érek, helyetted is
leszidom magam – a franc,
hogyan csak rántottát tudsz!

A csap fölé hajolok,
ma is beütöm a fejem, de
mire felszisszenek, a kagylóba
szakad az egész szekrény
– oda mind egy szálra a maradék tojásom!

Épphogy maradt még kezem, én meg
csak arra tudok gondolni, hogy mégis
meg kellett volna tanulnom főzni,

de minden összetört,
mosogatni legalább nem kell
többé.

Tamás Dénes

A TÓ

REGÉNYRÉSZLET

Sokan gondolják, tavak csak érett asszonyok fiatal, pelyhedző állú legények iránt érzett beteljesületlen szerelméből tudnak megszületni. A féltékenység és a bosszúvágy könnyen összezavarja elméjüket. Keserű átkuk kővé változtat embert, állatot, házat. Űzött kóborlásaik során tüskék szagatják meg ruhájukat, letépik fátylukat, s ahová a fátyoldarabok leesnek, ott sóvirágok nyílnak, alattuk sóhegyek növekednek. Vándorlásuk egy hegy tetején ér véget. Leroskadnak a sziklára, ott sóhajtoznak, nyögnek bánatukban, miközben szemeikből megállíthatatlanul patakzik a könny, s összegyűl lent az aljban.

Mások szerint tavat leginkább szűzlányok sikolya tud fakasztani. Ami akkor szakad ki belőlük, amikor vállukon rézcsapós ostor csattan. Az ostor hegye nyomán kiserked a vér patyolatfehér húsukból. Sikolyuktól elfeketedik az ég, villámlik, mennydörög, recsegnek-ropognak a fák, megindul a föld, ingadozni kezd a hegyorom, míg egyszer csak összeomlik. Helyén gyönyörűséges tó fakad fel, amiben hattyúk úszkálnak. A hullámok telt lánykeblek kivillanó fehérségét hordozzák.

Pedig senkinek sincs igaza. Tavát sem szerelmi bánat, sem metsző fájdalom nem tud felfakasztani. Csak valami olyasmi, ami erősebb mindket-tőnél. A vágyakozás őrzöngésénél, a tépő fájdalomnál is. Azt pedig nő, legyen fiatal, érett, idősödő, nem tudja elviselni, kihordani.

Csak egy istennő.

Anáhita vakító reggeli fényben lép ki a hegyoromra. De nem is kilép, ahhoz valamit hátra kellene hagynia. Az ő teljessége azonban nem teszi lehetővé ezt. Ezért most is minden vele marad. A négy egyforma fehér ló, a szél, az eső, a felhő és a jégeső vontatta kocsija is, amivel hordoztatni szereti magát. Csak éppen elsötétítette, ne látszódjék. Elég ő az érkezéshez. Mintha egyáltalán képes volna megérkezni. Hiszen ehhez már lennie kellene valahol. A tiszta meghatározatlanság állapotában, aminek ő is a része, azonban nincsenek helyek. Nincs ott semmi örökkévaló. Csak valószínűségek, lehetőségek vannak. Hogy mi hívja azokat életre, arról nem lehet tudni. Lehet, valakinek csak akarnia kellene, és az istenek újra megjelenének.

De ki képes ma már ilyen akarásra?

Az istenek érkezéséről közvetlenül úgysem lehet tudomást venni. Ahonnan jönnek, ott nincs megfoghatóság, valahová való tartozás. Nincs tér és idő. Ezért képtelenek az istenek a tér és az idő részévé válni. Mégis ahol megjelennek – legyen liget, tó, hegycsúcs, világfa –, ott minden megváltozik. Nem alakul át semmi, csak hirtelen minden elkezd saját maximuma felé törekedni. Abba az állapotba, ahol a legjobb, a legerősebb, a legszebb. Belső fény önti el a tárgyakat, és minden apró részlet határtalan jelentőségű lesz. Mintha csak a gyerekkori rácsodálkozó tekintet szintörésébe hullának bele a dolgok. Ezért lehet Buddha dharma-teste a kert végében lévő sövény. Ezért öltheti magára a széklábak esetleges geometriája a valóság mélyszerkezetét. Egy szoknya elterülő redőzete – micsoda útvesztője a végtelen jelentőséggel bíró komplexitásnak. Nehéz a világnak erről az istenek által megszállt állapotáról beszélni. Nehéz azt leírni. Mert innen a legszebbet kellene mondani. A reggelben, a felhőkben, a hegyek ormán rejtőzött. A párával átítatott levegőből megszövődött. A kövek mélyében összesűrűsödött. A magasságra támaszkodott. Ennél azonban még az is könnyebb, hogy meglássuk és leírjuk az istennőt, amint a kora reggeli vakító fényben saját méltóságába, díszítettségébe öltözve kilép a hegyromra, a felhők fölé.

Anáhita magas, gyönyörű szűz. Csodálatosan fehér karjai egy kanca mellső lábaihoz hasonlítanak. Arany koronáját nyolcszögletű formában száz csillag ragyogja körbe, mintha folyamatosan szalagok röpnének körülötte. Íves nyakát aranylánc ékesíti, telt mellkasát szorosra fogott, díszítésektől ragyogó öv emeli ki. Száz nőstény hód prémjéből készült bundája csupa ezüstös csillogás, ragyogás. Az egész lénye szerelemre hangolt. A szerelem gyűjtja lángra orcájának rózsáit, teszi kapkodóvá légzésének ütemét. Nincs is igazabb a vágytól reszkető levegővételnél. Egyetlen arckifejezésben az önátadás és a kiszolgáltatottság lüktet összefonódva. A ki-be áramló levegő árapálya az öntudatlanságban bolyongó életről tudósít. Az erős érzések mindig önkéntelen vallomásra készítetik az embereket.

Hát az istennőket.

Anáhita végighordozza tekintetét a hegyek ormain. Mintha millió tűzcsóva lövellne ki az ég felé, felszikkázik a horizont a hegyek fölött. Mint kitért pupilla, lüktet a Nap az égen. A bércek árnyjátékba kezdnek, hol elrejtik, hol előtárlják tisztára sikált vonulataik rücskeit. A világos a sötétre támaszkodik, a levegős a levegőtlenre. A magasság a lenti öleléséből fejt ki magát. A tágasság elrugaszkozik a csökött formáktól, ahhoz, hogy leírhatatlan ívpályákon keresztül hassa át a teret. Újra és újra.

Mintha csak a tér szimfóniája zendülne fel a kopár csúcsok fölött.

Mégsem boldog Anáhita. Azonnal vissza is fogja légzésének iramát. Nincs, akinek felkínálhatná keble hullámszását. Az előbb még rá gondolt. A Bölcs Úrra, a Mindenek Atyjára. Akinek legszebb alakja a delelő nap, a Földet beragyogó fény. Szeme a gyors lovú nap. Ölelésétől a csillagos éjszaka ereszkedik alá. Térdének szorításában hegyek vonaglanak. Lökésétől kontinensek csusszannak odébb. Kilövellése magmakitörés.

Mazda! – szakad fel a vágyakozás az isteni tüdőből.

A gép azonban nem forog magától. Az Alkotó most is elfoglalt, sohasem pihen. Nem elég, hogy fenntartja a kozmikus rendet, ő felügyeli az emberek látható és rejtett cselekedeteit. Örökkévaló harcban áll a hazugság, a sötétség, a halál szellemével. Mindenhol van.

Csak éppen itt nincs sosem.

Anáhita minden reggel kilép a hegyromra. Minden reggel végignézi a hegyek vonulatain. Minden reggel megágyaz pillantásával a találkozásnak első szerelmével, Ahura Mazdával, aki azonban nem jön el soha. Esténként ezért egyre szomorúbban ül fel a szél, az eső, a felhő és a jégeső vontatta kocsijára, és fordul át a korlátlan lehetőségek állapotába. Ahhoz, hogy reggel megint ott legyen a hegycsúcson. Egyre közelebb érzi magához ezt a szakadékok, völgyek szabdalta kopár hegyvonulatot, magányának, feleslegességének emlékművét. Fiatal lányok kicserepesedett ajkának vigasztalan szépsége, olyan ez a táj. Messziről, messziről kell érkezni ahhoz, hogy megszólíthatóvá válhassanak ezek a hatalmas, idedermedt, az évmilliók által felgyúrt, majd lassan kiszikkadt formák. Hogy átfórmálhassa, átszínezhesse őket az istennő szorongó vágyakozása. Ami azonban, ahogy telnek a napok, hónapok, évek, egyre fogy, csak apad, zsugorodik, míg olyanná nem válik, mint lehorzsolt térdkalácsok szégyenlős erotikája.

Így messzebbre is elnézhet Anáhita. Már nem csak a hegyek ormait vizslatja. Pillantása messze leér, egészen a hegy lábához, a lejtők, az erdők közelébe. Átfogja az ég és a föld közé kifeszülő távot. Behatol a barlangokba, a völgyek kanyarulataiba, a lombsátrak mélyére. Míg egy nap embereket pillant meg odalent. Egy hatalmas koronájú magyaltölgy alatt álldogálnak úgy harmincan, férfiak és nők vegyesen. Azonban nem tekint közülük felé senki. Csak némán, elveszetten állnak, szinte helyükre dermedve, mintha nem tudnák, mit tegyenek. Fejük féloldalasan mind egy irányba van fordítva, mintha csak onnan várnák valakinek az érkezését. De közben nem tesznek semmit, csak a szemeiket forgatják tétován ide-oda, az értelem minden szikrája nélkül.

„Teremtményeink” – húzza el gunyorosan a száját az istennő.

Gúnyja attól csípősebb, mert tudja, az emberek szeretik az istenek gyermekeinek nevezni magukat. Mintha ettől többek lehetnének, mint amik. Az istenek azonban képtelenek a teremtésre. De nincs is szükségük erre, kielégülnek saját határtalan működésükben. Legfeljebb vágyakozást tudnak kelteni a dolgokban, az emberekben, hogy azok elinduljanak feléjük, növekedésbe kezdjenek, kilépjenek megszokott pályáikról.

De ezek ott lent semmire sem képesek. Tovább nézi az embereket Anáhita, szánakozva ezt a kicsit komplikált kétlábút. Aki középen álló lénynek nevezi magát, ami azonban csak annyit jelent, hogy semmiből sem részesülhet, ami jó és szép és igaz a világban. Minden csak visszfény benne, hamisság, elfuserált utánzat. Olyan ez a lény, mint egy letről felfelé részútosan megrövidülő, fej nélküli automata, aminek végtagjai, mint kaszások letépett lábai, összevissza csapkodnak. És képtelen önmagára visszahajolni, hogy rájöhhessen, ki is ő. Képtelen kívülről látnia önmagát, nem tudja összefogni kinézetét. Ezért fejében egy darabjaira hullott test él. Levágott végtagok, remegő belsőségek, boncoláshoz kipreparált szervek képe kering esetlenül egymás mellett odabent. Ami pedig bent van, az egyből ki is kerül. Mintha egy fejben lévő álomvilágot szórnának szét a térben. A belsőt először rávetítenék a külsőre, majd teljesen össze is kevernék vele. Egy Hieronymus Bosch ecsetjére kívánczó világot. Meg ahogy ott állnak mindannyian, tehetetlenül, képtelenül a változásra, langyos testmelegük, bűdös kipárolgásuk mágikus körébe vonva, mint korlátlanul manipulálható mónások rendezetlen halmaza.

Ki tud itt bármit tenni?

Ki tud itt rendet teremteni?

Idáig Anáhita azt hitte, semmi nincs úgy magába zárva az Univerzumban, mint egy kavics. De ezek a lények még a köveken is túltesznek. Na nem a zártságukkal, hanem kimozdíthatatlanságukkal, szétesettségükkel. Hol van a felmagasodó ember, Michelangelo Dávidja, hol van a büszke Prométheusz, aki majd ellopja a tüzet az istenektől, hogy az embereknek adja? Hol van a fausti ember, aki csak a végtelen tér utáni vágyban, a meghódíthatatlannak látszó, különös erőfeszítést kívánó célok felé törő akaratban talál értelmet magának? De nem kell ilyen messzire előreszaladni az időben. Megint beletekint Anáhita az emberek fejébe. Értelmet lát ott, meg érzelmet meg akaratot, szándékot. De nem egymásra épülve, egymást átszínezte, áthatva. Ahol tudásnak kellene lennie, ott téveszmék, hitforgácsok röpködnek szerteszét. Az áradó érzelmek helyett a bántottság, a sokkoltság

gubancai, tekervényei foglalják el a helyet. Az önutalat a másik általi megváltás kiapadhatatlan szomjával van ott összevegyülve. A sziklaszilárd akarat helyett pedig csupa odahazudott magyarázkodást talál. Egymástól függetlenül szólnak, zúgnak, búgnak ott bent ezek a regiszterek, mint egy bolond, ferde torony összevissza rángatott harangjai.

Még hogy homo sapiens. Omelette – egy francia szójáték jut Anáhita eszébe.

Ezek tojásrántotta-emberek. Egy önmagába dermedt, változatlan világba zárva.

Újra szétnéz Anáhita a hegycsúcsok fölé. De vissza is fogja tekintetét, nehogy, ha önkéntelenül is, újra beindítsa a bércek árnyjátékát, nehogy megszólaltathassa a tér zenéjét. Most úgy akar látni mindent, ahogy van. Kopáran, letaroltan, végletesen. Mintha eddig nem így látott volna. Kövek, kövek, csak kövek. Ezt látja maga előtt. Akár a lepusztult meddőhányók. Amelyeknek változását legfeljebb az évmilliók alatt a sziklákról lepergő gyűszűnyi homok méri. Megszólaltatásukra csak a téli fagy jeges, sivár ropogása képes. Ilyen világot akartunk magunknak? – kérdi magától. Ezt akarjuk díszletül megjelenésünk sugárzó fenségének, kiapadhatatlan szerelmünknek, világaink harcának? Meg lent, a mélyben az emberek. Gyámoltalan, világtalan lények. Borzasztó lehet csak előre nézni – rázkódik össze Anáhita. S úgy várni, esdekelni a feltűnőt. Miközben hátadban csak növekszik, növekszik a sötét. És bármerre kapkodod riadtan a fejed, nem tudsz magad mögé pillantani. Bármerre lépsz, mint hatalmas, ragacsos szurokfoltot, a csillagtalan eget húzod, vonszolod magad mögött. Nem tudod lerázni magadról az árnyaidat, a félelmeidet.

Ennél még vakon létezni is jobb. Hiszen ha lecsukódik a szem, az egész test fordul kifelé. Felerősödik a hallás, kifinomul a szaglás, kifeszül és áttetszővé válik a bőr. Érzékelni kezdenek a csontok, a körmök, a fejbőr, a talp, a hát, a derék. A hasfalban zúgni kezdenek a vérkörök, nyugtalankodni, forrongani kezd a szív, a tüdő, a belek, a gyomor.

Valahol ilyen lehet istenként tapadni a világra. Ilyen lehet csak fényben állni és lemetszett héjú szemgolyókkal figyelni a világ felgyűrődött tengerének sötétzöldes, moccanatlan tömegét.

Közben pedig borzongani a beszorítottságtól, a szűkösségtől.

Ami pedig nem is a tiéd.

Mint egy anya, aki alvó gyermeke fölé hajol, úgy közeledik Anáhita az emberekhez. Hagyja, hogy belé hatoljon félelmük, bizonytalanságuk, této-vaságuk. Hagyja, hogy áthassák ezek az érzelmek, és munkálkodni kezdje-

nek benne. Hagyja, hogy álmuk az ő álma is legyen, és rajta keresztül vetüljön ki a valóságra.

Egy új világról mesél ez az álom. Egy olyan világról, amit nemcsak kövek alkotnak, hanem felcsendülő hangok, fodrozódó hullámok. Ahol megállíthatatlanul csak jön és megy a víz, minden belőle fakad fel, és oda is tér vissza. A tiszta virtualitást hordozza, amit nem lehet formák közé szorítani. Nem lehet megtelepedni ebben a világban, nem lehet benne lakozni, mert előtte van minden helynek, megtelepedésnek, megnyilvánulásnak. Mégis, aki belémerül, megifjodik, és energiával töltődik fel. Elég érintkezni vele, máris termékennyé, ihletetté válik tőle bárki. Hiszen lemossa a bűnt, a fáradtságot, a közönyt, gyógyítja a bajt, a betegségeket, az idő ütötte sebeket. Aki belemerül, meghal régiként, ahhoz, hogy megújnodva szülessen újra. Tiszta, áttetsző remegésén akár a jövő is átsejlik. Sőt, még az időt, a történelmet is eltörli, hogy, ha csak egy pillanatra is, helyreállítsa az eredeti teljességet.

Mégis távol van mindenektől. Távol van azoktól az emberektől is odalent. Pedig, mint villám az éjszaka egén, mindenben ott cikázik a változás. Csak végig kell menni a repedéseken, hogy valami új, eddig sosem látott türemkedjen ki a régiből. De meg kell tudni nyílni erre. Az embereknek kell megnyílniuk – hangsúlyozza Anáhita. „Nektek” – kezével int a magyaltölgy alatt szédelegve álldogáló embercsoport felé. Mintha láthatnák. Mintha hallgathatnának rá.

Most érzi másodszor, mennyire tehetetlen tud lenni egy isten. Akiben csak hinni lehet, mert csak a hit ad neki valóságot, erőt, csak ez a hit készíti cselekvésre.

„Csak nehogy hinni kezdjenek!” – rándul össze a sziklaormon. Hiszen a hívők olyanok, mint az alvójárók, a holdkorosok: a láthatatlanra bízzák magukat. Átugorják ezt a fénytől szenvedő világot. Itt szeretné tartani az embereket, ebben a világban – ezt érzi Anáhita. A láthatóra, az elmúlástól felragyogóra szeretné bízni őket. Amit ő is annyira megszeretett itt a kopár csúcsok fölött. De azt is tudja, ha csak az ösztön fogja irányítani őket, ezután is ott fognak üzekedni a mocsokban. Ezért kellene a vágy tükörtermébe bevonszolni őket. Két egymással szembeállított tükör végtelenülő labirintusába. Ott tud csak igazán felszítódni, lobogni a vágy.

Valamit szembe kell állítani velük. Valamilyen képet, imágót, amiben viszontláthatnák magukat. Ami úgy törí ketté a világot, hogy attól még a világ egyben marad. Magába fogadja, felmutatja, de nem emészti el az arcát. Valami olyasmire van szükség, ami egyszerre véges, s ennyiben felfog-

ható, másrészt végtelen, tehát felfoghatatlan. Valamilyen lágy elemre, gyökérzetre, ami mély, tápláló, átláthatatlan, könnyen zavarodó, de könnyen ki is tisztuló. Üdítő, viharos, bűbájosan vonzó, s tele van rejtett édességekkel, titokzatos szörnyekkel. Egyfelől csodálatos, csábító, másrészt rémisztő, utálatos, iszonyú. Nyugtalanító, mértéktelen, különös. Valami olyasmit kell az emberrel szembeállítani, a fejébe plántálni, amit nem tud átfogni, befogni, ami hiányt kelt benne, előre úzi a képzeletét, és arra kényszeríti, hogy megpróbálja betölteni a hiányt, a szétszóródásból visszahúzni az értelmet. Mélység kell, ami azonban nem nyeli el őket, szakadék, ami fölé mulandóságból formák keletkeznek. Ami távol van, de nem megközelíthetetlen, aminek megközelítése azonban kihívja, próbára teszi az elindulót. Olyan nyitottság, ami nem esetlegesség, ami nem a szenvedélyek uralmát jelenti. Ami úgymint eredet, hogy pontosan körülhatárolható, megjelölhető.

Mint egy magashegyi tó.

És ki se kellett mondania ezt, el sem kellett gondolnia. Hiszen az istenek nem gondolkodnak. Gondolkodásuk maga a cselekvés. Mindig csak az egyetlen lehetőség útját járják. Ezért nem indított el semmit Anáhita, de nem is tett semmit. Csak megint, de most már utoljára, visszalépett a tiszta lehetőségek állapotában, miközben azért érezte, ahogy a világűrrel teli szél az arcát perzseli. Ebből azonban nem látszott semmi. Csak annyi történt, hogy átszakadt az ég, és vizek kezdtek ömleni odafentről. Zuhogott, zuhogott az eső, és lassan feltöltötte a hegycsúcs alatti katlan alját.

Utoljára még egy óriási kő vált le a hegycsúcsról, mennydörgő robajjal zuhant a tóba, hatalmas, siető hullámokat vetve.

Anáhita meghasadt, a vérző szíve.

Dér Adrienn

FÉNYJÁTÉK

Ahogy a férfi kilépett az émelyítő illatú lilaakác zuhatag alól, a napfény olyan erővel tűzött a szemébe, mintha ezernyi apró tűvel szurkálná a szemgolyóját. Akár a lámpa. Minden áldott éjjel az az átkozott éjjeli lámpa! Képtelen volt megérteni, miért kell minden egyes éjszaka olvasni, amikor nappal is megtehetné. Akkor az áram sem fogyna, és ő is nyugodtan alhatna. De hiába kérte már vagy százszor, a fény azóta sem hagyja aludni. Szüntelenül belemarkol a szemébe. Esküdni merne, hogy amikor hátat fordít neki, és lehunyja a szemét, akkor a fal változik tükörré, hogy aztán onnan is elvakíthassa.

Nem bírta már tovább.

Először a nappaliba költözött át, de a világosság oda is vele tartott. Asszonyának minduntalan kellett valami a hűtőből, vagy a szükségét ment végezni.

Végül a fészert az otthona. Második éjszakája aludt a kényelmes szalmaágyon. Kényelmes? Az istenit! Ugyanolyan szúrós, mint az imént az indák között beszökő napfény. A szalmaszálak a napsugarak fizikai kivetülései, amelyekbe a forró nyarakon beköltöznek a legerősebb, legtűzőbb sugarak, hogy aztán az év hátralévő részében se hagyják nyugton az embert. Akár egy szöges ágy.

És a fény most már nappal is bántja a retináját. Éjjelente a ragyogó szalmaszálak, ilyenkor pedig a vakító napsugarak.

Elege volt! Sötétséget akart. Nyugalmat.

Izzadó tenyere rátapadt a puska átlangyosodott markolatára. Mutatóujja hol megérintette a ravaszt, hol eltávolodott tőle, mintha tétovázna.

De tudta, mit akar. Tudta, mit kell tennie. Akkor ébredt rá, mikor a hajnal első napsugara megcsillant egy pókhálón megülő vízcseppen. Azonnal döntött.

Öreg puskája a fészert egyik sarkába támasztva pihent. Kitisztította, megtöltötte, keresztülvágott a fészert a házzal összekötő akáclugas alatt, és most itt állt.

Eddig nem tétovázott, ám most mintha keresztülsuhant volna az agyán egy kósza gondolat, egy halovány kétely, hogy talán mégsem ez a helyes út, hogy talán mégis jó az a napfény, talán még a lámpa is, ám akár a kis

akácvirágokat megmozgató fuvallat, a gondolat is csak tovasuhant, nem időzött nála. Ahogyan ő sem próbálta maradásra bírni.

A kilincs hűvösen simult nyirkos tenyerébe. Könnyen engedett. Az ajtó némán nyílt, a befüggönyözött ablakú nappali szinte csalogatta. Belépett. Úgy érezte, a nyugalom már visszaköltözött, csak neki kell rátalálnia.

Egyenesen a hálószobába ment. Felesége a virágmintás paplan alatt szuszogott, mellette az éjjeliszekrényen a lefordított könyv feküdt, balra tőle az éjjeli lámpa nyújtogatta a nyakát. Odasétált, torkon ragadta, és dühösen a földhöz vágta.

Asszonya rémülten kapta fel a fejét a csörömpölésre. Még látta, ahogy elkerekedik a szeme, és szólásra nyíló szájjal felé nyújtja a kezét. Utána már nem látott semmit. Csak a sötétséget, a nyugalmat.

FANTÁZIAUTAZÁS

Nézz le! A lábad előtt egy láthatatlan esőcsepp olvad bele a betonba, látható nyomot hagyva maga után.

Nézz fel! Több száz vagy akár ezer csepp is közelít feléd ebben a pillanatban. De te mégis elmosolyodsz, mert tető van feletted. Azonban a szél pimaszul az arcodba csapja őket.

A többi várakozót figyeled. Egy lány zenét hallgat, nem is érzékeli, mi zajlik körülötte. Egy nőt túlságosan lefoglal a saját dühöngése, hogy még mindig nem jön a busz – az idegeskedésben nem marad ideje azon aggódni, hogy elázik. A megálló üvegfalán túl egy idős bácsi álldogál, esernyőt tart a feje fölé.

Amikor megérkezik a menetrend szerinti járat, mindenki egykedvűen felszáll, mintha semmi jelentősége nem volna az utazásnak. Csak az a lényeg, ahonnan elindulsz és ahova érkezel. Pedig mennyi izgalmat rejt egy ilyen utazás!

Az esőcseppek szakadatlanul veszik birtokukba az aszfaltot, szürke, hömpölygő folyóvá változtatva azt, a busz pedig maga a hajó, amely ringatózik rajta. Egy-egy csepp erőteljesebben csapódik be, olykor megrepesztí a betont. A busz zöttyen egyet. Ez is egy kaland! Hullámvasúton érzed magad, élvezed az emelkedők izgalmát, majd a lefelé adrenalinját. Ahogy a

gyomrod ugrik egyet, finoman felemelkedik, majd visszazuhan. Csak amolyan kellemesen – semmi hányinger!

Az út néhol hepehupásabb a kelleténél. Nocsak! A dzsungel mélyére visz! A temérdek levél eltakarja a napot, ezért tűnik úgy, hogy beborult. Zsiráfok nyújtják be a nyakukat az ablakon, rátekerednek a buszra. A majmok túlérett gyümölcsökkel dobálják meg – biztos ezért olyan foltos a jármű.

A kígyók hullámain továbbcsiklik az erdőn, most egy városban lyukad ki. Magas épületek vetítik árnyékukat az utcára. A raftingtúra véget ért, a folyó ismét békésen hömpölyög. Olykor egy hullám miatt mégis meg kell állni. További autókkal várjátok, hogy áthaladjatok a kereszteződésen, majd a busz megáll, hogy újabb kalandra vágyókat engedjen fel.

Nyomorogsz. Azaz nyomorognál, ha annak fognád fel. De ez egy kaland. És te még mindig tartasz valahová. Nem is az odaérkezés az izgalmas, hanem az odáig vezető út. A többi utast figyeled. A lány még mindig zenét hallgat. A nő minduntalan az órájára pillant. Láthatóan még mindig ideges, pedig most nem is ázik, és már a buszra sem kell várnia. Az idős bácsi az ernyőjére támaszkodik, az utcát figyeli. Vajon mit lát? Vagy nem is az utcát nézi, hanem az ablak mellett ülő fiatal párt? Az ifjúkorára emlékezhet, talán ő is ugyanígy ült egykoron egy másik buszon. A pár vajon mióta van együtt? Ahogy rájuk nézel, eldöntöd, hogy egy hete. Legyen nyolc nap. A bácsi nyolcvan felé járhat.

Ez nem mehet így tovább! A pár a nyolc napjával szabadjára engedte a fantáziádat. Vagy a fantáziád egy cserfes majom, ami veletek tartott a dzsungelből? Nem számít, kihasználod, amíg itt van.

Szóval a pár nyolc napja van együtt, most éppen egy kávézóba készülnek, ahol megisznak egy turmixot, aztán beülnek egy moziba. A fiú robotos akciófilmet nézne, a lány romantikusát – gondolod, de aztán rájössz, hogy a lány is a robotos fajta, elég ránézni a táskájáról csaknem legördülő autóra. Annak az autónak szeme van, ez kétségtelen. És téged figyel. Muszáj elpillantanod, mert a végén még zavarba jössz.

Az ideges nő biztosan megbeszélésre siet. De ez olyan unalmas... Legyen inkább ügynök, aki egy találkozóra tart, ahol a világ legnagyobb gyémántját cseréli ki a társára. Erről valószínűleg lekésett. Nem akarsz arra gondolni, mi lesz a szerencsétlen fickóval – ha ugyan férfi a társa.

A lány, nos, ő keményebb dió. Folyton a zenét hallgatja. Rockernek néz ki. Nem is, inkább punknak. Folyton kifújja a szeméből a belelógó haját, ez az egyetlen, amire reagál. Talán nem is punk, hanem emó. Nem tudsz már kiigazodni e között a rengeteg stílus között. De mi van, ha rosszul ítéled

meg? Túlságosan az előítéleteid rabja vagy. Ez a lány nyelvet tanul, hogy aztán egy külföldi színpadon énekelhessen kitűnő svédsséggel a rockbandájával.

A busz megáll. Meglepődve kapsz észbe, hogy megérkeztél. Ez a busz egy időgép! Hisz még el sem indultatok.

MORAJ

Vajon a tenger morajlása a Föld lélegzésének a hangja? Ezen elmélkedett, miközben feküdt, valamint az életen és saját magán. Csak lélegzett. Mint amikor egy kagylót helyezünk a fülünkhöz, csak most elég, ha behunyja a szemét. Láta magát a tengerben, érezte az arcán végiggördülő sós vízcseppeket, ahogy kilépett a hullámok öleléséből. Azok a partot nyaldosták, mintha csak a homokszemek között válogatnának: ez nem elég jó, de talán később még visszajönnek érte; ez viszont megfelelő ahhoz, hogy elvigyék. Ugyanúgy, mint a férfiak – gondolta keserűen. Csak válogatnak, játszadoznak. Azt hiszed, melletted köt ki, végül csak tovaúszik, egy másik nőt sodorva magával. Ez mindig is így volt, és mindig is így marad. Bár az utóbbiban szeretett volna kételkedni. Még fiatalnak érezte magát ahhoz, hogy ennyiben teljesebben ki az élete, ahol most tart, de túl idősnek ahhoz, hogy egy újabbra vágyjon. Mindig az első szerelem az igazi. Így gondolta, és mind ez ideig hitte is, hogy ez így is van. Más nők hogyan élik ezt túl? A legtöbben biztos tovább próbálkoznak, újabb és újabb hullámokat lovalognak meg, míg megtalálják a várva várt herceget, vagy éppen ő talál rájuk. Az anyja sem az első mellett horgonyzott le, állítása szerint vissza sem sírja őt. A férjével, azaz az ő apjával vidámabb az élet; mindig úgy mondja, „nem sötét”.

A napozóágyon hátradőlve elmorzsolta a koktélos pohár széléről az asztalra hullott sószemcsét, majd behunyta a szemét. Az első szerelmére gondolt, aki úgy játszott vele, mint azok a hullámok a parton. Egyszer közelebb sodródott, aztán ismét a lehető legtávolabbra. Már azt hitte, sosem kerül a közelébe, és amikor mégis, rá kellett döbennie, hogy eljött az apály ideje, és a hullám végleg elúszott, olyan messzire, hogy most már másik parton

válogat. Ő pedig ott maradt, olyan egyedül, mint az az iménti sószem, csak neki a szívét morzsolták össze.

A barátnői megmondták. Természetesen most hallgathatja, hogy milyen ostoba volt, hogy hihetett neki, meg efféle bölcsességeket. Bárcsak a tenger morajlása az ő hangjukat is el tudná nyomni! Most, hogy belegondolt, ez nem is akkora ostobaság. Csak be kell hunynia a szemét, de talán még azt sem. Egyszerűen csak kizárja a hangjukat, és hallgatja ezt a lágy duruzsolást, ami annyi új reményt ígér.

Kinyitotta a szemét. Láta, hogy a tengerben megannyi férfi úszik, vagy éppen fut be a vízbe. Van itt választék, és nemcsak a homokszemek között. Pusztán látnia kell. De olyan jó a tenger megnyugtató moraját hallgatni. Az arcáról már felszáradt a sós víz, le sem kell törölnie. Lehet, hogy mindig ennyi lenne a megoldás? Amikor bánatos, egyszerűen behunyja a szemét, és hallgatja, ahogy a Föld lélegzik? Ő is biztos megannyi fájdalmat élt már át. Sokkal többet, mint ő vagy bárki más. Hisz annyi ember ígért rajta szépeket, aztán ugyanazzal a szép szóval okoztak csalódást. Biztos neki is fáj, ha egy rajta élő szenved. És olyankor segít rajtuk: magába szívja a bánat könnyeit, vagy egészen egyszerűen csak a lélegzésével dorombol megnyugtató dallamokat a fülükbe. Megnyugtítja a lelküket, lecsendesíti.

Akkor, ott elhatározásra jutott.

Kinyitotta a szemét, és a tengerpartot ábrázoló plakátra nézett. A világ már nem is tűnt olyan sötétnek, mint percekkel ezelőtt. Annyi ígéretet rejt magában, csak meg kell látnia. Ahhoz pedig elég, ha kinyitja a szemét, és tovább hallgatja a saját lélegzetét, a tenger morajának a hangját, ahogyan a Föld lélegzik.

Jánk Károly

KIS GOMBAKALAUZ

I.
(SÜNGOMBA)

Ő gombának extrém fajta,
nyolcsávós a tüske rajta.
Lehet testes vagy aprócska,
szófukar vagy netán locska,
üde, friss vagy koros, ócska,
a fazonja sündisznócska.

Mókus Menyhért elmesélte,
hogyan lett sünné szegényke:
a tövisfa ága-hegye
tüskével hullatta tele!

II.
(SÜN ELEK)

Aranyos gomba
Sün Elek,
remélem, még ma
rálelek.

Leszedni tán még-
sem fogom,
mert óvja gombász-
tilalom.

Ritka és védett
tünemény,

tündéri cukrász-
sütemény.

Erdei címer-
pajzs alatt
serdülő fess cu-
korfalat.

Különc és kényes
faj, ikon
exkluzív gombász-
partikon.

III.
(OROSZLÁNSÖRÉNY GOMBA)

Gombász-úton jártam, keltem,
s különös szerzetre leltem,
fürtben lógott nagy szakálla,
kifésülve, boronálva,
s egy muzsik ülte muzsikálva...
Jócskán leesett az állam,
ilyet én még nem pipáltam,
jött, hogy számát is eltátsam.
Azt sem tudtam, mi fán terem,
a bolondját járatja velem,
s talán káprázik a szemem?
Mókus Menyhért (s nem először!)
kisegített a gödörből,
amibe e szerzet ejtett,
kit egy muzsik tevegelt meg.
Az oroszlánal rokon gomba
– ezt már Mókus Menyhért mondta –
sörényéről kapta nevét
(s emelte az bozont-fejét!),

nem növi be boroszlán:
a sörénye oroszlán.

S ki zönögött egyhuzamba',
a múzsafi muzsik rajta?
Közönséges tücsökfajta!

IV.

Sün Eleknek fáj a feje,
pocsék lett a novembere.
Napok óta köhög, tüszög,
orrát fújva folyton prüszög.
Jókedvének nyoma veszett,
elfújták az őszi szelek.
Közérzete borús, rideg,
fölötte hűs, bús köd libeg.
Tövis-bojtos fejfedője
átázott a nagy esőkben.
Menő nyári szerelése,
tüskenadrágja, zekéje
kifakult a vizes pácban,
nyirkos lett a dagonyákban.
Tanakodott, mit tehetne,
mit nem, s mégis, mit lehetne...?
Végül is kiókumlálta,
pénzt és időt sem sajnálva
elindult a szabóságba
Rák Lajoshoz, ki komája,
igen-igen jó barátja,
s az erdő nagy divatszabásza:
vág, szeg, ölt, varr, nem túl drága
szerkókat szab a gombákra.
Az erdőt ugyancsak bejárta,
körbe-körbe, karikába,
míg Rák Lajost megtalálta,

magát jól kiszaladgálta –
tővig elkopott a lába.
S a megrendelt új ruhája?
Ha el-elcsoszog a próbákra,
meglesz az is jövő nyárra...

V.

Közönséges süngomba,
oroszlánsörény gomba,
cérnagomba,
majomgomba,
pom-pom gomba,
cseppkőgomba,
tüskegomba,
bozonthátú
borzasgomba,
borzas fejű
bozontgomba,
ez mind az ő
neve volna!

FAKÓGOMBA

Fújjunk máris
takarodót:
a listáról
kihúzható.
Szaga sem jó,
íze sem jó,
a színe is
barnás-fakó.
Lerí róla,
hogy rossz gomba,

mutatóban
elég annyit
tudni róla:
fakó,
tahó,
enyhén mérges,
közönséges
erdőlakó!

KOSÁRGOMBA

Kosárgomba, játszunk,
legyél a barátunk,
mivel gombát nem találtunk,
beérjük most mással,
kibélelünk sással,
tücsök-koplalással,
holdvilág-kaláccsal.

Kosárgomba, játszunk,
legyél a barátunk,
egy szem gombát sem találtunk,
egyébbe van tele zsákunk:
mogyoróéj-csönddel,
zápor-kopogással,
néma gyöngy-görönggyel,
madárcsipogással,
feketére érett
bodzafa-söréttel,
szárazvillám-fényben
vadkancsörtetéssel,
holdsugárzománcos
csalít-suttogással,
kékesen villódzó
hollószárny-csapással.

Kosárgomba, játsszunk,
legyél a barátunk!

PARÁZSTAPLÓ

Nem szól róla fáma, napló,
mitől parázs ez a tapló.
Parázs-varázs, varázs-parázs,
hogyan lett tapló a parázs?
S vajon él-e benne darázs?
(Nem hiszem, nem, ő nem garázs.)

Mitől parázs hát e tapló?
Óse vajon tapír, vagy ló?
Vagy is-is, tán mind a kettő?
Felmenője hetvenkettő?
(Nem hiszem, ez ki van zárva,
nincs sörénye, feje, lába...)

Hát ha parázs, mitől tapló?
Miért tapló, hogyha parázs?

Parázs-varázs, varázs-parázs,
kérdzzük meg őt magát,
csak-csak elárulja tán:

– Parázstapló, gyöngyöm, szépem,
ki s mi vagy te, mondd meg szépen!

– Adjon Isten jó napot, jó napot,
taplónak parázs vagyok,
parázs bizony, s hogy legyek,
élősködő életet élek én,
a szám nem tátom,
erdőn, lankán és hegyháton
megtapadok fenn a fákon.

PUFFANCS REZSŐ

Repedéses széteső-
pöfeteg Puffancs Rezső!
Nem *reső* és nem *Reső*,
repedéses, széteső –

kopog rajta az eső.

Családfája víznyelő,
ha szakad rá az eső,
szépen nő Puffancs Rezső,
minden cseppet elnyel ő –

és csöppet sem mérgező.

Horváth Andor

ÉLETEINK

2. RÉSZ, 2. VÁLTOZAT

Folytatás előző lapszámunkból

A gépezet működik

A nyomtatott sajtó egészen a közelmúltig évszázados szabályok szerint működött. Mifelénk ezeket a szabályokat részben eltorzították ugyan a politikai viszonyok, a működés szakmai-műszaki oldalát tekintve azonban ugyanazok voltak, mint a szabad sajtóé tőlünk nyugatabbra. Miután ez a rendszer ma már nagyjából a múlté, érdemesnek találok felidézni abban a formában, ahogyan szerkesztőségünk alkalmazta.

A nyomtatott sajtó alapeleme a kézirat: kezdetben csakugyan kézzel írott, később írógépen előállított szöveg. A szerkesztőnek az a feladata, hogy figyelmesen elolvassa, és ha közlésre érdemesnek találja, továbbadja a rovatvezetőnek. Az ő jóváhagyásával kerül azután a főszerkesztő – vagy helyettese – elé, neki kell igent mondania rá ahhoz, hogy a kinyomtatásra szánt kéziratok közé sorolják. Ekkor a szerkesztőségi titkár asztalára kerül, aki elvégzi rajta a (még) szükséges nyelvhelyességi korrekciókat (értsd: közpon-

Horváth Andor halála után a fia, Horváth Péter befejezetlen, vagy fogalmazunk inkább így: végleges formába még nem öntött dokumentumokat talált édesapja számítógépén. Ezek egyikéből, az *Emlékiratokból* közöltünk három részletet – az első kettőt a júniusi, illetve az októberi számban. A szemelvényeket úgy jelentettük meg, ahogy szerzőjük elmentette őket, ezért a kézirat helyenként hiányos – ezt a szövegben jeleztük.

A publikálást a Szekuritátéra vonatkozó résszel kezdtük, ez tűnt ugyanis a legérdekesebbnek. Ezt *A Hétről* szóló visszaemlékezés követte, most ennek a második része következik, s ezzel a *Látó* lezárja az emlékirat közlését. A Horváth Andor emlékére rendezett konferencia kötetében a teljes anyag napvilágot lát.

Köszönjük Horváth Péternek és Biró Annamáriának, a Magyar Irodalomtudományi Intézet adjunktusának, hogy rendelkezésünkre bocsátották a szöveget.

tozás), és miután ráírja a nyomdásznak szánt utasításokat (betűtípus), elküldi a kéziratot a nyomdába. A nyomdászok egyikének az a dolga, hogy a kéziratot a szedőgépen kiszedje. Így készül az a „kutyanyelv”, amely visszajut a szerkesztőségbe, ahol a korrektornak azért kell figyelmesen elolvasnia, hogy a szedés közben esetleg elkövetett hibákat észrevegye és kijavítsa.

Miután eldől, hogy a kiszedett kéziratok közül melyik kerül egyik vagy másik oldalra, a lap grafikai szerkesztője elkészíti az oldalak tervrajzát (makkettjét). Ekkor lép színre a nyomdában a tördelőszerkesztő: az előtte fekvő „tepsi”-be (ami az oldallal egyező méretű acélkeret) beilleszti a korábban kiszedett szöveg ólombetűit. Munkája nagy hozzáértést igényel, mivel az adott keret kitöltetlenül nem maradhat, de fölös sorokat sem tud befogadni. (Utóbbi esetben a szövegből „húzni” kell.) Ha az elkészült keretet nyomdafestékkel bekeni, megfelelő méretű papírlap ráhelyezésével levonatot készíthet (nem is egyet, hanem többet), amely mintegy a kinyomtatandó oldal előképe. Az oldal-levonat címzettjei közé tartozik a cenzor és a „tisztafej”. Így hívják azt a szerkesztőt, aki utolsóként olvassa az oldalt kinyomtatás előtt, amikor a netán még fel nem fedezett hibákat ki lehet javítani.

Ennek az egész folyamatnak az irányítása és nyomon követése a szerkesztőségi főtitkár feladata. A „tisztafejek” munkájának lezárultával ő írja rá egyenként minden oldalra, hogy „nyomdakész” („bun de tipar”, rövidítve: BT). Ezek után – persze csakis a cenzorral történt előzetes egyeztetést követően – indulhat a nyomdagép. Nem telik sok időbe, és a főtitkár – meg persze a vele együtt várakozó többi kolléga – kézbe veheti a frissen kinyomtatott lapot. Hétről hétre ismétlődő, mégis mindig izgatottan várt, örömteli esemény!

Lapunk esetében erre az eseményre csütörtök délután került sor. A vezetőség tagjai számára, ha korábban elhagyták a szerkesztőséget, a sofőr hazavitte a friss lapszámot.

A péntek délelőttönként tartott szerkesztőségi értekezlet lapelemzéssel kezdődött, majd a következő heti lapszám megtervezésével folytatódott. Ilyenkor a rovatvezetők előadták, milyen írások kerülnének a megfelelő oldalakra, röviden ismertették is őket. Színkritikáról vagy kiállítási beszámolóról olykor csak azt lehetett tudni, ki lesz a szerzője, maga a szöveg azonban csak később készült el. A tervezés elmaradhatatlan része volt a belpolitikai kommentár témájának és szerzőjének kijelölése.

A munkafolyamat gördülékenysége érdekében a kéziratok leadási határideje kedd délben lejárt (ez a „lapzárta”). Kivételes esetekben szerdán, sőt még csütörtökön reggel is küldhettünk kiszedendő kéziratot a nyomdába.

Ami a lapelvezést illeti: kezdettől fogva nagyon komolyan vett eseménye volt a szerkesztőségi életnek. A megjelent írások bírálata nemcsak a szerzőt érintette, hanem a szerkesztőt is, aki vállalta érte a felelősséget. Az észrevételek kiterjedtek ugyan a szövegek stílusára, nyelvhelyességére is, ám döntően mégis azok tartalmára, mondanivalójára vonatkoztak. Nem egy esetben a vita azzal zárult, hogy egy vagy más okból hiba volt megjelentetni.

Hosszú hónapokba telt, amíg megtanultam, mit is jelent saját nézőpontot kialakítani egy-egy írásról, majd pedig mondanivalómat érvekkel alátámasztva előadni.

Aki őrködik fölöttünk: a cenzor

Cenzúra. Hivatalos neve: Sajtóigazgatóság (Direcția Presei). A folyosót lezáró ajtó mögött külön irodahelyiségeket alakítottak ki az igazgatóság munkatársai számára. Csengetésre előjön valaki, és átveszi a hozott oldalakat. Néhány óra elteltével a cenzor leül megbeszélni észrevételeit a főszerkesztővel. Az első időkben a cenzor mindvégig ugyanaz a személy: joviális, viccelődő férfiú. Ha kifogásol valamit, azt törölni kell, legyen bár egyetlen szó vagy egy teljes mondat. Olykor kiharancsolja az egész írást. Nem vitatkozik, nem is haragszik, ő utasításokat teljesít. Időnként előfordul, hogy értelmetlen, miért kifogásol valamit, ilyenkor megesik, hogy magyarázattal is szolgál. Mi okból nem jelenhet meg a hűtőgépek gyártásáról szóló riport? Azért, mert éppen tárgyalások folynak egy külföldi partnerrel hűtőgépek eladásáról. A cenzor többet tud, mint a közönséges halandó, mivel napról napra megfelelő eligazításban részesül feletteseitől.

Egy idő után a felső vezetés köreiben arra a megállapításra jutottak, hogy lejárt az ideje a sajtó ennyire nyílt, intézményes cenzúrázásának. Határozat született az intézmény eltörléséről. A folyosó végén álló irodát felszámolták, a cenzúra azonban nem szűnt meg, csak átváltozott. Korábbi cenzorunkat egyszerűen besorolták a fölöttünk lévő emeleten szerkesztett napilap, az *Előre* munkatársi gárdájába. A többi szerkesztőtől eltérően ő nem írt, csak olvasott. Nekünk is volt hivatalos „előolvasónk”. A minisztérium (hivatalos nevén a Tanács) nemzetiségi osztályán dolgozott. Éveken át az ő jóváhagyásától függött, mi jelenhet meg és mi nem. Több más irodalmi és művelődési folyóirat szintén az ő hatáskörébe tartozott, és vigyázó szem a Kriterion-könyvek felügyeletére is kiterjedt. Az évek múlásával a cenzúra nemhogy enyhült volna, inkább megszigorodott, és nagyobb hatalmat

kapott. Bevezették a kettős előolvasást. A Tanács irodája mellett a készülő oldalakat el kellett juttatnunk a központi bizottság sajtóosztályára is, az ottani magyar előadónak. Azontúl két helyről jött tiltás vagy jóváhagyás. Ebből bonyodalmak származhattak, mivel a két illetékes személy véleménye nem mindig egyezett. Bizonyos értelemben egymást is felügyelték, az egyik tartott a másiktól, s ebben a hatalmi játszmában a lap többnyire vesztett, nem nyert. Elvben lehetséges volt ugyan a cenzori döntés ellen felsőbb fórumhoz apellálni, ehhez az eljáráshoz azonban nem lehetett túl gyakran folyamodni, és nem is volt teljesen kockázatmentes. Ahhoz például, hogy egy fontosnak tartott szöveg kapcsán – ha letiltották – egy magas rangú pártember (miniszter, központi bizottsági titkár) ítéletére apelláljunk, az írást előbb románra kellett fordítani, szükség esetén élőszóban is érvelni mellette. Sajátos kiterjesztése volt az is a cenzúrának, hogy a közelmúlt történelméről (főleg a két világháború közötti időszakról) szóló tanulmányok közlését a párttörténeti intézet előzetes jóváhagyásától tették függővé. Az pedig nem támogatta az eredeti nézőpontot, az újszerű értelmezést a hatáskörébe eső kérdésekről.

A továbbiakban beszámolok majd néhány, a cenzúra működésével kapcsolatos tapasztalatomról. Itt kell azonban említést tennem bekeményítésének egy különösen ijesztő fejleményéről. A korábban mondottak is érzékeltették, hogy az évek múlásával a cenzori tevékenység egyre szigorodott, és mind agresszívebbé vált. A legsúlyosabb lépésre akkor került sor – emlékezetem szerint 1981 táján –, amikor közölték, hogy a szerkesztőséget felelősség terheli azért, ha a cenzornak le kell állítania egy írás közlését. Ez teljes szakítást jelentett a korábbi gyakorlattal, amikor a cenzori ítélet csupán azt mondta ki, hogy egy írás (vagy annak egy része) közölhetetlen, a közlés szándékát azonban nem róta fel a szerkesztőségnek. Attól kezdve viszont a szerkesztőségnek számolnia kellett azzal, hogy a letiltott írás „bűnjelként” bekerül egy dossziéba annak bizonyítékául, hogy a szerkesztőség nem tudja, hol húzódnak a határok. Korábban elfogadott elvnek számított, hogy bizonyos határok között kockáztatunk: „próbáljuk meg, hátha menni fog...” Olykor bevált, olykor meg nem, de maga a kísérlet nem járt különösebb veszéllyel. Ismétlem: bizonyos határok között. A szóban forgó megszorítás azt jelentette: a cenzori felügyeletnek szigorúbban bele kell épülnie a szerkesztés folyamatába. Tessék felhagyni a kísérletezéssel! – ez volt az üzenet, és információink szerint a hozzánk közel álló *Contemporanul* szerkesztősége a lehető legkomolyabban is vette ezt az üzenetet.

Még hátravolt azonban a külső irányítás legdurvább fejleménye. A lap-számok tartalmának az összeállítása éveken keresztül a szerkesztőségre tartozott. Tudnivaló volt, mi az, aminek benne kell lennie a lapban (a vezércikk, politikai kommentár neve ezért lett „mussz-anyag”), de az effajta szövegek számát és terjedelmét magunk dönthettük el. Eljött az idő, amikor ezt is fentről diktálták. Alapvetően módosult ezáltal a lap tartása és üzenete, mivel brutálisan sérült a közönség irányában korábban vállalható látszat, hogy oldalain a szerkesztőség saját elgondolása szerint érvényesíti mondanivalóját.

Tegyük most pontot az intézmény működéséről szóló soraink végére. Beszéljünk a cenzúra másik arcáról: az önként vállalt tilalmakról, a belső cenzúráról.

Vállalt korlátok

A cenzúra nem a kommunista rendszer találmánya. Évszázadok óta létezett például a katolikus egyházon belül, amely külön hivatalt állított fel a teológiai vagy bölcséleti művek elbírálása céljából. „Nihil obstat” („semmi kifogás”) – hangzott a kedvező ítélet. Az engedély nélkül megjelent, elítélendő nézeteket tartalmazó könyveket a Szentszék illetékes hivatala feltette a tiltott művek listájára (Index). Descartes nem Párizsban, hanem a szabadabb szellemű Hollandiában adta ki *Értekezését a módszerről* (1642), de az a kiadó, amely ugyanott közreadta Spinoza egyik munkáját a szerző halála után, jobbnak látta csupán a filozófus kezdőbetűit feltüntetni a címlapon (1677).

Miért nem tűrte a kommunista diktatúra a szólásszabadságot? Ennek alapvetően két oka van. Az első és legfontosabb: ellenkezett politikai gyakorlatával, amelynek lényege a meg nem kérdőjelezhető tekintély. Ez a tekintély látszólag a meggyőzés eszközeivel él, de valójában a kényszer alkalmazásával teljes behódolást akar elérni. Meggyőzni anélkül próbál, hogy helyet adna az ellenvéleménynek. Kisajátítja az igazságot, és megköveteli, hogy mindenki higgyen benne. Ha szükséges, akkor a korábbi igazságot felcseréli egy másikkal, de abba nem enged beleszólást, hogy ennek mikor, miért, hogyan kell történnie. Akire pedig a meggyőzés nem hat, azt megfélemlíti, kiközösíti, hallgatásra ítéli.

Második okként mindezek háttérben az áll, hogy ez a hatalom hisz a szó erejében. Annak meghódítását maga is az elmélet kidolgozásával kezd-

te. A munkásosztályt előbb „ki kellett találni”, az osztályharcot szavakba kellett foglalni, majd csak azt követően jöhetett a szervezkedés, a pártalapítás, végül a forradalom. A kommunizmus elsődlegesen a szavak – és az általuk képviselt ideológia – diktatúrája. Olyan ideológiáé, amely szerint a kivételes történelmi szerepre hivatott pártnak erőszak árán is győznie kell ahhoz, hogy teljesen átformálhassa a társadalmat. Ez a kizárólagos igazság megismerhető, elsajátítható, szolgálható, vitatkozni azonban nem lehet vele. Annál inkább lehet hinni benne. Kommunisták több nemzedéke vallotta teljes meggyőződéssel: az a dolgok rendje, hogy ez a hit felülír mindent, aminek forrása a személyes tapasztalat, a kétely, az ellenérv. Letagadták a sztálini terrort, és elfogadták a szovjet–német megállapodást (1939). Elhitték a magyar 56-ról, hogy ellenforradalom. A hit, azon túl, hogy dogmák és eszmék rendszere, egyben a fegyelem iskolája is: tudni kell hallgatni, és tudni kell beszélni.

Az igazság ismerve és mércéje a forrás, az eredet. A forrás pedig maga a párt, mivel egyedül neki van felhatalmazása igazságot hirdetni. Ennek neve: „a párt vonala” vagy „hivatalos vélemény”. Szilárdnak, egységesnek kell lennie, nem tűri az önálló ítélet-alkotást, mert az különvéleményt szül, meg-töri az egységet. Ahol pedig nincs egység, ott csődöt mond a központi akarat. Történetük során a kommunista pártok leginkább a „frakciózás”-tól irtóztak.

Nemcsak a két világháború között, de még az azt követő évtizedekben is a kommunizmusba vetett hit sok ezer értelmiségibe oltotta bele azt a meggyőződést Európa-szerte, hogy olyan ügy mellé álltak, amelyben saját szabadságukat alávetik a magasabb cél szolgálatának. Nem érezték kényszernek sem azt, ha bizonyos nézeteket központi utasításra kellett terjeszteniük, sem pedig azt, ha máskor, ugyancsak utasításra, hallgatniuk kellett.

Ebből az emberfajtából magam is láttam még egy-két példányt. Az ilyenre mondták azt, hogy „a párt fegyelmezett katonája”. Akár intelligencia, akár műveltség dolgában éppúgy akadtak köztük kiválóak, mint közepesek vagy korlátoltak. Önbizalmukat nem kis mértékben táplálta az a tudat, hogy egy roppant méretű nemzetközi hálózat szereplői, és az ő kezükbe van letéve az emberiség jobb jövője. Közben ne feledjük azt sem, hogy ott, ahol ilyen hit és ilyen fegyelem a magatartás mércéje, ott szükségképpen lesznek színlelők, képmutató karrieristák is.

A szerkesztőségben töltött éveim során kettős folyamatot éltem át. Megtapasztaltam egyrészt azt, hogyan szigorodik, keményedik, torzul fokról fokra maga a rendszer, és vele együtt a cenzúra intézménye. Másfelől nyo-

mon követhettem azt, hogyan váltja ki azok ellenérzését is, akik a cenzúrára eleinte úgy tekintettek, mint amolyan szükséges rosszra, a rendszer tartozékára, védekező eszközére, még ha az önmagában véve nem is szimpatikus. Erre az útra térni azért nem volt veszélytelen, mert aki átlépte a határt, és a cenzúrában ellenfelet vagy éppen ellenséget látott, annak előbb-utóbb szembe kellett néznie azzal a kérdéssel, hogy tud-e még hinni ezek után a pártban és magában a rendszerben.

Így vagy úgy mindenki, aki tollat forgatott, végigment ezen az úton. A hetvenes-nyolcvanas évekre leginkább az volt jellemző, hogy ha valakinek megingott a hite a pártban – elsősorban vezetője személyében –, attól még nem rendült meg a bizalma, hogy maga a rendszer helyrehozható, mivel történelmi lehetőségei nem merültek ki. Hitüket feladni sokak számára szinte lehetetlen volt, annyira összeforrott egész egyéniségükkel, korábbi választásaikkal és életútjukkal. A kiábrándító honi tapasztalatok mellett erős külső hatásokra is szükség volt ahhoz, hogy ez a személyiség-modell megnyíljon előbb a kételyek, utána a korábbi opciók határozott kritikája irányában, legvégül pedig – ami csak kevesekkel történt meg – eljusson a rendszer teljes elutasításáig. Amikor Szolzsenyicin kíméletlen rendszer-kritikája, nyugat-európai disszidens kommunisták leleplezései sorozatosan brutális erővel rázkódtatták meg ennek a hitrendszernek az épületét, akkor készen álltak a múlttól való teljes elszakadás feltételei.

Ebben a keretben válik értelmezhetővé az a máskülönben túl pontatlan kérdés, hogy mit jelentett az öncenzúra az adott körülmények között. Az öncenzúrárt első fokon nem a kézirat szerzője gyakorolta, hanem maga a szerkesztőség. A szerző írhatott, amit akart, abból, hogy kéziratát a szerkesztő vagy a főszerkesztő elolvassa, neki semmi baja nem származhatott. De mit tehetett a szerkesztő, ha olyan mondatot talált, amelyről tudta, hogy fennakad a cenzúra rostáján? Ha nem volt biztos a dolgában, megtehetette, hogy a művelet elvégzését a főszerkesztőre bízta, elvégre őt terheli igazán felelősség mind a szerző irányában, ha valamit töröl, mind a cenzorral szemben, ha próbálja megőrizni. De mihelyt belelátott a tilalmak és tiltások logikájába, a szerkesztő már pontosan tudta, hol húzódik a kimondható és a ki nem mondható közötti határ. A szerzővel egyeztetve indítványozta, hogy egy kifejezés helyett kerüljön másik a kéziratba, vagy maradjon el akár egy teljes mondat. Súlyosabb esetben tudomására hozta – gyakran a főszerkesztővel történt előzetes egyeztetést követően –, hogy a kézirat közölhetetlen.

A szerkesztőségi cenzúrának ezt a sötétebb oldalát némiképp enyhíti az a fentebbi megállapítás, hogy maga a kézirat szerzője elvileg bármit papír-

ra vethetett, attól nem kellett tartania, hogy a szerkesztő felrója neki, miért enged meg magának egy vagy más véleményt, kritikát, gondolatot. Arról nem is beszélve, hogy netán feljelenti. Mindenki tudta, hogy vannak tiltott dolgok, amilyen a hivatalos ideológia vagy az államrend kérdése. Ezeket még csak szóba sem lehet hozni, mármint olyan értelemben, hogy esetleg nincs velük minden rendben. És vannak azután kényes kérdések – például az állami bürokrácia visszaélései, egy rossz döntést hozó hivatalnok személyes felelőssége, oktatási intézményeink működésének akadályozása –, amelyeket kellő körültekintéssel szóba lehet hozni, noha a cenzori döntés kimenetele bizonytalan. *A Hét* második oldalán rendszeresen közöltünk olvasói leveleket. Ezek bármiről szólhattak, ami közérdeklődésre tartott számot. Akadt köztük olyan is, amelyben olvasónk egy helybéli sérelemről, hivatali túlkapásról számolt be. Ezek az észrevételek gyakran fennakadtak a cenzúra szűrőjén. Ugyanakkor némelykor megesett, hogy olyan ügy, amelyről a nyilvánosságot nem lehetett tájékoztatni, a főszerkesztő személyes közbenjárásával oldódott meg. Másfelől a cenzori tilalmak is változtak. Előfordult, hogy ami korábban nem volt kényes kérdés, váratlanul azzá lett. Éveken át közöltünk a moldvai csángókról szóló írásokat. A *Kriterion* szép kiállítású tanulmánykötetet is megjelentetett róluk. Egyszer csak teljes fordulat állt be: a csángókérdésből előbb kényes, majd tiltott téma lett. Az történt, hogy időközben belesodródott a nacionalista offenzíva fő áramába.

Beszéljünk ezek után az öncenzúra kérdéséről a szerző vonatkozásában. Az általánosan elterjedt nézet szerint az öncenzúra nem más, mint a mondánivaló szándékos hozzáigazítása a külső követelményekhez. A véleménymondás önként vállalt kontrollja, visszafogása, megcsonkítása. Nyílt kiállítás, szókimondás helyett kényszerű alkalmazkodás. Olyan attitűd, amely a sorozatosan elfogadott engedmények nyomán végül akár a jellemet is kikezdi. Hatására az, aki ezt a játékot elfogadja, végül már arra is képtelen, hogy önállóan gondolkodjék.

Voltak olyanok, nem is kevesen, akikre illik ez a meghatározás. Minden rendszernek vannak konformista kiszolgálói, akik nem kockáztatnak, hanem egyszerűen úsznak az árral. Én azonban olyanok körében éltem, akik számára az öncenzúra mást jelentett és másként működött.

Kezdjük azokkal, akiknek, hogy úgy mondjam, munkaköri kötelességük volt a rendszer dicsérete.

*A Hét*nek – és hozzá hasonlóan bármely napilapnak vagy folyóiratnak – minden egyes számában politikai vezércikket kellett közölnie. Abban pedig kötelező módon helyeselni és dicsérni ezt vagy azt a politikai eseményt,

intézkedést, határozatot. Bármilyen furcsán hangzik: a dicséretes és helyeslések között is van különbség. Az egyik dagályos szóáradat, a másik visszafogott kommentár. Van szerző, aki szinte élvezettel halmozza a hajbókoló ömlengést, miközben a másik szavain érezni, hogy elismerését igyekszik a lehető legszűkebbre méretezni. Volt néhány állandó vezércikkírónk, és pontosan tudtuk, hogy melyiküktől mit várhatunk. Ami pedig vezércikket író belső munkatársunkat illeti, tisztában voltunk azzal, hogy amennyire csak lehet, mérsékelt marad. Az öncenzúrának ez a változata tehát az érintettek egy része számára azt jelentette: ha muszáj is dicsérni, a becsület azt kívánja, hogy a dicséret se legyen felelőtlen és gátlástalan. Országos politikai fórumok – mindenekelőtt a pártkongresszusok – felkért szónokai, a sajtó vezércikkírói, később a főtitkárnak szentelt tisztelgő kötetek szerzői között ebben a tekintetben jól érzékelhető eltérések voltak. Ezeket az eltéréseket úgy tartottuk számon, mint a szóban forgó személy jellemének fokmérőjét. Minden diktatúrában igen nagy különbség van a kényszerűen kötött kompromisszum és a jellemtelen talpnyalás között. A kényszer eleve bele volt építve a rendszerbe. Úgy nehezedett ránk, hogy közvetlenül nem tehetünk ellene semmit. Mi magunk is úgy adtuk tovább másoknak, mint kényszerűen. Ha ünnepi esemény közeledtével valamelyik erdélyi magyar színház igazgatójától az alkalomhoz illő cikket kértünk, tudta, hogy kérésünk elől nemigen térhet ki. Annyit tehetett, hogy gondot fordított a szóhasználatra és a hanghordozásra.

Aki nem tehet közvetlenül a kényszer ellen, az közvetve igenis tehet. Az a korszak minden tollforgatóból szolgát akart faragni, de mindenki maga döntötte el, hogy ezt a szerepet vállalja-e. Aki nem vállalta, az megőrizte belső szabadságát. Elfogadta, ha kellett, a kényszerű kompromisszumot, de megőrizte azt a képességét, hogy nyitott maradjon a rendszerkritika irányában. Más kérdés, hogy ennek alkata és tehetsége szerint milyen módon és mennyire átütő erővel próbált hangot adni.

Álljunk meg egy pillanatra a hetvenes évek közepének egyik fontos világpolitikai eseményénél: az 1975-ben megrendezett helsinki konferenciánál. A nyugati demokráciák és a szovjet típusú államok vezető politikusaiknak nagyszabású értekezlete sok tekintetben korszakos jelentőségű zárodokumentum elfogadásával ért véget. Rendkívül pozitív volt már maga a pusztán tény: a kétpólusú világ magas rangú képviselői együttesen vállalták, hogy a nemzetközi biztonság és a béke megőrzése, az együttműködésre épülő államközi kapcsolatok ápolása a korszak legfontosabb feladata. Noha minden leírt szó mást jelentett számukra, a nyugati és a keleti politiku-

sok egyaránt úgy érezték, hogy nyereséges alkut kötöttek, vagyis jól jártak. A nyugatiak azért, mert a dokumentum politikai és jogi terminológiája nagymértékben a saját szemléletüket tükrözte. A keletiek viszont azért, mert egyenlő, minden tekintetben legitim partnerként léphettek fel, és a dokumentum megszövegezése során ők is érvényt szerezhettek saját akaratuknak. A dokumentum azt fejezte ki, hogy a világ, úgy, ahogy van, szilárdan, biztonságosan áll a lábán. Ugyanakkor a szovjet típusú országok népei számára mindennél fontosabb volt, hogy a záródokumentum egyik fejezete tartalmazta az emberi jogok részletes leírását. Igaz ugyan, hogy azok java-részt benne foglaltattak az államok alkotmányában is, mostantól kezdve azonban érvényre juttatásukért egy olyan nemzetközi fórum vállalt garanciát, amelyre hivatkozni lehetett, amelyhez akár panasszal is lehetett fordulni. Nem véletlen, hogy ez adta meg térségünkben a szükséges lökést az emberi jogok tiszteletben tartásának követelésével fellépő első, nagy visszhangot keltő megmozdulásnak, a csehek Charta 78 elnevezésű akciójának.

A hetvenes évek rendszerkritikájának széles nemzetközi platformja arra a feltételezésre alapozott, hogy

1. a Szovjetunió és az általa irányított államok közössége még hosszú időn át fennmarad; 2. tekintettel arra, hogy több nyugat-európai országban (Francia-, Spanyol- és Olaszország) erős kommunista pártok működnek, a munkásosztály hatalomátvételének lehetősége ott is fennáll; 3. a nyugati demokráciák és a kommunista államok közötti békés együttélésnek és közeledésnek reális esélyei vannak abban az esetben, ha a szovjet típusú rendszert szélesebb demokratikus alapokra helyezik, és ezáltal végképp maga mögött hagyja a proletárdiktatúra súlyos (sztálinista) örökségét.

Ez tehát az a kontextus, amelyben értelmezhetővé válik az öncenzúra és a szabad gondolkodás viszonya a reális szocializmus hetvenes évekbeli országaiban. Nem a rendszer megbuktatása volt napirenden, hanem annak a nézetnek a terjesztése, hogy mélyen alatta maradt saját ígéreteinek és lehetőségeinek, ezért sürgősen tisztázni kell, mi vitte tévutakra, mit kell kivetnie magából, és miként szükséges mielőbb megújulnia. E szellemi-politikai revízió középpontjában az a kérdés állott, hogy össze lehet-e egyáltalán egyeztetni a kommunizmust és a demokráciát. Elfogadható-e, hogy a két rendszerben a demokrácia is kétféle, vagy pedig, épp ellenkezőleg, modern demokrácia csak egy van. Ha viszont csak egy van, akkor átültethető-e a nyugati demokrácia a reális szocializmus országaiba, vagy ehhez magát a rendszert is fenekestül fel kell forgatni? Kétszáz év politikai gondolkodásának nagy témái kerültek újra a vizsgálódás középpontjába. Több tucat fi-

lozófus, seregnyi elméletíró kereste a helyes választ a század történelmi fejleményeit és az adott politikai formációk sajátosságait elemezve. Miután a tömérdek kérdés mind jogosult volt, válaszok sokasága kínálkozott.

Románia helyzete kifejezetten kedvezett ennek a vizsgálódásnak. Azáltal ugyanis, hogy a rendszer fokról fokra a maga különutas irányvonalát kezdte követni, valósággal kötelezővé tette a honi folyamatok és jelenségek értelmezését. A komplex összkép tiszta eligazodást igényelt. Egyfelől: önálló külpolitika, másfelől nacionalista szólamok a közbeszédben. Egyfelől: a szélesebb körű demokrácia szlogenjei, másfelől egyre fokozódó személyi kultusz. Egyfelől: a korai évek bűneinek elítélése, másfelől a sztálini korszak dogmatizmusának újraélesztése. Egyfelől: az úgynevezett „sokoldalúan fejlett szocializmus” felsőbbrendűségének bizonygatása, másfelől az erőszakszervezetek működésének kiterjesztése.

Az adott helyzet ugyanakkor jó alapot teremtett az eltérő szemléletű emberek közötti egyetértés számára is. A továbbra is rendszerhű kommunista bizonyos határok között elfogadta, részben akár helyeselte is a nonkonformista szembenállást és lázadást. A kritikai elmélet kereteit csak lassan, óvatosan tágító teoretikus nem tagadhatta meg merészebb kollégája jogát, hogy keményebb érveket fordítson szembe a rendszerrel, különösen, ha azok egyelőre csak zártkörű viták keretében hangozhattak el.

Diktatórikus rendszerekben az ellenzéki fogalma sok mindent takar. Intézményesen nem létezik, a közbeszédben hangot nem kap, rejtett vagy kódolt formái azonban át- meg átjárják a gondosan ellenőrzött nyilvánosságot. A romániai magyar irodalom néhány jelentős életműve szerzőjének abból a felismeréséből született meg, hogy a művészi beszéd rétegzettsége, értelmezésre való nyitottsága felül tud kerekedni a tiltásokon, és a közönséghez eljut az áttételes írói üzenet. Páskándi Géza, Sütő András és Székely János színművei példázzák a legerőteljesebben e korszak irodalmának azt a jellegzetességét, hogy a hatalom feje fölött szólította meg és tartotta szellemi készenlétben közönségét.

Ahol az egyenes beszédet tilalommal sújtják, ott minden szó alkalmas lehet arra, hogy mást jelentsen, mint amit éppen mondani látszik. Ha valamit eleve úgy öntenek szavakba, hogy ne csak azt lehessen belőle kihallani, amit előad, akkor arra a szövegre ráillik a jelző: „áthallásos”. Olyan tintával írták, amely elpárolog, miután a szavakat papírra vetették, de a címzett kezében újra látható lesz. Az áthallással szemben a cenzor valójában tehetetlen: keresi, de többnyire nem találja, mert igazából véve megfoghatatlan. Olykor úgy véli, hogy fülön csípte, ám kiderül, hogy melléfogott, mert

amit a kezében tart, az maga a puszta állítás. Mulatságos példája ennek az alábbi történet. Fiatal munkatársunk recenziót írt Flaubert *Bovaryné* című regényéről, amely új kiadásban került a könyvüzletekbe. Egyik főcenzorunk, aki a cikket már megjelenése után olvasta, durva hangon közölte velem, hogy a szerzővel együtt lelepleződtem. Bovaryné története – írta munkatársunk – a hősnő kiábrándulásával fejeződik be, aki kalandjai végeztével megérti, hogy „az álmok mindig csálnak”. Milyen álmokról is van szó? – kérdezte sanda képpel. Azt válaszoltam: Bovaryné álmairól.

Öncenzúra? Igen, kivétel nélkül ránehezedett mindenkire. De alapvetően nem azt döntötte el, mi a mondanivalója valakinek, hanem csupán azt, hogy miképpen próbálja közzétenni.

Az ellenőrzött nyilvánosság jó működését a hatalom szempontjából két feltétel garantálja: a cenzúra és a megbízható főszerkesztő. Miután a cenzúráról már esett szó, lássuk, miként is állunk a főszerkesztő – és személyén keresztül a szerkesztőség – megbízhatóságával. Mivel ő is jóváhagy és ellenőriz, a főszerkesztő részben a szerkesztőséget közvetlenül irányító cenzor szerepét tölti be. A szerepköre azonban ennél jóval szélesebb, mivel neki folyamatosan létre kell hoznia a napilapot vagy a folyóiratot. Ehhez pedig az kell, hogy értse a szakmát, tekintélye legyen a munkatársak körében, megfelelően annak a kényes feladatnak, hogy a szabadság látszatát fenntartva szerez érvényt a véleményközlés hatalmi korlátozásának.

Máris különbséget kell tennünk napilapok és irodalmi vagy művelődési folyóiratok között. Előbbiek esetén az első számú szempont a szolgáltatási engedelmesség. Közvetlen politikai tartalmuknál, nagyobb példányszámuknál fogva a napilapok élén csakis fegyelmezett (legalábbis annak vélt) pártemberek állhattak. Szűkre szabott, jól körülhatárolt mozgásterükben minden ellenkezés nélkül teljesítették a kapott utasításokat. A szóban forgó időszakban kiváló példája ennek az *Előre* című napilap főszerkesztője, Sz. D. Közvetlenül az 1956 októberi budapesti események után épp azért került a központi magyar napilap élére, hogy abban maradéktalanul kifejeződjék a román pártvezetés kategorikus szembenállása a magyar „ellenforradalommal”. Kemény vonalas szolgálatkészségességét az évek során töretlenül megőrizte, megrendelésre készségesen szállított a felső vezetés számára feljelentésszámba menő bizalmas jelentéseket a magyarságot érintő ügyekben, mellesleg egyik állandó ünnepi szónoka volt a magyarság képviselőiben a párt országos rendezvényeinek.

A megyei napilapokat a párt helyi szervei ellenőrizték és irányították. Feladatuk az volt, hogy tudósítsanak a hivatalos politika eseményeiről, be-

számoljanak mindarról, aminek a korszak nyelvhasználatában „megvalósítás” volt a neve. Eleve szűkre méretezett pálya, sűrű és lapos tájékoztatás, a pártzsargon szóáradata.

Az irodalmi és művelődési folyóiratok helyzetét az tette ettől eltérővé, hogy eredeti rendeltetésük szerint alkotó műhelyekként kellett volna funkcionálniuk, és részben azok is maradtak. Lapjaikon új irodalmi művek láttak napvilágot, teret adtak a műbíráló különféle válfajainak és esztétikai vitáknak, tájékoztattak a világban végbemenő szellemi mozgásokról. Szigorúan ellenőrzött körülmények között módjukban állott alakítani a maguk saját mozgásterét.

Ezt a mozgásteret a lehető legszűkebbre a Hajdu Győző vezette *Igaz Szó* méretezte. A főszerkesztő kemény kézzel fogott vissza mindent, ami felkelthette a szellemi önállóság és a civil kurázi gyanúját. Jellegzetesen kétkulacsos szerkesztői gyakorlatába ugyanakkor az is belefért, hogy miközben gondosan felügyelt arra, hogy a kortársak közül kinek a tollából mi jelenhet meg, teljes lapszámokat szentelt évfordulós megemlékezéseknek (Ady, Móricz, Bethlen Gábor), hogy ezáltal a magyar művelődési örökség őrzőjének szerepében tetszelegjen.

Létay Lajosnak azért volt nehezebb dolga a kolozsvári hetilap, az *Utunk* élén, mert a szerkesztőség olyan értelmiségi közegben működött, amely kedvezett a szellemi önállóságra irányuló törekvéseknek, bizonyos fokú nyílt ellenzékiiséget is beleértve.

Ugyanez vonatkozik a *Korunkra* is, azzal a különbséggel, hogy Gáll Ernő főszerkesztő maga is azt a szellemi nyitottságot képviselte, amely következett egyrészt a folyóirat régi évfolyamainak hagyományából, másrészt személyes meggyőződéséből a baloldaliság és az intellektuális nyitottság öszszeférést illetően.

Ezt a meggyőződést azonban fokozatosan kikezdték a szigorodó cenzori intézkedések, a szerkesztéspolitikát érintő beavatkozások és megszorítások. Miután elméleti profiljánál fogva a folyóirattal szemben támasztott hivatalos elvárások a nyolcvanas évek elejére teljesíthetetlenekké váltak, a főszerkesztő úgy döntött, hogy feladja a küzdelmet, és 1984 elején benyújtotta lemondását.

Hol van a helye ebben az összképben *A Hét* szerkesztőségének? Huszár Sándor már leváltása után, 1984-ben egyik Gáll Ernőnek írott levelében így foglalta össze az általa vezetett hetilap eredeti célkitűzését:

„Hangsúlyoznom kell, hogy a főszerkesztő abban a szilárd meggyőződésben élt, hogy ő személy szerint olyan bizalmi tőke birtokosa, amely az

adott körülmények között meglehetősen nagyfokú szellemi szabadságot tesz lehetővé. Mivel azt tartotta magáról, hogy addigi életútja – írói sikerei csakúgy, mint vezető beosztásba történt kinevezése – indokolja a rendszer iránti lojalitását, ezért természetesnek vélte, hogy maga jelölje ki a lap vállalható mozgásterének határait. Akár kockázat-vállalásnak nevezzük ezt, akár bátorságnak, tény, hogy az első években *A Hét* többi laptársánál merészebben próbált élni az ellenőrzött nyilvánosságban rejlő közlési lehetőségekkel. Ebben a törekvésében a főszerkesztő maga mellett tudhatta két helyettesét, és teljes mértékben támaszkodhatott munkaközössége támogatására is.”

Foglalkozása: szerkesztő

Beletanulni a szerkesztés mesterségébe – komoly feladat. De mit is kell ahhoz tudni, hogy az ember szerkesztővé váljék? Legfőként két dolgot kell tudni. Először azt, hogy miről is szól az a rovat, amelyet a gondjaira bízta. Másodszor birtokolnia kell azt a készséget, hogy egy kéziratot nyelvi-stiláris szempontból nyomdakésszé tegyen.

Hónapokon át mindkettőt az irodalmi rovat vezetője, Baróti Pál irányításával sajátítottam el. Amikor – még a kezdet kezdetén – felkért, hogy körvonalazzam, miről is szól majd elképzelésem szerint a világirodalmi rovat, javaslataim meglehetősen bátortalanok és iskolások voltak, éppen azt nélkülözték, ami a legfontosabb: a szakmai hozzáértést. Ő magyarázta el, hogy egy folyóirat mindig az aktualitás fóruma, arról esik benne szó, ami éppen történik az irodalmi életben, és még egy évfordulós megemlékezésnek is azt kell kifejeznie, hogy mit gondolnak kortársaink egy klasszikusnak számító életműről. A hetilapot az különbözteti meg a szakfolyóirattól, hogy nem tudományos értekezést közöl tárgyáról, hanem olyan véleményt, ítéletet, amely szorosan kötődik az aktuális világ kínálta perspektívához. Műfaji megjelölésként az ilyen típusú írásra a szerkesztőségben szívesen használták az „esszé” fogalmát, és, be kell vallanom, időbe telt, amíg ez a fogalom számomra is megtelt jelentéssel.

Híreket gyártani – ez volt az első munkafolyamat, amelyben a szakmai kívánalmak elsajátítását gyakorolhattam. A külföldi folyóiratok bőségesen kínáltak hozzá „alanyagot”. De hogy miből érdemes, és hogyan kell egy hírt előállítani, az kellő mérlegelést, utána pedig alapos munkát igényel. A jól összeillesztett mondatok kifogástalan nyelvi megformálása igen jó iskolája az íráskészség fejlesztésének.

Meglehetősen soká tartott, mire azért ragadtam tollat, hogy egy-egy írást saját nevemmel jegyezzek. Mondhatni lefoglalt az inaskodás. Korán beleváltam viszont az interjúkészítésbe. Felkerestem a nálunk vendégeskedő külföldi írókat, és örömmel töltött el, hogy neves személyek válaszolnak kérdéseimre. Az első interjú felvételekor – André Frénaud francia költőt kellett bemutatnom – a biztonság kedvéért elkísért Földes László is, de a helyszínen kiderült, hogy a verseit tartalmazó kötetből kellőképp felkészültem, és „bírom szuflával”.

Főszerkesztőm arra biztatott, hogy mielőbb keressem fel a román világirodalmi folyóirat, a *Secolul 20* szerkesztőségét. A Calea Victoriei-en álló elegáns egykori bojárházban, ahol az Írószövetség is székel, szívélyesen fogadtak. Egyik-másik szerkesztővel rövidesen nemcsak munkatársi, de baráti kapcsolatba is kerültem. A gazdagon illusztrált, igényesen összeállított tematikus lapszámokkal a művészetkritikusként nagy tekintélynek örvendő Dan Hăulică főszerkesztő Európa-szerte ismertté tette a folyóiratot. Amikor az évek során neki is szembe kellett néznie azzal, hogy felsőbb utasításra olyan „mussz-anyagokkal” kell megterhelnie minden lapszámot, melyeknek semmi közük sem az adott súlyponti témához, sem a lap profiljához, kieszt egy furfangos eszközt e követelések elhárítására. Miután előfordult, hogy a nyomdai kivitelezés miatt egy-egy lapszám késve jelent meg, egy idő után tudatosan betervezte a késést, minek folytán a tervezett vezércikk időszerűtlenné vált. Hogyan lehetne augusztus 23-át, a felszabadulás ünnepét köszönteni egy olyan lapszámban, amely fél évvel később hagyja el a nyomdát? A főszerkesztő egyedülálló, groteszk játéka az idővel alighanem példa nélküli módja a sajtó világában a cenzúra kijátszásának.

Talán egy év telhetett el, amikor a színházi rovat vezetője, Kacsir Mária azzal a javaslattal állt elő, hogy vegyem át a filmrovat vezetését. Ez előrelépésnek számított, de komoly megterheléssel is járt. Hálás vagyok mégis, hogy így történt. Eljártam az új román filmek bemutatójára, jelen voltam sajtóértekezleteken, bekapcsolódtam a zártabb körben tartott vetítések világába, és rendszeresen kezdtem látogatni az akkoriban igen jó minőségű programokat kínáló Filmmúzeumot. A román filmgyártásnak volt korábban egy felívelő szakasza, és az részben még folytatódott, de rövidesen elkezdődött az a folyamat, amely nemcsak szigorú ellenőrzésnek vetette alá a legnépszerűbbnek tartott művészeti ágat, hanem olyan politikai követelményeket is támasztott vele szemben, amelyek lényegében hamis pályára siklatták. Jöttek a nagy filmeposzok a történelmi múltból, a hollywoodi tí-

pusú csatajelenetekkel és a hazafias szólamokat puffogtató fejedelmi szuperhősökkel.

Sokat köszönhetek Kacsir Máriának kritikai érzékem pallérozásában is. A film, csakúgy, mint a színház, bonyolult látványosság, lebilincselő univerzum, amelyben nem könnyű felismerni, hogyan születik a tetszetős megjelenítés, a tudatos politikai üzenet, a művészi bátorság összjátékából valódi esztétikai minőség.

Az UNESCO úgy határozott, hogy 1972 legyen A Könyv Nemzetközi Éve. Hónapokkal korábban Domokos Géza, a Kriterion Kiadó igazgatója felkért, hogy fordítsam le Robert Escarpit *A könyv forradalma* című kötetét. Szorgalmasan dolgoztam a fordításon, amikor pedig készen álltam, megkértem Kacsir Máriát, hogy vállalja az elkészült szöveg átfésülését. Fordításomba bőségesen belejavított, ami bántotta ugyan hiúságomat, de azért meglepődéssel töltött el, mivel látnom kellett, hogy a szövegből eltűntek alkalmi sutaságaim, pontatlan megoldásaim. Ez a tapasztalat nyitotta fel a szememet azt illetően, hogy mit is jelent az a fordítóval szemben támasztott elvárás, hogy egyszerre kell az eredeti szöveget híven tolmácsolnia, és közben minden szempontból gördülékeny, hibátlan magyarsággal csengő szöveget előállítania. Ha a későbbiekben a siker reményével vágtam bele fordítói feladatokba, az nem kis mértékben az akkor tanultaknak köszönhető.

Elmondok két rövid, Escarpit személyéhez fűződő történetet. Rendszeresen olvastam a *Le Monde* címlapján naponta közölt, alig 10-12 soros írásait, és tudtam róla, hogy irodalomszociológiát tanít a bordeaux-i egyetemen. Könyve megjelenése kapcsán Bukarestbe látogatott, és magától értetődő volt, hogy interjút készítenek vele lapunk számára. Amikor az Ambador Szálló recepciójánál azt kérdeztem, hol találunk egy alkalmas helyet, rögtön megjelöltek egy szobát valahol a szálló egyik felső emeletén. Egyértelmű volt, hogy azért irányítottak oda, mert azt a szobát lehallgatták. Nem került el a figyelmemet az sem, hogy mihelyt odaértünk, Escarpit felhívta a feleségét, és bejelentette neki, melyik szobában tartózkodik.

Második történetem a Könyv Nemzetközi Éve kapcsán a román UNESCO-Bizottság által rendezett sajtóértekezlethez fűződik, amelynek ő volt a főszereplője. A szerkesztőségtől azt a feladatot kaptam, hogy számoljak be az ott elhangzottakról, és tegyek fel neki lehetőleg én magam is egy kérdést. Az UNESCO-Bizottság székhelye, a Ştirbei Palota tele volt az eseményről tudósító újságírókkal. Escarpit bevezető szavai után kérdések következtek. A sort a román hírügynökség, az AGERPRES munkatársa nyitotta

meg, majd következett a központi pártlap, a Scânteia, és a második számú központi napilap, a România Liberă szerkesztője. Ekkor elérkezettnek láttam az időt, hogy szót kérjek. A meglepett tekintetekből megértettem, hogy jelentkezésem nem tartozott hozzá az eredeti forgatókönyvhöz. Kétszer is be kellett mutatkoznom, mielőtt feltehettem a magam kérdését. A rendszer gondos ellenőrzése még ezekre az ártalmatlan eseményekre is kiterjedt.

403. LEVÉL

tollal, Párizsból Budapestre

1970 októbere végén
beül egy caféba a tűző nap elől
elolvassa az újságot, mint a helyiek
azután levelet ír a feleségének
tudatja, hogy már megebédelt
napi egy meleg ételre futja
és szakmai kapcsolatokra is áldozott
egyre jobban megy a francia
és még az idő is tartósan jó
de fél a leselkedő impotenciától
szeretne a völgyben ülni inkább
meztelenül
jegyzőkönyvbe venni a természet
alig látható mozdulásait
aminek ő maga is szerves része
mozdulatlanul
és ha most meg kellene halnia
derűje nem a lét iránti közönyből
hanem iróniából fakadna

ezek a fehér hajú magyar férfiak
tanulni kell őket
mint a téli fákat
amint ott ülnek kiküldetésben
vagy meghívásos alapon valahol
egy nyugati kávéház kirakatában
a tárgyszerűségnek azzal a sebezhetőségével
hogy szinte válogatás nélkül
minden karcot hagy rajtuk:
a közelükben ülő néger lány
egy furcsán széttört kenyér-darab a földön

egy kutya, amelyiket a járdán rángatnak
és újra ezek és a multiplikációik
az egységet-sugárzó
a külön-álló
és a mozgásban-lévő erők
mert mindegyikhez és
megoszthatóan egyikhez sem tartoznak
és nevük helyett csak úgy írják alá
csók
másképp és ugyanúgy

A FAGYOTT KÉZ-HIPOTÉZIS

miközben jegeces csuklómat lehelgeted
és sírsz rá meleg könnyeket
hogy a hókristályokat
sókristályok semlegesítsék
azon gondolkodom
mekkora elmozdulás számít visszaélésnek
fizikailag mérhető-e egyáltalán
a lélek átadása
a kézmeleg hófoka mikortól válik árulkodóvá
a felengedő erek ujjongó árama
mikor leplezi le önmagát
mikortól számít abúzusnak, amit
a másik résztvevő nem vesz észre
a művelet, amelyben tudtával
más szerepben közreműködő
és egyáltalán leleplezhető-e egy állapot
amelyben a segítséget nyújtó a kiszolgáltatót
és a szenvedő élvezete
csak hipotetikus

AUTOTÓMIA

úgy tudsz menekülni, mint a gyíkok
védekezésből leválsz
kibiztosítod magad
eltörsz az erre kijelölt törési zónában

a szivacsos szerkezet
nem bír feszültséget
ragaszkodásnak nincs helye
ott, ahol valaki birtokolni akar

a puhatolózástól berezonálnak
az apró, egymásba nyíló membránok
és a nagyravágyó későn kap észbe
hogymár odaát van

a tompa ujjbegyeken
éles kis lüktetés
az egyedüllét forró markában
egy hulló emléke

MIÓPIA

hullámokban egy bazár hangjai
folyóvíz egy mecsetkupolában
hínárba göngyölt imaszőnyeg
borpince torkába húzódo halraj
egy buborékokat éneklő pásztor
algát legelő juhnyáj
az iszapos szemfenéken

mint amikor kölcsönadtad a szemüveged
megnézni, hogy mozog a falevél
a medence alján

az úszók lábtempójától kavart
kis örvényekben
úgy látom őket benned
átszüremlő, tört fénynyalábok
a visszavonhatatlantól elárasztva

György Péter

GYÁSZ ÉS ÜNNEP
KÖZÖTTA LÁTHATÓVÁ TETT MÚLT, AZ EMLÉKEZET
KIÜRÜLT NYELVE*Hommage à Ilyés Zoltán (1968–2015)*

1.

*Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.*

A *Nemzeti dal* utolsó versszakának első négy sora nem egyszerűen a magyar irodalmi hagyomány, a „magyar-szöveg” – tehát egy évszázadokon átívelő intertextuális, jobbára akaratlan, roncsolódó utalásokból, hallomásból felidéződő, másként használt idézetekből, közhelyekké csiszolódott mondatokat megújító parafrázisokból álló palimpszeszt – egyik darabja, hanem olyan, valóban a közvagyon alapját jelentő *utópikus remény* dokumentuma, amely március 15-e előtt két nappal, a forradalom bizonyosságában, lehetséges veresége ellenére is, megnyugvást kínált. Az emlékezet folyamatosága által meghatározott utóéletet. Az utódok szabadságáért vállalt halál kétségbevonhatatlanul a nemzeti közösségért vállalt tett, még csak nem is áldozat, hanem büszke kötelességteljesítés.

S aztán minden jóvátehetlenül másképp történt. Az elbukott forradalom utóélete és a fenti négy sor közti szakadékot két, egymástól elválaszthatatlan Szilágyi Domokos-vers írja le, pontosabban írja újra: mindkettő a költő halála után két évvel, 1978-ban jelent meg a hátrahagyott verseket tartalmazó, *Tengerparti lakodalom* című kötetben. Szó sincs többé az utóélet,

a nemzet, tehát a sorsközösséget folyamatosan újrakonstruáló folyamatos emlékezet bizonyosságáról.

*Öt óra. Itt a végső pillanat.
Héjjasfalva felé szaladva szalad
Ki lovon, ki az apostolokén –
Mint e huszonhat és fél éves legény...*

*...Mert tett a szó, ó, tett, igen,
csak orra bukik macskaköveken,
s nem fegyver, csak fegyvernyi gondolat
buktatja orra jobb egek alatt.*

*S akkor a fiú hirtelen megáll
(a civil őrnagy) –: Hát szemből, Halál!
(Szemből, Halál)*

Illetve:

*Libegve fordult vissza. Már
ha itt vagy: hát szemből, Halál!...*

*Szemből, szívem, egyem, valóm.
Hadd lássalak még meghalón.*

*Érezzelek, tapintsalak.
Aztán nincs már kín, nincs salak,*

*verejték, szégyen, semmi gond.
Mért fut az élet, a bolond?*

*utolsó percig! – nincsen ír rá,
toll, tinta, kéz, amely leírná,*

*agy, hogy fölfogja, lássa szem.
„El vagyok veszve azt hiszem.”
(Héjjasfalva felé)*

Petőfi, Szilágyi Domokos, József Attila: egymásra rótt sorok, egymásba hatoló idők és egymást elfedő terek, sorsok: ezt hívhatjuk tehát „magyar-szövegnek” – lásd Toporov, *Pétervár és az orosz irodalom Pétervár-szövege*. Az öngyilkosságot (hát szemközt, halál) választó Szilágyit 1976-ban temették a Házsongárdi temetőbe. Temetésén, méltatlan, megalázó viták között és után, végül ott volt pár magyar író a határon innenről: Csoóri Sándor, Kormos István, Nagy László, Sánta Ferenc. Egy évvel később, a bukaresti földregésben szörnyethalt a jeles költő gyermeke, Szilágyi Attila, bizonyos Kobak, 1982-ben pedig egykori felesége, Kobak édesanyja, Hervay Gizella is öngyilkos lett, így a három holttest végül egymás mellé került.

1989. július 19-én a szibériai Barguzin temetőjében, az azokban az években kazánkirálynak nevezett, megszállott kívülálló, Morvai Ferenc szervezésében és szponzorálásával feltártak egy sírt, melyben – mint vélték – Petőfi csontvázára leltek. Az MTA fizikai antropológusai megvizsgálták a Barguzinban talált, majd máig zavaros körülmények között Budapestre szállított földi maradványokat, amelyeket női csontvázként azonosítottak. Utóbb ezek a maradványok, ugyancsak kiismerhetetlen módon, „DNS-vizsgálatokra” az Egyesült Államokba kerültek, ahol végül Morvainak és a vele azonos állásponton lévőknek semmiféle, az MTA álláspontjától eltérő hivatalos orvosi, genetikai véleményt nem sikerült szerezniük. 2003-ban Morvai Ferenc a genetikai állományok összehasonlítása végett azt követelte a Nemzeti Kegyeleti Bizottságtól, hogy járuljon hozzá a Petőfi családnak a Nemzeti Sírkertben lévő sírja megbontásához, erre azonban nem kapott engedélyt. Végül 2015-ben a temető hátsó falán túli, ám ahhoz tartozó 58-as parcellában féllégális körülmények között emeltek egy síremléket, amelynek felirata szerint a Szabadszálláson született Petőfi Sándor költő, forradalmár 1856-ban hunyt el Szibériában. A megemlékezés szervezői bejelentették, hogy a síremlék alatt egy beton szarkofágban van a csontváz, amelyet ők mindennek dacára azonosnak tekintenek Petőfi földi maradványaival.

Végül a PIM és a Magyar Honvédség Hadtörténeti Intézete 2019-ben szövetkezett, hogy a „modern eszközökkel még soha nem kutatott” fehér-egyházi csataterén felleljék Petőfi Sándor földi maradványait. Akárhogy is, százhetven év után feltárni az egykori csatateret, járjon bármilyen eredménnyel, az a múlt, az anyagi kultúra kézzelfogható bizonyosságában való naiv, eltúlzott bizalom, ami tagadhatatlanul elgondolkodtató. *Az eltűnt idő láthatóvá tétele* – olyan program, amelynek kimenetele megjósolhatatlan.

A Petőfiről elnevezett *irodalmi* múzeum kilépése szövegek rendjéből, belépése az anyagi kultúra érzékisége által közvetlen közelbe került új múlt-

ba: sokkal bonyolultabb átváltozás, mint azt első pillanatban hinnénk. Mindez a híres történelmi események, így csaták *újrajátszásának* kortárs divatjára utal: tehát az elmúlt évtizedekben egyre összetettebb kooperációkra, amelyek a régészeti feltárások mikéntje és a teatralitás gyakorlata között létrejönnek. Az ásátás és a kronopolitika, tehát a történelmi terek és a történelmi idők közt megteremtett, érzéki benyomásokra építő hatásmechanizmusok dinamikája kihat a nemzeti temetők látványának újraértelmezésére is. A nemzeti sírkertek nem a mulandó e világból, tehát a társadalmi létből kikerült földi maradványok állandó nyughelyei többé, hanem ehelyett a történelmi önismeret, illetve a történelmi identitás megalkotásának állandóan változó színterei – azaz a *remake* maguknak a temetőknek is része lett. A temetők muzealizálódása ugyanannak a látványosság-identitáspolitikának a része.

S valóban, van valami kísérteties abban, hogy a Nemzeti Örökség Intézetének szakmai felügyelete alatt álló temetőben, amely eddig a nemzeti emlékezet megteremtésére, fenntartására, megújítására szolgáló közterek egyike volt, az ál-Petőfi, az ismert irodalmi, kultúrtörténeti hagyomány abszurdul tárgyiasult formában, az anyagi kultúra kontextusában lehet jelen. A radikális nemzeti ellenkultúra megjelenése a nemzeti temetőben – az emlékezet már régen megbomlott monopóliumának következményeként is érthető. Akármilyen távol van ez a síremlék a temető centrumától, gyakrabban látogatott részeitől, mégiscsak ott van. Egy – ha minden igaz – fél világon körbevonszolt szibériai női csontvázat őrző, a szülőhelyet tévesen, az elképzelt halál időpontját hirdető síremlék, akaratlanul is: gúnyos spon-tán építészeti dokumentumként érzékeltetheti a temető jelen állapotát, társadalmi valóságát. A nemzeti sírkert *nem* a kortárs ellen-emlékezetek színtereinek egyike, nem lehet hasonlatos a Pilis-beli szívcsakrához, nem függhet össze Attila máig keresett sírjának programjával és így tovább. A *remake/újrajátszás* performanszainak engedve, a temetők a múlt érzéki tapasztalatának visszaszerzéséért folytatott teátrális előadások díszletei lettek: a mauzóleumoktól, tehát a történelmi időn belüli, azaz historikus antik építészeti hagyományokat követő épületektől hosszú út vezetett a temető *mint egész* aktuálpolitikai programként való folyamatos átalakításának értelmezéséig. Az ál-Petőfi-kultusz síremléke, megfelelő távlatból szemlélve, akár a nemzeti emlékezet paradigmájának avantgárd dekonstrukciójaként is érthető, ugyanakkor egyszerűen az egész temető ironikus tagadása is egyben – ami több, mint figyelemreméltó. Mindez ugyanis riasztóan közel van mindahhoz, ami az elmúlt évtizedekben ott történt.

A Fiumei úti Nemzeti Sírkert: egy időben több szintéren játszott történelmi dráma, az emlékezetek és ellen-emlékezetek, a különféle amnézia-politikai döntések labirintusa és díszlete. Az egymástól eltérő, párhuzamos valóságokból, hagyományokból álló parcellák montázsa, kollázsa – a legkevésbé sem képviseli az „egy nemzet”-et, pontosabban a nemzet egységét megjelenítő konszenzuális emlékezetet, ellenben az ahhoz szükséges minimális konszenzus hiányát érzékelteti, valóban elképesztő dinamizmussal. A Munkásmozgalmi Pantheon valóban „Harc a szocializmusért szimbolikus mezőben”. Az 1945-ben és 1956-ban Magyarországon elesett szovjet katonáknak az elmúlt években a kortárs orosz állami politikát megvalósító alapítványok által a steril tökéletesség, a történelmi idő nyomait eltüntető és vadonatúj múltat teremtő restaurálás elveinek megfelelően rendbe hozott parcellái a temető aktuális politikai színházi előadások díszletévé változtatásának kiemelkedő példái. Az 1945-ben és 1956-ban kivívott győzelmek terei egy kortárs nagyhatalmi politika eszközei, melyekben járva nyomát sem leljük azoknak a tragédiáknak, feloldhatatlan ellentmondásoknak, amelyekből amúgy a XX. századi magyar történelem áll.

Azok az ÁVH-ba besorozott magyar fegyveresek, akik ugyancsak 1956-ban estek el a szovjet csapatok oldalán harcolva, de akik a kortárs orosz birodalompolitikai paradigma számára érdektelennek bizonyultak, most egy olyan elhagyott térben nyugszanak, amely a történelmi paradigmákon kívül került, a nemzeti emlékezetből a magángyász sírkertjévé változott át. Intő jele ez a nemzeti örökség múzeumaként értett temetőben főszereplővé tett történelmi idő riasztó mulandóságának, átváltozásának.

Az 1956-os utcai harcokban elesetteknek a Munkásmozgalmi Pantheon mögött lévő, évtizedeken át láthatatlannak tekintett parcellájából 1989 után a Kozma utcai 301-es parcellában a – csak részben okkal – baloldalinak tekintett Történelmi Igazságtétel Bizottsága által létrehozott emlékműnek a jobboldali „kritikája” lett. Különös átrendeződése a térnek, amelyben a magángyász világát a történelemben való részvétel értelmezési kerete által meghatározott új temetkezési rend foglalta el. S ott van még Kádár János pár éve feltört síremléke, melyből egyszerűen ellopták az MSZMP egykori első titkárának koponyáját. És ott vannak az újratemetett híres emberek – minden áttemetés egyben a történelem átírására tett kísérlet is. Itt és most csak egyetlen példa.

József Attilát először Balatonszárszón temették el a halála után két nappal. 1942-ben átvitték a Kerepesi (Fiumei) úti temetőbe; 1955-ben ugyanoda temették az 1919-ben elhunyt Mamát. A költő földi maradványait 1959-

ben aztán átvitték a Munkásmozgalmi Pantheonba, ahol Szántó Juditot temették mellé. 1994-ben a család a maradványokat visszavittette a családi sírboltba, mondván, a költőnek semmi köze nem volt a kommunizmus történetéhez. Annyi tektonikus mozgást, azaz a történelmi hullámoknak, korszakoknak megfelelően folyamatosan alakuló átrendeződést, mint a nagy magyar temetőknél, a finom részleteket egyszerűen nem látó, nem érzékelő közönséges – értsd: kiváló – átlagemberek felől nézvést, nehéz érteni, nehéz elképzelni.

Mindehhez tegyük hozzá, hogy a Kozma utcai köztemetőben a 301-es parcella 2016-ban kiegészült a 297-es parcellában felépített látogatóközpont konstruktivista modern épülettömbjével, illetve Jovánovics György emlékművével, és a minimalista-geometrikus kertépítészet alkotásával – mindez együtt a Fiumei úti temető historikus építészeti palimpszesztjének ellentéte. Ez a homogén esztétikai közeg, ez a holtak házát geometrikus rendként reprezentáló hűvösség egy másik nemzetfogalmat teremt, s így óhatatlanul egy másik forradalom képzetét kelti fel, mint amelyet a Munkásmozgalmi Pantheon mögött lelhetnek fel a látogatók. Az új látogatóközpont termének falán olvasható felirat – *Hol sírjaink homorultak* – Eörsi Istvánnak egy 1985-ben az illegális *Beszélő*-ben megjelent írásában szereplő idézet múlt idejű változata. Abban az írásban a Műegyetem vízépítési tanszékének munkatársa, az első fokon halálra ítélt, végül 1963-ban amnesztiával szabadult Széll Sándor mondja Eörsinek a 300–301-es parcella láttán: *Hol sírjaink homorulnak*. Ez a szójáték a 301-es parcella feltárásakor a régészek, antropológusok által használt *süppedék* akaratlan megfelelője. (Meg kell jegyezni, hogy a magyar szöveg intertextualitásának, tehát az óhatatlan áthallásoknak, roncsolt idézeteknek kínos példája ez, amely a *Tanár úr kérem Lógok a szeren* című fejezetéből ismerős. „Homoríts, homoríts, ezt bömböli, s az én vérbeborult értelmem távolról sejti csak, mit ért ez alatt a szó alatt.” A kérdés nem az, hogy egy szövegben miképp idézem fel e nyilván zavarbaejtő utalást. Az igazi kérdés az, hogy hány látogatónak lesz különösmód ismerős ez az egyébként nem létező ige. Amúgy mindez minden további nélkül elfogadható, s az emlékezet kiismerhetetlen működésének remek példája. Azaz a nyelv itt éles ellentmondásban áll az architektúrával.)

A *Nemzeti dal* utópikus, elképzelt tere csak a költői nyelv homogén közegében létezik. Minden más, ami a költő halálához, utóéletéhez, emlékezetéhez kötődik, az a zavaros, kiismerhetetlen helyek története: a megkerülhetetlen és mindig töredékes valóság.

2.

A mai Magyarországon élők jelentős része személyes, rá is vonatkozó, ugyanakkor nem megválaszolható kérdésnek, reménytelen, szünni nem akaró személyes sérelmének tekinti Trianont, akkor is, ha javarészt már alig tud valamit annak valóságáról. Olyan nemzedékek közös pszeudo-élménye, imaginárius tudása, fantomfájdalma ez, amelyeknek nyilvánvalóan semmiféle személyes tapasztalatuk nem lehet az 1920 előtti országról. Azaz e „téri fordulatnak” megfelelően szükségünk van minden kulturális helyszínre, amely reprezentálja a zavart, s a személyes élmény közvetlenségét kelti fel, amely nélkül sem a nosztalgia, sem a fájdalom, sem az otthonosság, sem az idegenség, sem a reménytelenség érzése nem megélhető.

Az erdélyi zarándoklatokban fontos szerepe van Házsongárdnak, Csík-somlyónak, a gyimesbükki „ezeréves határ” pünkösdsvasárnapi felkeresésének. Az egyes színhelyek, performanszokra alkalmas terek közti versengés, azok jelentésváltozásának követése fontos forrása a kortárs „anyaországi” magyarok Erdély-képzeteinek. Az autentikus kulisszák, az imázskonstrukciók szerepe állandó átalakulásban van, elég nyilvánvaló összefüggésben a szövegek historikus identitásteremtő médiumokból való kiszorulásával. Csehi Gyula, Gaál Gábor, Gáll Ernő, Nagy István, Reményik Sándor, Sütő András, Székely János eltérő életutakat bejárt, egymást részben ismerő írók, akik erdélyisége – ha ismert nevekké válnak – láthatatlanná teszi a köztük lévő finom vagy éppen radikális eltéréseket.

Épp ezért jutott döntő szerep az autentikus belső emigránsoknak – tehát az Erdélyből Magyarországra költözött íróknak – a múlhatatlan zavarodottság leírásában, azaz a fantomfájdalom interpretációjában. Az autenticitás-diskurzus megteremtéséhez, az igazi Erdély fantomjának felismeréséhez az otthonosság *lefordíthatóságának élményét felkeltő* szövegekre is szükség van, vagyis olyan szövegekre, amelyek a félreérthetetlen személyesség érzését osztják meg velünk, ismerős idegenekkel. A kolozsvári, házsongárdi zarándoklathoz szükséges szöveggyűjteményben feltétlenül szerepet kell játszania Reményik Sándornak (aki Végvári álnéven is írt), Áprilynak és Jékelynek – életük és költészetük egészétől amúgy függetlenül. Reményik 1920-as verse a mediális fordulat előtti évtizedekben kultikus szöveg volt, az álnév jelentése, a *Szózatra* való rájátszás, az életet jelentő, virrasztó temető: mind alkalmasak voltak az eltérő évtizedekben más módon, de mindenképp lezárt határokon innen élők hűségének kifejezésére, bármit jelentett is az. Más kérdés, hogy a temető etnikai homogenitásának metaforáját az

elkövetkező évtizedek nem igazolták – s ezt az Erdély-zarándoklat számos résztvevője politikai támadásnak, illetve a temető mulandósága bizonyítékának látja, tehát Házsongárdot nem nehéz éppolyan politikai színháznak látnunk, mint a Fiumei úti sírkertet.

Lássuk először Reményik versét:

Ime, bizonyság...

(A k.-i temetőben)

Mint méh dongása végtelenben:
A város úgy elhalkul itt,
Kitárja csendtől ihletetten
A temető a titkait.

Itt áll a temető tanúnak,
Fejfáin magyar még a szó...
Kicsiny kereszték összesúgnak,
Nesz támad, könnyű, elhaló...

Súlyos sírkövek megrepegnek,
Kripták ajtaja megfeszül...
A városból csak ez maradt meg:
A sírkert... érintetlenül.

Ám ez bizonyság – s mindhiába
Cserélt e bús város nevet,
Kiált a halál némasága:
Itt csak magyar temetkezett.

Komoran, csendben, ősi sírba
Magyart hantoltak itt csak el,
S a sírvers magyarul van írva:
Itt élned és meghalnod kell...

Az ott lenn festék, kétkrajcáros:
Igazság, szentség ez csupán.

Halottaiban él e város,
Itt él egészen, igazán.

S ha alkonyatkor vándor téved
E helyre... ég a hegyorom,
A temető, az *igaz élet*
Virraszt a halott városon.

(A dátum a vers alatt: 1920. július 6.)

Majd Áprily 1926-os versét:

Tavasza a házsongárdi temetőben

A tavasz jött a parttalan időben
s megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó keresztben
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom,
s tudtam, elmúlt nevét már nem találom.

De a vasárnap délutáni csendben
nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem
s a holt professzor szellemét idéztem,

akinek egyszer meleg lett a vére
Aletta van der Maet meleg nevére...

S végül Jékelyt 1933-ból:

A Házsongárdi temetőben

Itt alszanak a boldog rokonok!
Most már mindegyikük fogyó legenda.

Holt vérük élő véremben zsi bong.
Esős időben róluk álmodunk,
s pár kép van róluk a falon és lent a
nagy láda mélyén egy-két régi rongy,
sárgult levél s pár óriási gomb...

3.

*Nemesség, hazudtál, származás, elárultál! Ó, nevetés, arany vadászsólyom
fö lperzselt kertjeink fölött!... A Vadászparkokban egy nagy név le hullott tollát
űzi a szél. (Saint-John Perse: Bóják, ford. Vas István¹)*

A Házsongárdi temető csupán az ismerős kívülállóknak, tehát az Erdélyt a nemzeti emlékhely ideáltípusának tekintőknek olyan tér, amelyet gondolhatnánk bizonyos fokig álnaivan, a mai Magyarország nem ismer. Azonban Házsongárd valójában ugyanakkor és ugyanott, de két eltérő térben áll. Egyrészt a mai Kolozsváron, tehát egy folyamatosan átalakuló város társadalmi terében, másrészt az elképzelt Magyarország különösen fontos helyének tűnik, bejárható mikrokozmosznak, amely egyszerre szolgálja a nosztalgiát, a traumát, a poszttraumatikus identitást, a kikez dhetetlenül mindig létező „magyar teret”, s annak metaforáját egyszerre, amelyben a nem magyar síremlékek láthatatlanok, illetve idegenek. Jellegzetes, félreérthetetlen példája ennek Gaál György és Gránitz Miklós *Házsongárd, Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában* című kétkötetes, 2010-ben Budapesten megjelent képeskönyve. A XVII. század és a közelmúlt közti évszázadok között a könyv lapjain mintha tényleg megállt volna az idő. Híres nagy családok, döntően férfiak síremlékeiből áll a temető, s ha véletlenül egyik-másik reprodukción óhatatlanul feltűnik egy román név egy sírkövön, arról a szöveg említést sem tesz. Ez az a Házsongárd, amelynek persze a Ceaușescu-korszakban valóban komor és visszavonhatatlanul emlékezetes jelentése volt, éppúgy, mint Reményik versében. A temető jótállt a városáért.

Holott közben, immár hosszú évtizedek óta, ugyanaz történik Házsongárdon, mint bárhol máshol, ahol a temetők zsúfoltak, s így a lejárt síremlékek helyeit eladják a jelentkezőknek. (Mindez persze újra és újra *okkal* veti fel a történelmi szereplők síremlékei sorsának problémáját, tehát a magángyász és a magyar történelem reprezentációi közti határok kérdését. Amennyire kívülről megítélhetem, a városi, illetve nemzeti emlékezetben

fontos szerepet játszott, egykoriak síremlékei nem pusztán érintetlenek, de részben restaruált állapotban is vannak.)

Ugyanakkor, minthogy Kolozsváron már régóta sokkal több román él, mint magyar, ezért a temetőben felszabaduló sírhelyekre is több román jelentkezik, mint magyar. A magángyász, tehát a saját városukban temetkező helyi polgárok kulturális gyakorlata helyett sokak szemében mindez etnikai kihívás, megfontolt támadás. S mindez annyival bonyolultabb, hogy a Fiumei úti és a Salgótarjáni úti temetők, közelükben a Sorsok Háza üres épületével, együtt jelentik a magyar történelem *lieu de mémoire*-jait. Azok, akik *nem* a kortárs Romániában élnek, s magyar zarándokként keresik fel a temetőt, az ott nyugvó románok mintha nem léteztek volna. Házsongárd Romániában van, a temető pedig mintha egy Márai-regényben szerepelne.

Ugyanakkor a szó szoros és metaforikus értelmében vett zarándoklat célja, Házsongárd a *társadalomtörténet nélküli nemzeti emlékhely, érintetlen, kikezdehetetlen bizonyosság, azok nyughelye, akik nem indultak vándorútra, nem ismerték meg az idegenben földben lakást*. Mágikus nevek, ahogyan Szerb Antal írja: „a félig értett dolgok egyetlen szépségű igézete”, pontosabban annak élvezete, mint a *Könyvek és ifjúság elégijája* című esszé végén áll.

Házsongárd mindazoknak, akik elkötelezettek az egységes magyar kultúra gyakorlata iránt, s akik – nem véletlenül mondom többes számban – hosszú évtizedek óta nem értik, hogy miért lehetetlen az erdélyi magyar könyvkiadók műveit Budapesten megvásárolniuk, Házsongárdon óhatatlanul elveszítik a kritikai érzéküket, otthon jól működő identitásgyakorlatuk megbicsaklik, s csak sorolják maguk előtt a nagy és szent neveket, akiktől részben olvastunk, részben nem, akikről hallomásból tudják, tudjuk, hogy miért is fontosak egymásnak.

Jancsó Noémi nevét először a temető egy sírkövén láttam meg, s aztán olvastam el a könyveit, s az ember bizony megjegyzi ezt a sorrendet. Ezt nevezem védtelen tudásnak, amint azt a délelőttöt, amikor Vida Gábor Szegő Jánost és engem hirtelen átvitt a Házsongárdi temető izraelita parcellájába, amiről persze odáig ugyancsak nem tudtam semmit.

Közben tudom én, hogy mindez önámítás is, ami ellen nincs gyógyszer, s nem is szorulok rá, mert nem tesz beteggé. Önámítás, mert évek, hosszú évek kellenének ahhoz, hogy éppoly kíméletlenül tárgyilagos lehessen Kolozsváron, mint a Fiumei úton vagy a Farkasréten, amelynek a zsidó temető melletti oldalán, a falon belül van két urnában a nagyanyám és az anyám, s egy alkalommal valóban komolyan azt kértem egy jeles budai rabbitól:

tegye meg a kedvemért, hogy az ő oldalán is elhelyez egy táblát, ugyanazokkal a nevekkal. S nem mondta, hogy bolondozom, értette, s tudtam, hogy érti, de nem szó szerint.

Halottak napján állok a neveik előtt: Gasché Hilda, Weiner Anna, s közben a betonfalak közti résen átnézek a zsidó temetőbe, s bizony nemcsak „ámulok, hogy elmúlok”, hanem pontosan a magyar identitásomnak megfelelően cselekszem, nem mese ez, mondom magamnak a sötétben, amikor mécesst gyűjtök, nem tét nélküli barátságos sporteseményt nézek merő kedvességből, hanem az ő élettörténetük traumáit tennem rendbe a haláluk után, merőben az otthonosság iránti vágyból, mert idegennek lenni egy temetőben – megint fontos tanulság.

4. Portbou, Passzázs, Dani Karavan

Walter Benjamin 1940. szeptember 26-án, a spanyolországi – katalóniai – Portbou-ban, a Hotel de Franciában lett öngyilkos (a morfium-túladagolást választotta, ami talán nem a legrettenetesebb halálnem). Pár nappal korábban jutott át Spanyolországba Lisa Fittko segítségével, akit egykoron Eckstein Erzsébetnek hívtak, s kilencvenöt évesen halt meg Chicagóban. Benjamin egy nagy és nehéz táskát cipelt magával, amelytől a hátáron, a Pireneusokon való átkelés, tehát menekülés közben sem vált volna meg, egy pillanatra sem. „Nem kockáztathatom meg, hogy elveszítsem – mondta – ezt a kéziratot, amit meg kell menteni. Ez sokkal fontosabb, mint én” – mondta Fittkónak.² A tengerparti temetőben, ahol Benjamin sírja van, az izraeli szobrászművész, Dani Karavan 1990–1994 között építette fel a sziklába vágott alagúton a tenger fölé kiugró, rozsdás fémpaszszázst, mely sehova nem vezet, „mindössze” bekeretezi a tájat. Az emlékmű követi Benjamin 1940 januárjában, még Párizsban *A történelem fogalmáról* címmel írt történelemfilozófiai téziseit. „Történelmileg artikulálni a múltat, ez nem ugyanaz, mint megállapítani, »hogyan is történt valójában.« Inkább azt jelenti, hogy hatalmunkba kerítünk egy emléket, mely valami veszélyes pillanatban fölvilan bennünk... Csak *olyan* történetíró képes az elmúlt dolgokban fölszítani a remény szikráját, akit egészen áthat az, hogy még a halottak sem lesznek biztonságban, ha győz az ellenség. És eddig még mindig győzött.”³

A halottak biztonságának terét: elméletben, úgymond az örökkévalóság szemléletéből, temetőnek hívják, legalábbis Petőfi például így vélte, így remélte. Az elmúlt 171 év elég sokszor és elég félreérthetetlenül megtanít

tott mindannyiunkat arra, hogy erről szó sincsen. Nem véletlenül nevezte Foucault a temetőket heterotópiának, tehát az utópiát kihordó nyelvvel szemben *a terek valóságának*, tehát feloldhatatlan ellentmondásaik közegeinek. „Végeredményben természetes, hogy egy olyan kor, mely gyakorlati módon hitt a test feltámadásában és a lélek halhatatlanságában, nem tulajdonított óriási fontosságot a testi maradványoknak. Másfelől pedig, miután már nem vagyunk biztosak abban, hogy van lelkünk, és abban sem, hogy a testünk feltámad, talán jóval több figyelmet kell szentelnünk a holttestnek, mely végül is egyedüli nyoma lesz a világban és a nyelvben való létünknek.”⁴

A temető, annak megfelelően, ahogy a történelem kikerült az üdvtörténetből, egy-egy közösség emlékműve, az állandóság bizonyítéka és biztosítéka a fragmentális jelennel szemben, a folyamatos múlt demonstrációja és a folytatódó jövő reménye. *Nem volt ország, amelyben Walter Benjamin otthon lehetett volna*. Síremléke: tenger fölé vezető árkád, a semmibe, pontosabban a halálba vezető rövid út, mindazoknak az emlékműve, akik alól elfogyott a hazájuk.

Azaz: a temető kiváltság. Számptalan feltétel kell ahhoz, hogy minden együtt legyen benne: nevek, pontos adatok, hosszú évtizedeken, jobb esetben évszázadokon át tartó érinthetlenség. Mindez, látjuk, egy cseppet sem magától értetődő, s nem is természetes.

2017. november 9-én a berlini *Tagesspiegel* közölt egy 33 293 névből álló listát, amelyet egy Isztambulban élő török képzőművész, Banu Cennetoglu gyűjtött össze hosszú éveken át azokról, akik a Földközi-tengerbe veszttek. A lap nyomtatva is közzétette a listát a nevekkal, illetve az ismeretlen nevű, életkorú menekültekkel, akikről mindössze egy adatot tudunk: azt, hogy mikor találták őket holtan valahol a Mediterráneumban. Ott van Leszbosz szigetén a holtan talált menekültek temetője, az ismeretlen nevek helyett a számok: No:11 5-1-2 2013. A túlélők hullaházban tett látogatásai, a holtakról készült fényképek, a DNS-minták, melyeket a vízbe fulladt emberekről vesznek, mindezt egy majdani azonosítás reményében. A görögök igyekezete, hogy méltó módon földeljék el azokat, akiket a partokon leltek fel. Temetők, tömegsírok Észak-Irakban, Kurdisztánban, Szíriában, Dél-Szudánban, Líbiában. És még számos helyen, amelyeket nem ismerek, amelyekről nem olvastam.

Házsongárd: egy régen lezárult korszak múzeuma, egyszersmind a kortárs társadalom tere. A temető az a hely, melyben a halál reprezentációja egyben a társadalom maga elé tartott tükre; a túlvilág, amely nem másik vi-

lág, mindössze képviselétét adta a temetői művészetnek, amely persze sohasem az autonóm esztétika már alig létező terében, hanem az emlékezetek frontjai között működik, gyász és ünnep között.

JEGYZETEK

¹ Európa, Budapest, 1969, 67.

² Michael Taussig: *Walter Benjamin's Grave*. The University of Chicago Press, Chicago, 2006, 9.

³ *Angelus Novus*, Magyar Helikon, Bp., 1980, 962, ford. Bence György.

⁴ Más terektől, in *Exindex*, 2004, ford. Erhardt Miklós.

Fehér Imola

KULTURÁLIS LÍRALÓGUS – AVAGY BARANGOLÁS A POESIS BERKEIBEN

Ha beírjuk a Google-keresőbe, hogy „Poesis Satu Mare”, az első találatok egy hotelhez vezetnek. *Hívás/ Útvonal/ Mentés/ Webhely* opciógombbal. Mielőtt klikkelnénk, a szobafoglalás lehetősége ne tévesszen meg. Nem irodalmi tartózkodást ígér, csak egy „sima” szatmárit. Persze abban már bőven nyílik lehetőség irodalomra is. Magyarra is. Románra is. Németre is. Induljunk el hát a román útvonalon. Legyünk kíváncsiak. Nyitottak.

Több opció is akad úti cél gyanánt:

- Poesis (Dumitru Păcuraru, George Vulturescu)
- Mărturii Culturale (Aurel Pop)
- Acolade (Radu Ulmeanu)
- Poesis International (Dumitru Păcuraru)

Szeptember 27. Délelőtt. Telefonbeszélgetés. Közben a postás kopog. (Már nem is kétszer csenget?) Péter visszahív. Sürgős. Már tegnap késő, *de facem să fie cumva*. Feladat: román irodalmi műhely bemutatása Szatmáron. Remek. Kapásból egy beugrik, aminek verses csengése van, de biztosra kell menni. Rábólintok, igen, mert hát szeretem a kihívásokat, bár az utóbbi időben úgy érzem, hogy a kihívások szeretnek engem, mert mindig megtalálnak. Vállalom. Semmi kétség. Péterben. Bennem viszont egyre nagyobb a bizonytalanság. Mert hát minél több embert kérdezek, annál több opciónk akad. Persze ez jó hír, mert azt jelenti, hogy Szatmáron igenis van irodalmi élet. Érdekel, utánajárok, így utamba is akadt valaki, aki kontaktokat keres. Tehát vissza az elejére.

Google. Kereső. Poesis. Satu Mare. Úgy a hetedik találat Jackpot. Legálábbis részsiker. *@Ediția Festivalului Poesis*. Bingo! Klikk. Cikk. Lássuk.

De miért is keresgéljek a neten, ha személyesen is felkereshetek valakit? Hisz itthon vagyok. Szatmáron. Akkor hát útra fel! Kiindulópont a Kölcsey Ferenc Főgimnázium. Érkezési idő három perc. Nem is gondoltam volna, hogy ennyire közel van a megoldás egyik kulcsa.

De mielőtt odaérnénk, klikkeljünk az „Információ” gombra: 1990 januárjától a Poes:s (megállapítom, tetszik a verses allúzió és esztétikailag is a szó játékos írásképe) Szatmár irodalmi életének emblematikus folyóirata. Itt szerkesztik, nyomtatják és terjesztik, de országos jelentőségű, ismert és elismert, színvonalas folyóirat. Október végén kerül sor a 28. Poesis Napok megrendezésére, tehát pezseg az irodalmi élet.

Megadom a kívánt úti célt. Főmenü. Navigálás. Cím. Irányítószám. Utcanév. Házszám. Útvonal. Térkép. Befejezés. Indulás.

Szeptember 27. Péntek délután 3. Informația Zilei. Ioan Anitas író-újságíró-tévés műsorvezető fogad. Magyarul. Hebegek-habogok, hogy mit is akarok, mert először is egy helyi aktuális román irodalmi betekintést szeretnék. Ami eddig, valljuk be, hej, biz kevés volt. Nemcsak a kulcslyukon akarok kukucskálni, hanem jó lenne több információ birtokában lenni. Jó helyre jöttem. Egy kellemes beszélgetésben volt részem, és belelapoztunk a Poes:s (Revistă de poezie si artă) egyik korábbi lapszámába is. Visszatekintettünk az elmúlt hetek-hónapok eseményeire, közös megemlékezésekre. A folyóirat aktív élete érdekelt. Így tudtam meg, hogy szeptember 10-én egy Jorge Luis Borges-megemlékezést tartottak, pár napja pedig, szeptember 22-én zenés-verses estet szerveztek Károlyban a Deák Endre Teremben, ahol román és magyar versek hangzottak el; saját verseket olvastak fel az *Afirmarea* irodalmi kör tagjai, valamint károlyi alkotók. Hallgatva a beszámolót, bizonyára kellemes este volt, versekkel egybekötött beszélgetéssel.

Lássuk, mi volt még a napokban! *Zilele Revistei Acolada* – ez egy háromnapos rendezvény. A lap 2007-ben indult, és azóta is folyamatosan működik, számos író és költő publikál a hasábjain. Az ünnepséget Radu Ulmeanu (költő, író, a lap felelős szerkesztője) nyitotta meg, amelyet egy vitasorozat követett: *Tendințe în literatură contemporană. Poezia cetății sau cetatea poeziei?* Érdekes kérdésfeltevés! Aztán a Művészeti Múzeumba vezetett újtjuk, ahol Aurel Popp kiállítását tekinthették meg. Könyvbemutatók, felolvasások és eszmecserek tették ezeket a napokat feledhetetlenné mindazok számára, akik jelen voltak (nemcsak szatmáriak, Bányáról, Kolozsvárról, Bukarestből is érkeztek meghívottak). A kérdésemre, miszerint folyik-e műhelymunka, szintén pozitív választ kaptam. Szeptember 19-én volt a legutóbbi ilyen jellegű rendezvény, ahol Adrian Francisco Munteanu

debütált. Végzettsége szerint agrármérnök. Lehetőséget kapott, hogy bemutatkozzék. Felolvasott. Ezután beszélgetés indult a hallottak alapján; pro és kontra vélemények. Az irodalmi kör aktív írói és a jelenlevő meghívottak értékelték a felolvasott verseket. Egy párbeszéd alakult ki, központban az irodalom és a versek, ismert írók és hobbyírók között. Tapasztalatcserék. Tanácsok. Egymásra figyelés.

Szeptember 28. Szombat dél. Telefon. Prof. Alexandru Zotta, nyugdíjas egyetemi tanár. Egy kedves kollégámtól kaptam meg az elérhetőségét. Visszahívott. Természetesen. E-mailt váltunk, keressük a találkozási pontot, a lehetőséget. Akár személyesen is találkozhatnék az újság szerkesztőivel és alkotóival. Poes:s megbeszélés lesz kedden délután. Dumitru Păcuraru, a 'Centrul Cultural' védnöke, George Vulturescu költő és szerkesztő, Ioan Nistor költő és szerkesztő, Prof. Zotta Alexandru egyetemi tanár, kritikus, valamint a közreműködők közül Ioan Anitas, az Afirmarea irodalmi kör vezetője. Megtudtam, hogy a képzőművészet vonalán is elindulhatnék, hiszen Oana Păcuraru restaurátor, művész most szervezett kiállítást „*Brutalism*” in *arhitectură* címszó alatt. A Művészeti Múzeum is tárt kapukkal vár, több mint 120 festő és művész alkotásai vannak kiállítva. Pontosan a napokban volt a megnyitó. Nemzetközi kiállítás. Kurátor Cristina Gloria Oprișă, akinek a lelkes munkája révén jött létre a kiállítás. Ezek a találkozások mindenképpen nagy élményt nyújtanának, de keddre már korábban elígerkeztem. Az időpont egybeesik egy Ady-megemlékezéssel Érmindszenten, ahova hivatalos vagyok, így két helyen egyszerre. Lehetetlen. Érdekesség, hogy két nyelvű megemlékezésre indulok: „Igéim bővek, zengők, nagyok. / Mi-e verbul larg, ínalt, răsunător.” Akkor hát Adyra fel!

Szeptember 29. Vasárnap délután e-mail és telefon. Aurel Pop professzor. Anyagot küldött, olvassam, inspirálódjam. *Eternitate prin poezie* (Editura Citadela, Satu Mare) – szatmári költők antológiája. Míg a jelen alkotóit kutattam, jelzést kaptam a múltból. A helyi román irodalomnak megvan a táptalaja; szép alkotós múltra tekint vissza. Mintha a szatmári irodalmi és kulturális élet névjegykártyáját vennénk át. Érződik a személyes hangnem, hogy sok szál hozzá vezet. Kedves sorokban emlékezik meg író-, költőtársairól (mindegyikőjüket személyesen ismerte és tisztelte): Emil Matei, Ion Bledea, Ion Baias, Ioan Bran, Corneliu Balla, Dorin Salajan, Viorel Vladimirescu, Josef Johann Soltész, Ioan Chioreanu-Oaş, Paul Grigore, George Boitor. Visszatekint. Baráti főhajtással. Dokumentum és egyben vallomás; egy szép gesztus. Aprólékos, precíz munka eredménye. Múltba tekint, és a jelenbe érkezik. Ábécé sorrendben. Elhunyt költők vá-

logatott műveikkel, irodalmi hagyatékot hagyva ránk, itt élő szatmáriakra, és nem csak.

Szeptember 30. Hétfő. Valamikor ezt a cikket is meg kell írni. Hát ez a nap volt (és közben megünnepeltük Benedek Elek születésnapját, de az egy másik mese). Akkor még nem tudtam, hogy nincs vége. Csak reméltem, hogy lesz folytatás.

Október 1. Kedd, kora délután. Marosán Csaba színművésszel rendhagyó irodalomóráról érkezünk. ETA: 13:30. Nem késtünk el, folynak az interjúk, csak eztán jön a közös Re-Ady, vagy ahogy bennem megfogalmazódott: Ro-Ady. Megemlékezés Érmindszenten, Ady szülőházában a beszercei és szatmári könyvtár szervezésében. Két hangnemben, két nyelven, egy lelkülettel. Moderátor Ioan Pinteá, a George Coşbuc beszercei könyvtár igazgatója. Karácsonyi Zsolt, József Attila-díjas romániai magyar nyelvű költő, műfordító, színház- és irodalomkritikus, a kolozsvári *Helikon* című irodalmi folyóirat főszerkesztője, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának elnöke román és magyar nyelven méltatta költőzseninket, nagyon szép párhuzamokat vonva; kedvencem, amire azonnal fölkaptam a fejem: *Ady Endre fekete zongora a Hortobágy közepén*. Marosán Csaba színművész Ady-verseket szavalt magyar és román nyelven, mi pedig, az ide-, azaz Ady-sereglettek csendben, átszellemülve hallgattuk. Van annak a háznak egy erős irodalmi lüktetése, és ma mágnesként odavonzott minket. Kitérőnek vagy letérésnek tűnhet ez az útiránytól, de mégsem. Amint kiderült, minden út a Poes:shez vezet. S még Ady is segít. A meghívott írók és költők szóltak pár szót a költőóriásunkról, köztük Ioan Nistor (vele kellett volna találkoznom itthon, vagyis otthon, Szatmáron), akinek a kezében ugyancsak ott volt a Poes:s legutóbbi lapszáma, amelyet én is a táskámban magammal hoztam. Meg is volt az összekapcsolás. „Ön megérkezett a kijelölt helyre.” Az Ady-összesem és a Poes:s jól megfértek egymás mellett. Sőt. Hallván, milyen szép szavakkal illetik Adyt, legyen az román vagy magyar nyelven, megdobbant a szívem. Ez a megemlékezés több volt, mint egy szép gesztus. Megerősítette bennünk, hogy igenis, Ady a mindenkié. A beszélgetés után kint a kertben megálltunk Nistor úrral, s folytattuk, immáron a Poes:s berkeiben. Érdeklődve hallgatta, hogy cikket írok, kérdezte, mit tudtam meg eddig, hogyan haladok. Kontaktot cseréltünk. Kicsi ez a verses világ! Ki gondolta volna, hogy mindez öt nap leforgása alatt.

Október 2. Kedd. „Önnek új levele érkezett.” Pont, amikor kitettem a pontot, jelzett a Gmail (már nem a Google), hogy itt még nem szabad megállni. Üzenet, mégpedig George Vulturescutól. Nem a mai, gyors, emoti-

konos levél várt, hanem egy szép, irodalmi. Szívem szerint beilleszteném ide; kiragadok pár gondolatot. Visszaemlékszik 1990 januárjára, amikor megalapították a Poesist (alapítók: G. Vulturescu, Gh. Glodeanu, Al. Pintescu és Emil Matei). Nem egy irodalmi kísérlet az ország északkeleti részén, hanem egy kulturális fókuszpont. Már ekkor elindították a „Zilele Culturale Poesis”-t is, amelynek a keretén belül évente az ország minden részéről érkeznek írók, költők, ez pedig minőségtöbbletet biztosít. Az újság maga a mai irodalmi értékek mozgatórugója és motorja. Megjelenésében, tartalmában is erre törekszik, hiszen aktuális írásokat közöl, a költő portréjával, valamint az irodalmi találkozókra készült fotók is helyet kapnak. És a képzőművészet is. A verseken a hangsúly, jó hír, hogy a költők egymás írásait is szívesen olvassák; érdeklődnek társaik újonnan megjelent kötetei iránt. Nincsenek határok. Se generációs, se földrajzi különbségek. Helyet kapnak a „régik nagyok”, de a fiatal „rebellisek” is. Minden lapszám egy irodalmi térkép. Egy irodalmi újság nemcsak egy hajó, ami az irodalom történelmébe réved, szállítva a műveket, alkotásokat. Egy hajó, fedélzetén tengerészekkel, teherrel, s viszi magával a hullámokat, amelyeken úszik, és azt is, ami a parton található. Ebben a mindenségben, amit lefed, reméljük, benne van a szatmári jelenkori irodalom is, minden értékkel, amit magában hordoz. (És megoszt velünk.)

Amire kezdetben majdnem rávágtam, hogy lehetetlen, egy magabiztos igen után kikristályosodott. Ehhez viszont kellett egy élő irodalmi színtér. És ha már az útvonalon maradunk, kellenek az útjelző táblák és a kapcsolódási pontok. Egy belső lírai GPS. Egy biztos cél. Egy folyóirat. Írók, költők, professzorok, akik nyitottak a kommunikációra és az útbaigazításra. És nem utolsósorban egy irodalmi keresőmotor, ahova ha beírjuk a szót: Poesis, biztosan célhoz vezet. Egy irodalmi kapuhoz egy lírai lelki szalodához, ami teret nyit és beenged. Csak kecsesen. Lírai hangnemben.

P. S: OK, Google. Egyezzünk meg! Átállítom a keresőfilterem.

Wölfinger Kitti

AZ ESZMÉVÉ FINOMULT VÁGY¹

ÉRZÉKISÉG BABITS MIHÁLY ÉS BALLA ZSÓFIA
POÉTIKÁJÁBAN

I. „Hegyi költők”

Könyvterjedelmű esszéjében (és költészetében) Nemes Nagy Ágnes a Babits képviselte lírikusi minőség szükséges és természetes módon való továbbéléséről vall: „[m]egint többet jelentett Babits önmagánál, nemcsak nagy költő volt, akinek öröksége nélkül csonka a magyar kultúra, hanem jelképévé lett mindannak, aminek híjával voltunk.”² 2016-ban egy, Demény Péterrel folytatott beszélgetés során hasonlóképp értékel (s hivatkozik Nemes Nagyra) Balla Zsófia („Egy nagy költő nem mindig nagy személyiség. Babits mindkét értelemben orom volt, megkerülhetetlen költői és erkölcsi nagyság újkori irodalmunkban.”³). Hogy fontos szerzője Babits Mihály, egy frissebb, a Litera portálnak adott interjúból is kiolvasható: „Érdekes, hogy most, idősebb koromban kerültem közelebb Babitshoz, Babits tartott életben egy nehéz, drámai korszakomban, a *Ne mondj le semmiről* ki volt tűzve az ágyam fölé. És rájöttem, egész életemben az írásaim tetején mindenütt Babits-idézetek álltak.”⁴

A szekunder források helyett az életmű olvasása érdemibb belátásokhoz vezethet: Balla színpadra szánt alkotásainak egyike a felkérésre írt *Gólyakalifa*-librettó⁵ (1999–2005), mely poétikailag egyszerre implicit és explicit példája annak, hogy a Babits-művekhez hasonlóan Balla verseiben is „étosz-vezérelte személyiség”⁶ nyilatkozik meg. Gyöngyösi Levente kétfelvonásos operája a Magyar Állami Operaház pályázatára készült, és második díjat nyert; először 2005 májusában mutatták be Harangi Mária rendezésében (ugyanott).⁷ A szöveggönyv alapján végigkövethető, hogyan olvassa

(írja) át Balla Babitsot, egyúttal lírai önmagát – gazdagítja *A gólyakalifa*-értelmezések sorát. Azokét, amelyek, mint a Balla Zsófiáé, voltaképp a párhuzamos szöveghelyek módszerét alkalmazva⁸ az életmű (a saját és a babitsi) különböző darabjait olvassák együtt a regénnyel. Kulcsszavai többek között a vágy és a semmi, ezáltal olyan poétikai összehasonlító elemzés lehetőségét kínálja fel, mely az érzékiség dimenzióinak vizsgálatát helyezi középpontba.

Az említett „étosz-vezéreltséggel” összefüggésben az itt következő értelmezés kiemelt fogalmai lehetnének a kétely, a szabadság és az ellenállás. Babits és Balla költészete egyaránt „túlra-érzékeny”, horizontálisan és vertikálisan is; a fennálló korlátozó renddel/hatalommal szemben megnyilatkozó („A szellemi embernek kötelessége megőrizni a tisztességét és a szellemi függetlenségét”¹⁰). Szövegeikben esztétika és etika kérlelhetetlen együttállása, az írástudás erkölcsi felelősségének vállalása közös „okozat”¹¹. Mindennek hozadéka a lírai személyiség önmagára és a létre vonatkozó állandó kérdése-kételye (még ha regényt is ír).

II. Dialógusok

II. 1. „...önmagadba fordít / a sűrű alvás nagy szabadesése”¹²

*A gólyakalifa*¹³ (1913) narratíváját elemzők jellemzően a főszereplő, Táborny Elemér és inas/díjnok alteregója egymáshoz való viszonyából kiindulva alkotják meg többnyire pszichologizáló olvasataikat¹⁴. A librettóban a műfaji sajátosságból, a közeg különbözőségéből adódóan a hangsúly eltolódik, a szerelmi, a vágy-tematika domináns; s csak felvillannak a szüzsé sokat tárgyalt elemei: két különböző világ, abban eltérő társadalmi státusszal, ugyanakkor azonos mértékű önreflexióval bíró szereplők; kevesebb karaktert mozgat egy szűkebb rendszeren belül, ám a kapcsolati dinamika felismerhető marad. Balla szövegvilágában nincs – avagy nem markáns – az említett „egymáshoz való viszony”; két különböző viszonyrendszer van. A nyitány szerzői utasítása szerint „[a]z üveglappal kettéosztott színpad bal oldala Táborny Elemér élettere, a jobb oldali rész az Inasé. A színpad előtere verandaként, sétatérként, utcaként szolgál”. Balla olvasata korrelál Csöngye Tamás évekkel későbbi megállapításaival („...nem pusztán két különböző testről van szó, hanem inkább két különböző diegetikus térről, »fiktív világról«, melyben ezek a testek léteznek. Akár álmokként, akár másik dimen-

zióként értelmezzük a díjnok világát, két külön élettérről kell beszélnünk.¹⁵⁾ A 2005-ös színpadi elrendezést ez a fajta értelmezői hozzáállás szervezte; s az előadás hozzáférhető videorészletei alapján Elemér és az Inas figuráját más-más színész játssza.

A librettót is kettősségek szervezik tehát, részint más fogalmakkal leírhatók, részint más tartalommal telítve ugyanazok, melyek a regény olvas-tán a recepcióban felmerülnek. A kezdő sorokban és jelenetben sűrűsödik a sötétség–fény, halál–élet, álom–ébrenlét, fájdalom–öröm egyensúlyos tapasztalata, mely a mű végéig kitart, megtartó erővel bír. Karinthy jegyzeteiben¹⁶ (vagy Farkas Ferenc tanulmányában¹⁷) jórészt az előbbi dichotómia leírása-részletező feloldása jelenik meg, a *Játékfilozófia* című 1912-es, tehát a regényt megelőzően íródott esszéje egyikük sem hivatkozik (noha Farkas az életműben vizsgálódik). Nem így például a már idézett Csöngé és Szénási, Bábits Andrea¹⁸, valamint Rába György. Utóbbi az „alaksokszorozódásban”¹⁹ látja megelevenedni a kettősséget, s ez az értelmezés a librettó soraiban is munkál. A teret elválasztó üveglap az első jelenetben („az üvegfal előtt, mintegy tükörben, a csokornyakkendőjét köti [Elemér]”), majd a zárlatban tükörként funkcionál („Elemér és az Inas két oldalról a tükörfal elé lép, szemügyre veszi a másik arcot.”). Babits a *Játékfilozófiában* ekképp ír: „a tükör *kettőzés* (kiem. az eredetiben). (...) a kettőnél kezdődik az élet.”²⁰ A regény igen, de a librettó nem követi az utolsó gondolatot, mert a pre-textus szerint zenével indít, amely asszociálja a mozgást, „az élet rokonát”²¹, ugyanakkor a váratlan csend és az azt felsértő pisztolylövés véget vet neki a nyitányban, még az első jelenet, a „megjelenés” előtt.

Kezdetben a halál van, amelyből kifejlődhet az élet; a librettó nem a kettővel, hanem az eggyel, a semmivel kezdődik. „Mármost képzelj el egy tudatállapotot, ami csak egy. Csak egy érzet, vagy akármilyen, csak egy! Meglátod, hogy amit elképzeltél, az semmi, és hogy a lélekben egy egyenlő zérussal”²² – okítja Phaidroszt Szókratész. A Balla-féle szövegben azonban nem az elképzelt párbeszéd szereplői, inkább mintha a *Levelek Írisz koszorújából* (1909) című első kötet első versének, az *In Horatiumnak* lírai éneke szólalna meg („Szüntelenül lobog / főnix-világunk. Így nem is él soha, / mi soha meg nem halt. Halálnak / köszönöd életedet, fű és vad!”²³). A librettó alighanem a Karinthy-cikk alapján körvonalazható, az ahhoz hasonló olvasástapasztalat lenyomata („...verseiben megtalálod filozófiáját, kritikai, esztétikai, metafizikai írásaiban a költészetéről való hitét tanítja. Ebben az egy könyvében, a »Gólyakalifa«-ban öntudatlanul költészetének lényegét írta meg.”²⁴). A regény utóbb lírai-lírikusi reflexiók soraként tűnik fel, tudat-

folyama verssorokkal és verssorokká szelídíthető – a szövegek könyv ennek eklatáns példája. *A harmadik történet* (2002) kötet *Csöndfoltok* című versének *Álom és szabadulás* feliratú, harmadik számú darabja felütésében Elemér első jelenetbeli fellépéséhez, diszkomfort érzetéhez hasonló tudat-állapot rajzolódik meg: „Félmázsás kék árnyék hever / az ágyon öntudatlan. / Veszély és biztonság az ágymeder: / a semmi hál az öntudatban / s kusza emlék a semmiben. / Álma szabaddá tenné, már lebeg”²⁵. Az önvésztes állapotában, az ébrenlét és az álom határán lebegő lírai én mintha saját tudati mechanizmusai, teste rabja volna, ki álommal váltja meg magát. A „[fél]-mázsás árny” az én másikja (árnyéka); s hogy kék színű, arra mutat: a hiányzó fél, az e világi, amely túlra irányul, transzcendens minőséget képvisel, a lehúzó súlyt feghatatlan-könnyűvé oldja. E ponton idézhető a majális reggelére ébredő, nagykorúvá vált, a librettóban tizenhét éves Elemér szavai („Olyan öröm... olyan jó veletek lennem...! / Olyan könnyű vagyok... mintha megfényesednék... / mintha szabadulás... mintha eloltanám az éjszakát.”) – a megszólaló az álomi és az éber világtól egyként, de mindkét értelemben nyugözött lélek; a versbeli és a drámai én egymásba íródik, egymássá színesül.

A kék több helyütt előfordul az életműben, *A nyár barlangja* (2009) kötetben jelenlétét a borító előlegezi csakúgy, mint a 2016-os *Más ünnepek* vagy az 2019-es *A darázs fészke* című esszékötet esetében. Kötődik hozzá az emlékezés-felejtés („Nem marad ember a fényes kékben / pangó emlékezetben.” [*Időt*]); a végtelen képzetköre; a halálé („[...] a törvény és a világa-múlt szeretet / leszárad, és / [...] világvégi kék szájakból szívárog” [*Számvetés*]); az égi szférára, a metafizikai „vigaszra” utalón a jelenléte-hiányé („Kie a titkos alvás, a néma jelenlét? [*Aki tiéd, csak azt*]). A librettóban először szerzői utasításban olvasható: „[a] színpad bal oldalán, kék fényben, áttetsző lepel mögött némajáték zajlik: a Mester, Mesterné költik, verik az Inast, aki fejére húzza takaróját. Az I. Segéd belerúg. A kép elsötétül, a Nyitány végére eltűnnek.” A második jelenetben („INAS ténfereg az előtérbe. Kék fény rajta, mint a nyitány előtti jelenetben. Néz, keres, bámul.”), majd a Bagdadi Bábszínház *A gólyakalifa*-produkcióját részletező közjátékban az Inas kék fényben látható (képzeltető), s a közönséget nézi. A IV. jelenetben immár Elemért kísér(t)i a kék fény, jelölje a hotelszobának, ahol Sylviával elégíti-elegyíti mégiscsak-vágyát. A második felvonás velencei jelenetében (VI.) újra az Inas, a kávéházbeli szerelmi jelenetben (IX.) pedig Sylvia osztályrésze. Az anyagtalán mellett az anyagot is átfesti, Elemér húga hajában (?) kék szalagokat/masnikat visel. A színpadi szövegben, ponto-

sabban a színpadon való használatból látható, a kék szín e helyütt hasonló asszociációkkal, konnotációkkal bír, mint a versekben. Közvetít a két szereplői tér között (az idézett versben a két végpont a semmi és az emlékek élménye; itt a fájdalmas, gyűlölt, leplezett világé, valamint a vágyott és vággyal telt, tiszta, leplezetlen gyönyöré), mindeközben permutál, ahogyan Sylvia karakterét megbontja-szórja.

Az *Álom és szabadulás* további sorai Elemér (és az Inas) léthelyzetének pontos leképeződése a jelenben (legalábbis lehetne, ha nem volna korábbi keletkezésű, ily módon múltja, esetleg jövőjének jóslata): „...[m]eging menthetetlen / a ráció és önmagadba fordít / a sűrű alvás nagy szabadesése.” A történet meddően megérteni igyekvő, érzékeibe, érzékelésébe vetett bizalmát veszítő (úri)fiú mind mélyebbre zuhan magába (ANYA „Hát nem elbóbiskolt megint?...” [I.]), kinyilvánított önolvasási szándékkal (INAS „Jöjj alvás... hátha most / valamit megtudok...” [III. jelenet]). Ahogy a cselekmény halad előre, úgy gravitál egyre intenzívebben a saját én felé. A III. jelenettől (*Majális*) a zuhanás megfordul, e test más testek tömegvonzásába kerül.

II. 2. „...párducrohanás”

Balla szövege a majális idején telik meg érzékiséggel. Elemér ezen a napon „tud meg mindent”²⁶, válnak hangsúlyossá az érzékszervi benyomások, testi érzetek és élmények. Ez a szerzői gesztus (intenció), amelytől valóban dússá válik a történet (nyelvileg-stilárisan nem izgalmas, metanyelvi szinten a vágy ellenében hat), a babitsi vágyfelfogás, -költészet szorosabb megolvasására ösztönöz.

A *Játékfilozófia* című esszé e tekintetben is igazodási pontot jelent; a záró bekezdések egyikében vágy és élet egymás jelölőiként tűnnek fel („S ellentétben a szeméremmel áll a vágy az élet irányában.”²⁷). A vágy az életre mutat, életjel; a mozgás „az élet rokona”; Babits poétikájában tehát a vágy, mozgás, ellentéte a semmi, illetve az unalom. A *Himnusz Íriszhez* című versének lírai énje e két ellenpont között oszcillál nyughatatlanul („[Szin a különég, különég az élet] // ...Színek nélkül / ragyogó semmi! Únlak, hagyj te most! / Sokszorzó lelkem veled nem elégül, // Ért gyümölcsnedvvel, fejem telve vággyal, / vágyaim súlya nyomja vánkossom: / ah, nem békülök én unalmas ággal / s Morpheus karjai között / Irisről álmodom.”). Vágykeltő számára a minden (mert/és ami a semmi ellentéte); a világ sokszínűsége és sokszerűsége, állandó mozgásban léte (vö: *In Horatium*), az

„egy-való-világ” unalmas. A világ tapasztalati úton való megismerésére törő vágy a legelemibb hajtóerő a versbeszélőkben („...szomjazom én, világtól elzárt, / az eleven világot ismét. // S kedv támad bennem, érzem, új kedv / verseket írni, lányt szeretni. // Betelni mindenféle borral, / letépni minden szép virágot / és szájjal, szemmel, füllel, orral / fölfalni az egész világot.” [Éhszomj]; „Csupa szomj vagyok már, mindenre kíváncsi; / mindent elgondolok... / Minden éget már, hogy lássam is, hogy nézzem...” [Karácsonyi lábadozás]). Ha az érzékszervek funkciójuk szerint működnek, (íz- és illat-érzékelés, hallás) az elemi kívánság teljesül; a nézés/látás aktusa pedig önmagában vágyteljesítő. A lírai alany, noha lelkesül a világból való fizikai, test szerinti részesülés lehetőségétől, mégiscsak az elme, a gondolatok-megértés útján való egyesülés igénye a legfelfokozottabb benne. Ez a fajta világhoz való hozzáállás (és nem bele-) *A gólyakalifa* főszereplőjét is mélyen áthatja. Csöngő Tamás Elemér személyiség-szerkezetéről írván a világban való illetéktelen és illetlen jelenlétet a „tárgyától tartott reflektív távolságként”²⁸ azonosítja.

Valóban, Elemér szemlélődve gyönyörködik a környezetében („A női szépség régen izgatott, mohón élveztem [...] szép úrihölgyek között nevelkedett finom érzékem még a női toalett apróbb és szubtilisabb szépségeiben is megtanított gyönyörködni [82.]), közege pedig benne. A folyamat kölcsönös („Szerettek, bámultak, mert szép voltam és ügyes fiú, okosabb és erősebb is, mint ők, mert szép ruhában jártam” [6.]), és bár érzékek működtetik, mégsem érzéki, ebben a közös(ségiség)ben nincs társiasság, befogadás – „különbség az élet”, amely különbség elemel, voltaképp kivetnivaló, csak érzéketlenül tükrözhető. Az első emlékezetes érzéki tapasztalata a majális napján szűk természeti környezetének önmagasága, önmagának elegendő volta, szépsége, s ez a „[s]zép nem más / mint az iszonyu kezdete”.²⁹ A szemlélés következő meghatározó pillanata az anya látványa, a női szépség első, eredendő mintája („Oly szép, fiatal, elegáns asszony volt az anyám, hogy én szégyelltem előtte öltözködni” [9.]), melynek közelében „visszafogja magát”, s melytől később nincs hová menekülni, hiszen a vágyott-félt minőséget önmagában ismeri fel („...megláttam azt a szép, nemes arcot, amelyhez, mondják, egészen hasonlít az enyém” [10.]; „...az a pár kedves gyerekszerelem, amit éreztem, szentté tette előttem a női test minden részét, minden mozdulatát, és még inkább szentté tette volna édesanyám szépsége [melynek az évek nem látszottak ártani]” [82.]; „Milyen szép voltál akkor, hogy ragyogtál szépségedben és jókedvedben, hogyan örültél, ártatlan és gyermeki büszkeségedben, hogy tetszel az embereknek. Min-

dig volt benned valami gyermeki büszkeség, és ugyanaz a pajzán fölény, amit magamban is sokszor éreztem” [52.]).

A regényben és a librettóban a majális napja egyaránt az önráismerés tere, ideje. A regényben Elemért a felismert belső „kettősség” nyomasztja, Balla szövegében a „kettő(sség)” hiánya: a megértés e helyütt a csonkaságot, tapasztalatlanságot, az egy-séget erősíti fel („Így ér véget az ifjúság. / És én még semmit sem tudok. / Sóvárgok este, reggel is – / minden vágyam heves ima / a női szépséghez, hogy általa / legyek végre olyan, mint más! / legyenek a természet fia, / férfi, kinek nem kell magát / mocskos álmokkal megáláznia...”). Az itt önmagának kiszolgáltatott ember a *Himnusz Íriszhez* lírai szubjektumához hasonlóan keserű, kiábrándult („Ért gyümölcsnedvvel, fejem telve vággyal, / vágyaim súlya nyomja vánkosom”), mindketten az álomba vezetik át (ki) indulataik feszültségét. A librettóban az álomvilág a szabadulás, könnyebbülés dimenziója, a regény másvilága korlátozó. Lényegi elem a szöveggönyvben a *Carmina Burana* egy diákdalának részlete, melyet a fiúk kórusa ad elő, felsokszorozva, kihangosítva a főszereplő vágyát („A szerelem integet, / rajta fiúk, indulás! // Ránk dohosul az idő / könyvek börtönében, / tréfa és csók, nóta, nő / az igazi éden!”). A passzív befogadás váljon aktívvá, az elmélet gyakorlattá, az időből kiragadó szellemi ajándékok helyébe az anyagé, a testé kerüljenek. Az *Egy dal* című Babitsvers alanya a librettóbeli fiúkéhoz hasonló értékrendet hirdet („S szóltam: Minden hiúság / csak egy való: a csók. / Szomító selyem ajkak / és bársonybőr kacsók / kéj, melyet írgyelten / takarnak habcihák – / mily szomju véges lelkem / rád, végtelen világ!”).

Balla Zsófia saját költeményei is szerepelnek vendégszöveggként az előadás szöveggönyvében. Ilyen a *Chanson*, melyet Sylvia, az örömlány ad elő a IV. jelenetben, az első felvonás végén. A fiúkórus dalának reciproka, a fiúi erények dicsérete, a másik nem létezése (és hozzáférhetősége) feletti öröm kifejeződése („De kár lenne a fiúkért, / a feszes húsú hapsikért, / ha lánnyá lenne, vagy pedig / így-úgy eltűnne mindegyik. // Kisímul tőlük minden év, / szájuk fizetség mindenért; / gyönyörű vagy – így szól a szem, / és megőrültem, hogy hiszem.”). A regényben Silvia Táborny Elemér „nap-pali” szeretője, akit végül megfojt és kirabol. Az elbeszélés szerint Elemér figyel fel először a nőre („A hölgy, alig tekintve föl a játékból, a ruhatárba vitette vörös kabátját és óriás kalapját. Megláttam komoly vállait, nemes, tiszta nyakát, mellének kezdődő, méltóságos domborulásait.”), amikor az pénzt kér tőle, önkéntelen (és öntudatlanul adott) reakcióként tűnik fel. A librettóban a bábszínházi előadás alatt Sylvia, aki Elemér mellé szegődik,

ő választ, ebben a kapcsolatban a hatalmi dinamika megfordul: a nő magabiztos fellépése ragadja ki Elemért lehúzó gondolataiból a jelenbe („Ah, itt a perc! Az akarat, / a bátorság próbája! // Magára vártam... / Lenge, akár a szél...”), még ha utóbb párbeszédük fordítottja is lejátszódik. A garniszállóbeli jelenet a regény azon epizódját olvassa újra, melyben Elemér elhatározza – mintegy önbeavatási szándékkal –, hogy felkeres egy utcalányt. A kezdeti görcsös ellenállás, viszolygás mindkét műben az elfojtott vágyaknak engedő, kontrollálatlan, ösztönvezérelt testiségben oldódik fel.

Sylvia az operaelőadás szövegében már-már főszereplői rangra emelkedik, bizonyos értelemben felettük áll. A második felvonás VII. és IX. jelenetében tűnik fel, utóbb kávéházi sanzonénekesnőként. A „Kávéházi közjáték” idején nem énekel, akkor még örömlányként segíti, biztatja-bátorítja az Inast (szavakkal, egy pohár pezsgővel). A „Kávéházi szerelem” elején Balla Zsófia *Dal* című szerelmi versét énekli (*A dolgok emlékezete* [1968] kötetből való), a jelenet végén *Az éj anyagában* (a *Kolozsvári táncok* [1983] egy darabja – szintúgy az Inasnak, illetve az Inassal). Ez jelentős (és jelentéses) változás a babitsi narratívához képest, ahol Sylvia – Silviaként, önmagaként – csupán Elemér oldalán jelenik meg. A librettóban Sylvia mindkét szereplővel találkozik, a fizikai együttlétkor az Inas álomélménye alapján mintha egyszerre („Azt álmodtam, hogy egy nagyon / szép nőt szerettem... / egy úri szállodában voltunk... / és csak mi ketten...”). Ő az, aki „tudja a varázsszót”, hogy az Inasnak „mi a baja”; hatalmában áll a bagdadi Kalmár átkát semlegesíteni. Határozott jellem, egyként tudatos és ösztönös, szemben a széteső, mozaikosan strukturált férfialakokkal. Esetében az egység érték, nem egyenlő a semmivel. A duplikáció lehetőség, saját döntés eredményének hat (a bábéledést félbeszakító önreflexív megnyilvánulásokat követően), nem ítélet.

Sylvia a szenvedélyes, Etelka a lecsendesített (vö: „Csönd Tündére”) szerelemhez köthető nőalak. Elemér gyönyörködik benne, de nem tekinti a pusztá gyönyör forrásának („De szépek vagytok, ti nők! / Szobrász és festő / azt mutatja meg belőletek / ami isteni...!”). Sokkal inkább olyan magasabb minőséget megtestesítő nőként, aki által a testi szenvedély lelki többlettel finomulhat. *A páncél nyomai* (1991) kötetből ideidézett *Rózsa, rózsza* című vers a vágyott-idealizált Másik allegóriája. Etelka úgy olvassa kapcsolatukat, ahogyan Elemér. Erre az *Ahol a másik véget ér* című Balla-vers (a *Második személy* [1980] kötetből) enged következtetni, mely Etelka önvalomása válaszul Elemér gesztusára. A vers tárgya az én és a Másik maradtalan eggyé válásának lehetetlensége („Az érintés át nem hatol, / le-

csúszik a zárt bőrfalon. / S így ott belül, akárki vagy, / kéz meg nem tart, magadra hagy”). Az utolsó versszak rohanó párduca *Az éj anyagában* megjelenő (fekete) párduccal metonimikusan kapcsolódik össze; ily módon Etelka és Sylvia is, mint ugyanannak a fogalomnak kétféle jelentése. Az önmagába záruló vágy, amely nem megosztható, nem csillapítható („levelek közt rohanva átjutsz, / s bőrödön csak égnek a boldog / érintések, szavak, a foltok.”), akárcsak a *Vágyak és soba* című Babits-vers „emésztő pincelángjai”; valamint a(z éjszaka) szabadon tomboló vágy, amely visszavonhatatlanul eltörli az én és a Másik, a kint és bent határait, mindent betölt, így végül felismerhetetlenné válik („Tombol a párduc, nem oson, / éjjele fogja kint-belül. // Csak az éj, ahogy remeg, / és véle minden egynemű.”). A nagy-macskához mindkét versben a gyors mozgás képessége kapcsolódik expliciten („olyan leszel, akár a párduc, / levelek közt rohanva átjutsz”; „[c]sak a mozdulat, mi benne más, / csak ez a párducrohanás”), alakja az ügyességet, hajlékonyságot, egyfelől a nőiség princípiumát asszociálja; másfelől ragadozóként, vadászként ebben a kontextusban a férfi princípium jelölője is. A „párducrohanás” metafora a tánc tevékenységével kapcsolódik össze (a retorikai alakzat másik eleme), amelybe a nő és a férfi gyors (szemmel alig befogadható), ugyanakkor gyengéd, harmonikus mozdulatai, egymásrautaltságuk sűrűsödik; a két test érzéki egyesülésének képzetét hívhatja elő. Mindemellett Rilke *A párduc*³⁰ című költeménye felől olvasva e verseket, bennük immár egy „megváltoztatott éltű” létező elevenedik meg: „az erő tánca” nem egy pont köré korlátozódik, a Balla-versbeli párducok szabad (akaratú), erős lények. Kötődhet hozzájuk a reményteljesség, az önmagába és a világba vetett hit, potenciál, ugyanakkor a magány, avagy a saját létezés határainak, korlátosságának tudata mintha megmaradna („s bőrödön csak égnek a boldog / érintések, szavak, a foltok”). S mintha épp a nem percipiálható gyorsaságú mozgás következményeként – egyik fő értéke vesztességforrás.

II. 3. „...szomjamat tengered el nem oltja”

A vertikális irányú túltra-érzékelés és az érzékiség metonimikus viszonya az előzőekben már felvillant: *A gólyakalifa* elbeszélője (Elemér) számára a női szépség transzcendens minőséget képvisel („az a pár kedves gyerekszerelem, amit éreztem, szentté tette előttem a női test minden részét, minden mozdulatát, és még inkább szentté tette volna édesanyám szépsége” [82.]), közelebből pedig a librettóban Sylvia alakja, mert többlettudá-

sa (a varázsszó ismerete) és -képessége („összeszedettség”) predesztinálja a kettő felett álló egy-ség szerepének betöltésére. A garniszálló jelenetében egy pillanatra egyesül a „három lényeg”, talán ebben a kontextusban nem túlzás szakrális metaforát (olvasni-)vágyni a profán helyébe/fölé.

A „túli” létezésében való hit, bizonyosság és ikerszava, a kétely (másképpen: ellenállás) a „magaslati szellemiség” alapvető jellemzője. A regényben az asztalos inas egy zárójeles megjegyzése leplezi az istenkapcsolat fenntartásának fontosságát („[mert a polgári iskola első osztályát jártam kétszer, és másodszor is megbuktam mindenből, a hittant kivéve]”). Hogy az információ mellékesként tűnik fel, a belső kételyt hangsúlyozhatja. Nemcsak az önérzékelésében már nem bízó szubjektumét, hanem a katolikus alapállású narrátorét. Az ugyancsak a regényt megelőzően megjelent *A kételkedés kötelessége*³¹ című esszében (1912) foglaltak erősítik ezt az értelmezést („Ennek a vallásnak [a bölcsességnek] csak egyetlenegy nagy tilalma van: nem szabad nagyon hinni semmiben. A hit minden gonoszságoknak anyja; aki nem tud kételkedni, rossz ember.”). Elemért állandó kétely gyötri, ám megingathatatlanul hisz a (női és/vagy művészi) szépség isteni jellegében („a szépségnek ez a légköre legérezkibb vágyaimat is megszentelte és megtisztította, minden vágyam egy szép és költői imádság volt az ismeretlen istenség felé” [82.]). A librettó így szövegezi a részletet: „minden vágyam heves ima / a női szépséghez, hogy általa / legyek végre olyan, mint más!” Beavató funkciót tulajdonít a szépségnek, és e helyütt valóban nincs szó a művészetek kiváltotta érzelmi izgalomról, mint a regényben. A beavatódás testi, nem szellemi természetű.

A regénybeli „költői imádság” fogalma a két mű manifeszt nyelvi ösztartozását teremti meg, Balla szövege többszörösen megidézi Babits *Ima* (1911) című versét. A IX. jelenetben az Inas profán, egyszerű fohásza hangzik fel a Sylviával való együttlét (s még a gyilkosság) előtt. A vers lírai énje, ahogyan az Inas is, a csillapíthatatlan vágy, Istennél magasabb erő szelídítésének lehetetlenségét panaszolja. A vágy az ész ellenében munkál (amelyhez a passzivitás, az unalom élménye kötődik [vö: „ránk dohosulnak a könyvek”]), utóbbi lehúzó minőség, szemben a dicsőséggel és a szégyennel – mindkettő, ha a legtöbb, kiemel (felel) a saját közegből („legyen legtöbb enyém, a dicsőség, a szégyen; // és adj, mi izgatót találhatsz földön, égen, / s mit angyalid kara ki tud gondolni még: / sohasem, sohasem mondom reá: elég! / örökké, újra más és több kell újra nékem.”). A *Mindenek szerelme* soraiban a lírai alany az előbbihez hasonló fölfokozottsággal él(ne), emiatt magára maradottan, önmagát mintegy isteni pozícióba helyezve, hi-

szen az az égi hatalom szükséges (volna) a földi energiák-indulatok élhető-élvezhető szinten tartására; az átok áldássá fordítására („Énnékem minden szeretőm, / ami gyönyör szememben, / és testem romlik szenvedőn / e sok-sok szerelemben. // „A föld szerelmét élvezem / s pusztulok élvezőben, / istenekkel szeretkezem / magamban a mezőben.”).

A kiapadhatatlan és zabolázatlan indulatok Balla Zsófia verseinek énjét is jellemzik (például: *A szép fegyverkovácsné elköszön a régi fiúktól*, *A szép fegyverkovácsné sóhaja*), intertextuálisan Babits *Ima*-verséhez a *Születésünk napja* kapcsolódik³², mert annak utolsó sorait mottóvá emelte, illetve kezdő sora azonos vele („De az én szomjamat tengered el nem oltja”). A megszólaló (lehetséges) anya a hit és a vágy kibékíthetetlen ellentétét, egyensúlytalanságát („...Több féktelenség / van bennem, mint amennyi hit. Isten kevés. / Mohó sóvárgás végtelenje eltakarja őt”) nyilvánítja ki Isten felé, kit a mottóban megszólított. Tehetetlen várakozásában, hogy betöltse feladatát („Életre nehezülök. Szülök”), megváltozott módon érzékeli az időt, önmagát („Isten túlادagolta az időt. / És időtlen töredékbe az örömet. // A teljesség csak kezdet?”) és a világot („teljességre szűkült végtelen”). Ebben a megváltozott tudati és testi állapotban a Balla-vers beszélője megtapasztalja, ami a Babits-versek alanya számára nem elérhető: a létezők rendjének működése érzékekkel számukra nem felfogható. A vágy „észromboló” mivoltával (és a babitsi kételkedéssel) összefüggésben említhető e ponton Balla *Az eszemvesztés balladája*³³ című költeménye, amelynek kiemelt tapasztalata a hit, a bizonyosság utáni vágy hiányából eredő önelvesztés, megsemmisülés („Nem emlékszem ma semmire, eszembe / nem jut se kép, se hang, se cím, se könyv –, / erőlködöm, s ép ésszel nem veszem be, / hogy az, ki él, beszárad, mint az enyv. / Az idő tombol, nem jön semmi enyh –, / szétszed, mi összetart, a vágy is elbitangol, / a szív apad, a test híg, mint a könny: / apály sodor, kihátrálok magamból.”).

III. „Ne mondj le semmiről”

Amint „a vágy elbitangol”, a babitsi gondolkodás szerint az unalom, a semmi, az „egy” állapota uralja az ént/a világot. A „semmi”-ként létezni elfogadást jelent, a (bármiféle) indulatok hiányát – s ez tarthatatlan, életel lenes, vágy-ellenes magatartás. A vággyal egyenértékű fogalom az ellenállás (másképpen: kitartás, a folytonosság fenntartása). Szintúgy versekből tudható: a babitsi és a Balla-költeményekben egyaránt létalapító, megtartó erőt

működtet ez az attitűd („Úgy élj, hogy a lelked is test legyen / melyen színeket ver vissza a nap. / Foglalj magadnak tért a levegőből, / határozott helyet az ég alatt. // Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás.”). A *Ha nem vagy ellenállás* felütése önmagunk határozott képviselőjére biztat, kompromisszumok nélküli megélésére. Bátorságra a test lélek fölé emeléséhez, elvetve dichotóm kapcsolatukat; ösbizalomra az érzékek mindenek feletti uralmában. Voltaképp a *Ne mondj le semmiről* (1910) című stanza is hasonlóan életigenlő, a vágyakkal, az élettel szembeni ellenállást bűnnek, a legmagasabbnak, blaszfémiának tartja, mert „...minden vágyad az Isten szava benned / mutatva, hogy merre rendelte menned”.

Ennek a nyolcsoros stanzának az átíratával zárul a librettó, a kórus az önmegértés, önfogadás, a vágyak megélésének imperatívuszát zengi („Bélé ne halj! Röpít a vágy, / ne mondj le semmiről! semmiről. / Sok vad álom a sors: életet sarjaszt, halált hoz. / De ébredj! Nőj föl, érij föl az álmaidhoz.”).

A babitsi mély katolicizmusra utaló sorokat Balla felismerhetetlenné írta, amely gesztussal a kételyt olvastatja jelenvalóvá („A szkepszis, amely bennem – most már a hazai viszonyokat is hozzátéve – mostanában egyre erősebb, inkább úgy szól, hogy mi az értelme a költészetnek, van-e arra esély, van-e értelme annak, hogy itt valaki egyáltalán megszólaljon.”³⁴).

A *Gólyakalifa*-librettót záró felkiáltó és felszólító mondatokból, valamint a hangot felszorzó kar megnyilatkozásából megingathatatlan erő sugárzik – nem gyengíti (?) az istenhít vállalása-megélése, mint esetleg a Babits-szöveget.

Ez a fajta erő a tiszta ellenállásé; s ebben Babits már nem példa, e ponton elkülönбöződik kettejük sokban egyező poétikai alapállása. A már többször idézett Rilke nyelvi-világképi örökségét eleveníti fel: „(...) fontos alapszava *kibírni, elviselni, kiállni (= túlélni)*. Illetve a *legyűrni, megküzdenni* valamivel. Legfontosabb mondanivalóinak egyike épp a létezés elviselhetetlen terhének, a kiszolgáltatottságunkból eredő félelemnek az elviselése. Ha megálljuk a helyünket (Überstehen, Leisten), akkor ez átvált a szabadság vagy védettség, óvottság érzetébe. (...) Az ember gyöngesége, hogy ki akar térni a megpróbáltatás elől, menedéket keres valami bizonyosabban. (...) De az emberi teljesítmények legnagyobbika – állítja Rilke –, ha lemond a biztonság kereséséről.”³⁵

JEGYZETEK

¹ Balla Zsófia: A szép fegyverkovácsné levele. In: Uő: *Más ünnepek*. Kalligram, Bp., 2016, 165.

² Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő. Vázlat Babits lírájáról*. Magvető Kiadó, Bp., 1984, 7.

³ Demény Péter: Ahogyan élünk – beszélgetés Balla Zsófiával. In: *Helikon*, 2016/11. június 10. <https://www.helikon.ro/ahogyan-elunk-beszelgetes-balla-zsofiaval/>

⁴ Balla Zsófia: Megállsz és szívsz egy korty levegőt a nagy irodalomból. In: *Litera*, 2019. január 15. <https://litera.hu/magazin/interju/nagyvizit-balla-zsofiaval.html>

⁵ A szerző a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

⁶ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 168.

⁷ Az alábbi videóban részletek láthatók az előadásból: <https://www.youtube.com/watch?v=YB8vsw47AjE>

⁸ Compagnon, Antoine: *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész*. Kalligram, Pozsony, 2006, 75–78.

⁹ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 199.

¹⁰ Martos Gábor (szerk.): *Marsallbot a hátizsákban. A Forrás harmadik nemzedéke*. Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kolozsvár, 1994, 26. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf4838.pdf

¹¹ Vö: *i. m.* 160.

¹² Balla Zsófia: Álom és szabadulás. In: *A harmadik történet*. Jelenkor, Pécs, 2002. https://reader.dia.hu/document/Balla_Zsofia-A_harmadik_tortenet-16487

¹³ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Osiris Kiadó, Bp., 2004.

¹⁴ A befogadástörténetről lásd például Szénási Zoltán tanulmányát: „A nő és a pénz izgalma”. A kettősségek szerepe Babits Mihály *A gólyakalifa* című regényének narrációjában. In: *Híd*, 2016/6. http://real.mtak.hu/41705/1/golyakalifa_hid_formatum_u.pdf, valamint Csöngye Tamásét: „Gyermekkorod köde ülepedett fejedbe”. Személyiség és nevelődés *A gólyakalifában*. In: *Literatura*, 2013/2. 139–152.

¹⁵ Csöngye Tamás: *i. m.* 145.

¹⁶ Karinty Frigyes: Széjjegyzetek a „Gólyakalifa” olvasása közben. In: *Nyugat*, 1924. 7. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00356/10800.htm>

¹⁷ Farkas Ferenc: A kettős viszonyulás kérdése Babits Mihály életművében. In: *Irodalomtörténet*, 1972/1, 58–81. http://epa.niif.hu/02500/02518/00189/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1972_01_058-081.pdf

¹⁸ Bábics Andrea: A gólyakalifa néhány szerkezeti sajátossága. In: *Irodalomtörténet*, 1992/1. 42. http://epa.oszk.hu/02500/02518/00262/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1992_01_040-055.pdf

¹⁹ Rába György: „Képek és jelenések” lírája, s regénye, A gólyakalifa. In: Uő: *Babits Mihály*. Gondolat, Bp., 1983. http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/RABA/raba00257_kv.html

²⁰ Babits Mihály: Játékfilozófia. In: *Esszék, tanulmányok. I.* Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1978, 295.

²¹ Uo.

²² Uo. 296.

²³ A babitsi versidézetek az alábbi kiadásból származnak: Babits Mihály: *Összegyűjtött versei*. Századvég Kiadó, Bp., 1993. 9.

²⁴ Karinthy: *i. m.*

²⁵ Balla Zsófia versei a Digitális Irodalmi Akadémia felületén hozzáférhetőek: <https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/balla-zsofia#kereses-a-muvekben>

²⁶ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Osiris Kiadó, Bp., 2004, 12.

²⁷ Babits Mihály: Játékfilozófia. In: *Esszék, tanulmányok. I.* Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1978, 310.

²⁸ Csöngé Tamás: *i. m.* 147.

²⁹ Rilke, Rainer Maria: Duinói elégiák – Az első elégia (ford.: Nemes Nagy Ágnes). In: *Magyarul Babelben*. http://www.magyarulbabelben.net/works/de/Rilke,_Rainer_Maria-1875/Duineser_Elegien_-_Die_Erste_Elegie/hu/9936-Duin%C3%B3i_El%C3%A9gi%C3%A1k_-_Az_els%C5%91_el%C3%A9gia

³⁰ Rilke, Rainer Maria: A párduc (Ford.: SZABÓ Lőrinc) In: *Magyarul Babelben* https://www.magyarulbabelben.net/works/de/Rilke%2C_Rainer_Maria-1875/Der_Panther/hu/21635-A_p%C3%A1rduc?tr_id=585

³¹ Babits Mihály: A kételkedés kötelessége. In: *Esszék, tanulmányok. I.* Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1978, 332.

³² Balla Zsófia: Születésünk napja. In: *A nyár barlangja*. https://reader.dia.hu/document/Balla_Zsofia-A_nyar_barlangja-16232

³³ Uő: uo. https://reader.dia.hu/document/Balla_Zsofia-A_nyar_barlangja-16232

³⁴ Balla Zsófia: Megállsz és szívsz egy korty levegőt a nagy irodalomból. In: *Litera*, 2019. január 15. <https://litera.hu/magazin/interju/nagyvizit-balla-zsofia-nal.html>

³⁵ Balla Zsófia: *A vers hazája* (kiemelések az eredetiben) 2015. április 21. In: http://netrix.mta.nsd.sztaki.hu/data/cikk/10/75/1/cikk_107501/AKADEMIAI_BESZED-_2-rov_-honlapra.pdf

Kiss Júlia

ÖSSZEVARRT ÉLETÉSIRODALOM

BALLA ZSÓFIA: *A DARÁZS FÉSZKE* (KALLIGRAM, BP.,
2019, 380.)

„a föld rétegein át haladva, a történelem korszakain át haladva” (Hervay Gizella: Levél helyett)

Balla Zsófia szenvedélyes olvasójaként gondolkodom *A darázs fészkeről*, és óhatatlanul is *A dolgok emlékezete* című első verseskötet óta egyre csak tárguló versvilág, az életmű egésze jelenik meg előttem. Az esszékötet paradox módon az összegzés, de – visszautalva az 1968-ban közölt debütkötetire – a későbbi „dolgok” szétszalazásának vágyát is erőteljesen hordozza magában. Ezek a tendenciák azt vonhatják maguk után, hogy az esszékötet több mint harminc írása közel fél évszázadnyi tárgy- és tájanyag áttekintésére, feldolgozására hívja olvasóját, aki ezt vállalva – a szerzővel karöltve – a *visszatekintő pozícióját* tudhatja magáénak. Feladat és ünnep.

A Balla-esszégyűjtemény „értekező líra” műfajmegjelölő alcíme Szilágyi Júlia *Lehet-e esszét tanítani?* művének bevezető részéből származik. Itt Szilágyi mintegy kiegészíti a montaigne-i esszéhangot „csupán” líraként értelmező Babitsot, és néhány oldallal később már a következőkre fókuszál, szintén Montaigne vonatkozásában: „[v]ajon nem ez az első mű, amely betekintést enged a műhelybe, ahol készül, miközben készül?”¹ *A darázs fészke* mint műhely; a dekonstrukció iskolájában már középpontnélküliként, következetlenként meghonosodott *barkácsolás* játéka milyen könnyűszerrel vonható párhuzamba a Balla Zsófia által írt, de az általában vett esszéhez rögzíthető szövegstratégiai szabadsággal. Tévednék, ha nem kérdőjelezném meg ezt a feltevést, hiszen az újonnan megjelent esszékötet legnagyobb érdeme és egyben tétje pontosan az, hogy a szerző tudatosan öröklött költészet-univerzuma, a tanult erkölcs mint tárgyi logikájának – jobb szó híján

– eszközei maga a *személyes*, az *én* struktúrateremtő erejére varródnak fel. Itt válik fontossá mindaz, amire Demény Péter tíz évvel korábban hívja fel a figyelmet a Jelenkor folyóiratban: a Balla-líra *referenciális* és *areferenciális dimenzióinak* – az utóbbi javára történő – egyensúly-felborulásáról, a külső világ sajátosságainak és élményeinek beszélő általi kimozdításáról, bensővé tételéről ír. Demény ezt a sajátos poétikai tendenciát nevezi *belső utazásnak*.² Ennek alapján *A darázs fészke* nemcsak hogy a visszatekintés aktusát igényli, de voltaképpen a benne megbúvó középpontokat (!) is integráló gondolatrétegek felfejtésére is felkéri olvasóját, ami egy, az előbbinél jóval aktívabb és bonyolultabb feladatnak bizonyul.

A korpusz azon gondolati-tartalmi egységeinek egyedülálló összefüggésrendszerére gondolok, mely nem vagy alig olvasható ki a négy részből álló tartalomjegyzékből. Ez csupán látszólag tükrözi az írások tematikus elrendezettségét. Fontos, hogy Balla értekező lírája egy jellemzően irányított, de elvétve az automatikus írás módszerének legfontosabb aspektusát, a tudatalatti közvetlen, szervezetlen rétegeit is feltáró *életirodalom*. A harmadik írást (*A kettészelt jelen. Grazban Kolozsváron*) több szempontból is célszerű tárgyalni, hiszen egy olyan, az olvasó hasznára váló szövegmodellként szolgálhat, melynek értelmezési lehetőségei a gyűjtemény egészére kiterjeszthetők. Jól prezentálva a tudatalatti működésmódjára jellemző csapongást, Balla mindjárt két idő- és térnarratívát is működtet, és pontosan az ezek között történő irányíthatatlan mozgás, (ki)mozdítás dinamikáját viszi színre: „a grazi háztetők, sétahelyek, (...) szinte minden arra a városra emlékeztet, amelyben születtem és felnőttem”; „a grazi hajnalt átüti a hiány, (...). Jaj, ez egy másik város. Graz. Grác.” Tovább lépve, a *Fényes bál* második esszéciklus szövegei bár a képzőművészetről, a más anyagról való nyilvános beszédet és az író, költő elkerülhetetlenül *kívülálló* pozícióját kapcsolják össze, mégsem másról szólnak, mint az *én* és a rajz (Csehi Péter), a festmény (Andrea Bender), valamint a fotó (Ravatalkép-kiállítás) között történő kölcsönös (ön)megértésről, szót értésről. Ez olyan érzést kelthet az olvasóban, mintha a pipa alatt lévő *Ceci n'est pas une pipe* („ez nem egy pipa”) feliratot olvasná, mindenféle további Magritté-interpretáció nélkül. Ezt az önellentmondást a Cs. P. rajzairól írt gondolatok is felerősítik: „Két lábra állnak, állunk mind, e szörnyek. Egy gesztus, egy mozdulat tesz alakká.”

„A művészet is gesztus” – írja Balla 2006 októberében. Ez az írás (*Egy hét a Literán*) a most bemutatott kötetben is publikált (net)naplóban olvasható, és hasonló alapokon nyugszik, mint a fentebb elemzett *A kettészelt*

jelen. Néhol abszolút hétköznapi töredékeket rejt („[b]evetettem az ágyam. /.../ Elmosogattam. /.../ Az Yves Rocher-ba megyek át.”), azonban pontosan ennek feszélyező vagy üdítő jellege (döntsön az olvasó!) irányíthatja figyelmünket egy releváns kérdésre. Míg a „Cs. megjött. Nem, nem hozott rózsát” rövid részlet egy rendkívül személyes viszonyra mutat rá, addig a gyűjtemény utolsó lapjain olvasható: „1996 óta nem vagyok egyedül, férjemmel, a (ez itt a szemérmes jelző helye:) költővel és esszéistával, Báthori Csabával osztozom az íráshoz szükséges szobákon, könyveken, kölcsönös kritikai olvasaton és a világ ritkuló csendjén” frázis is ugyanezt teszi, más stratégiákkal operálva. Nem *bentről*, hanem *kívülről* mutat rá egyugyanazon emberi kapcsolatra, precízen jelölve és az előbbihez mérten távolságtartóan nevesítve, már-már lexikonszerűen. (Ezzel együtt, engedjék meg, ez egy gyönyörű mondat!)

Olvashatjuk, hogy Balla véletlenszerű melléírása alkotta meg ezt a műfaji meghatározást: „A naplóírás műfej.” És valóban, mi más is, mint a „nyilvánosságra szánt én” belsejében lejátszódó folyamatok kifelé való közvetítése, áramlása? Balla a *Ki vagyok én?* kérdésre egy ponton így válaszol: „románoknak magyar, a magyaroknak zsidó, a zsidóknak asszimilált, a módosoknak szegény (...). Vagyis e veszekedő sokféleség ötvözete: költő”. *A darázs fészke*nek (mű)naplószerű passzusai tehát e szerep(vállalás) perspektívájából születnek meg, a Balla-esszék szerephalmozó módszere ezen kezdőponthoz viszonyítva képez más pozíciókat. Tagadhatatlan, hogy az esszé-kötet fontos funkcióval bíró emlékezési mechanizmusa is hozzájárul ehhez a többszörösített identitás-konstrukcióhoz, az írások befogadója voltaképpen ennek segítségével követheti végig a mindmáig tartó *emberré és költővé válás* útját. Kiemelendő Nemes Nagy Ágnes alakja, akinek munkássága és erkölce elengedhetetlen pillére a különböző stációknak; számtalan alkalommal fogalmazódik meg a szerző *tanítványi pozíciója*: „a közös pontokon azonosultam egy másik alakkal, Nemes Nagy esetében egy másik költővel, érzelmeivel és tudatformáival”; „Az esszéi tanítottak megértenem a verseit. (...) Az erkölce tanított megértenem a mestereit”. Következésképpen *A darázs fészke*nek mentális-emlékezeti térképe olyan összkulturális gócpontokat rajzol meg, melyek végezetül egy individuálisan felépített, kultúra-, de legfőképpen irodalomtörténeti szempontból rendkívül értékes, évszázadokon is átívelő mester-tanítvány viszonyhálózat kibontakozásához járulnak hozzá. *A vers hazája* második, valamint *A Szaturnusz bolygója* negyedik, egyben utolsó egység ezen viszonyhálózat meghatározó alkotóit, a neveikkel fémjelzett alkotásokat veszi górcső alá.

„A magyar irodalom legnagyobb természetköltője”³ – mondja Nemes Nagy Áprily Lajosról, idézi Balla székfoglaló beszédében, mely a gyűjtemény harmadik ciklusában olvasható. Ugyanitt mondja, hogy az erdélyi lírában a *táj* kijelentés az *itt vagyunk otthon!* fogalmát jelöli. Részt vállalva ezen irodalmi jelentésmező kiterjesztésében, úgy tartom, hogy Balla Zsófia a *kolozsváriság* és a *budapestiség* mindenkor fennálló határ(lét)helyzetének *tájköltője*. Románia könyvégető diktatúrájának máig nem enyhíthető egyéni és kollektív traumája, az 1989-ben osztályrészévé vált szabadság, az 1994-ben bekövetkező kivándorlás előidézte *kettős élet* „világérzete és billoga” a ballai életmű mindenkor és máig időszerűnek ható tematikus tárgykörei. Ezekből fészket építeni: az *elvelyülés* és *kiválás* kelet-európai gesztusa.

JEGYZETEK

¹ Szilágyi Júlia: *Lehet-e esszét tanítani?* Komp-Press Kiadó–Korunk, Kolozsvár, 2007, 15.

² Demény Péter: „Mögöttünk forrt a múlt”. Az utazás tematikája Balla Zsófia költészetében. *Jelenkor*, 2009, 52. évf., 10. sz., 1059.

³ Első megjelenés: Nemes Nagy Ágnes: Áprily és a természet. *Jelenkor*, 1988, 31. évf., 4. sz., 343.

TALÁLT VERS

Babits Mihály

1883–1941

INTELEM VEZEKLÉSRE

Mivel e földön jónak lenni oly nehéz –
erényeid elhagynak mint az ifjuság,
de bűneid utánad jönnek, mint a hű kutyák
s ha netán elfáradva az uton leülsz,
mind köribéd telepszik és arcodba néz
nyugodtan, mintha mondanák: „Nem menekülsz!” –
s ha néha egyet bottal elkergetsz és messzeversz,
kicsit hátrább huzódik, és ha nem figyelsz,
megint előjön, kezéd nyalja, s mintha már
lelked belső helyein és zugaiban
kotorna nyelve ragadósan, sikosan,
és érzed már hogy többé már nem kergetheted
s nem verheted hacsak magadat nem vered –
verd! verd! ezer bűn nyelve lobog benned mint a tűz
és lelked már nem is egyéb mint ez a tűz:
te csak a bűnök teste vagy, mely lábon jár
s viszi és rejti mint legmélyebb lényegét
s önbelsejét, az önzést és rossz vágyakat,
mint a bélpoklos poklát mely benne rohad
és őt is elrohasztja – viszi mint az örület
vak égését, ezt a sivár belső tüzet
amelyben minden bölcs erő és fiatal
erény úgy illan el, mint tűzben az olaj,
légbe leng fel és híg egek felé enyész –
mivel e földön jónak lenni oly nehéz!

NÉVJEGY

4 Tartában azonosíték egy ablak előtt
ecetfa; májzag és azonosíték valomaa,
azonosíték más és szöglet kaj aelit
Kenyéren, fokozgatják annak kőzetét,
és nem leányhajat, mert minas alog,
se pántika, se piroa, se fillete,
fűt pántika'juk sines."

Jokodi Jene

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato@lato.ro; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 35 EURO, tengerentúlra 45 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982